

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ

Практикум

**для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітнього ступеня магістр**

**Мукачево
МДУ 2019**

УДК 378.06(075)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол №10 від 04 квітня 2019 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри педагогіки дошкільної та
початкової освіти
протокол № 8 від 18 квітня 2019 р.*

Укладач

П 24

Фенцик О.М. – канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Рецензент

Педагогічна комунікація: практикум для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2019. – 162с.(8,6 авт.арк.)

Завдання практикуму – систематизація теоретичних знань студентів про педагогічну комунікацію, актуалізація уваги на найбільш значимих аспектах професійної комунікативно-мовної підготовки педагога.

Видання відповідає програмі дисципліни «Педагогічна комунікація» У ньому стисло подано основні теоретичні відомості до питань, що обговорюються на практичних заняттях, подано ділові ігри, кейс-ситуації, практичні вправи, тестові завдання для проміжного та модульного контролю, що дасть змогу закріпити знання, виробити практичні уміння правильно, логічно викладати свої думки, вдало використовувати вербальні й невербальні засоби в процесі комунікації.

Видання рекомендовано студентам педагогічних спеціальностей, викладачам, учителям, усім, хто бажає оволодіти мистецтвом педагогічної комунікації.

© Мукачівський державний університет, 2019
© Фенцик О.М.,2019

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Методичні рекомендації щодо підготовки до практичних занять.....	5
Практичне заняття 1. Комунікація й спілкування у педагогічній діяльності. Розробка програми саморозвитку комунікативних умінь.....	8
Практичне заняття 2. Теоретико-методичні основи педагогічного спілкування	18
Практичне заняття 3. Взаємодія і сприйняття у педагогічній комунікації.....	30
Практичне заняття 4. Технологія організації педагогічної комунікації.....	42
Практичне заняття 5. Майстерність педагогічної комунікації в конфліктних ситуаціях	54
Практичне заняття 6. Вербальні засоби педагогічної комунікації. Культура мовлення як основа педагогічної комунікації	67
Практичне заняття 7. Мовленнєвий етикет та роль техніки мовлення в педагогічній комунікації	78
Практичне заняття 8. Невербальні засоби в педагогічній комунікації.....	90
Практичне заняття 9. Роль ораторського мистецтва в педагогічній комунікації.	101
Питання для підсумкового контролю.....	113
Тестові завдання для самопідготовки до модульного контролю.....	115
Орієнтовний зразок модульної контрольної роботи.....	134
Критерії оцінювання рівня знань і вмінь студентів з навчальної дисципліни...	137
Список використаної та рекомендованої літератури.....	139
Додатки.....	141
1. Комплекс діагностичних тестів.....	141
2. Термінологічний словник.....	152

ВСТУП

Професійно-педагогічна комунікація є засобом здійснення професійної діяльності педагога, майстерність якого має ґрунтуватись з одного боку, на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових вміннях, а з іншого – на вмінні здійснювати взаємообмін інформацією зі всіма учасниками освітнього процесу, досягаючи взаєморозуміння.

Спілкування є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності. Усе починається з педагога, з його вміння організувати зі здобувачами освіти педагогічно доцільні відносини. У цьому аспекті дисципліна «Педагогічна комунікація» покликана систематизувати та інтегрувати сучасні теоретичні знання про педагогічне спілкування, допомогти студентам оволодіти комунікативними вміннями, закласти основи володіння мистецтвом ефективної комунікації.

Навчальна дисципліна є складовою частиною дисциплін блоку професійної підготовки магістра зі спеціальності 01 «Освіта/Педагогіка». Курс інтегрує окремі курси, такі як «Педагогічна майстерність», «Психологія спілкування», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Культура та техніка мовлення».

Метою навчально-методичного посібника з дисципліни «Педагогічна комунікація» є оволодіння майбутніми педагогами системою знань з процесу комунікації та формування в них вмінь, необхідних для побудови ефективної педагогічної комунікації, удосконалення їх комунікативної компетентності.

Основними завданнями є:

- надання студентам основних теоретичних положень педагогічної комунікації;
- практичне оволодіння технікою керівництва педагогічною комунікацією;
- оволодіння ефективними прийомами впливу на співрозмовника; засобами активізації уваги суб'єкта комунікації.
- розвиток комунікативних компетенцій, необхідних у професійному спілкуванні педагогів.

У результаті студенти мають **знати**:

- сутність, функції мови й мовлення викладача, його індивідуальний стиль;
- сутність, види, функції, моделі комунікації;
- види, особливості вербальних засобів педагогічної комунікації;
- лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості педагогічної комунікації;
- культуру мови й мовлення, техніку мовлення педагога;
- мовленнєвий етикет та моделі взаємодії ;
- сутність, класифікацію невербальних засобів комунікації;
- співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації;
- сутність, структуру, сферу, динаміку педагогічного конфлікту;

- способи подолання конфліктів засобами педагогічної комунікації;
- структуру публічного виступу, прийоми переконання слухачів та засоби активізації їх уваги.

уміти:

- реалізувати комунікативні ознаки мовлення у професійно-педагогічній комунікативній діяльності;
- досконало володіти усним і писемним мовленням відповідно до норм сучасної української літературної мови;
- добирати в усному й писемному педагогічному мовленні найдоцільніші формули мовленнєвого етикету;
- спрямовувати процес спілкування на вирішення педагогічних завдань;
- використовувати різні засоби організації комунікативної взаємодії;
- аналізувати стилі педагогічного спілкування;
- приймати і передавати невербальну інформацію;
- установлювати суб'єкт-суб'єктні стосунки із суб'єктами комунікації;
- попереджати та вирішувати конфлікти; управляти конфліктними;
- створювати та виголошувати промови;
- використовувати засоби активізації уваги та прийоми переконання слухачів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Мета практичних занять з дисципліни «Педагогічна комунікація» полягає у закріпленні й поглибленні набутих теоретичних знань, опануванні вміннями й навичками їх застосування при вирішенні конкретних практичних завдань, контролі за засвоєнням матеріалу, стимулюванні самостійної роботи щодо засвоєння основних положень та вивчення специфіки педагогічного спілкування.

Кожне практичне заняття передбачає попередню самостійну підготовку студентів до нього відповідно до теми заняття і питань до обговорення, а також питань для самостійної та індивідуальної роботи. Під час підготовки до заняття студентам слід опрацювати не тільки конспект лекцій, але й додаткову для більш ґрунтовного оволодіння теорією питання.

Студенти на практичному занятті повинні:

- чітко формулювати основні теоретичні положення;
- обґрунтовувати й доводити свої міркування і твердження;
- давати повну і стислу відповідь на поставлене запитання;
- доповнювати доповідача тощо.

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно всебічно розглянути й усвідомити зміст запланованих питань, опрацювати необхідну літературу.

Загальні вимоги до учасників практичного заняття:

- прочитати текст першоджерела та рекомендовану літературу;
- опрацювати теоретичний матеріал;
- всебічно вивчити зміст питань, що виносяться на практичне заняття;
- підготуватися до виступу з кожного питання плану практичного заняття;
- опрацювати навчальну літературу;
- опрацювати питання, які винесені на самостійне вивчення;
- рекомендовано виступати не з місця, а перед усією аудиторією;
- викладати думки логічно, послідовно;
- враховувати, що кожен виступ має складатися з трьох частин: вступу, основної частини і висновку;
- вільно триматися перед аудиторією, грамотно і переконливо говорити;
- кожен студент бере участь в обговоренні всіх питань практичного заняття;
- після відповіді товариша вміти прокоментувати основне положення проблеми, задати йому додаткове запитання;
- для підтвердження або ж спростування тієї чи іншої тези наводити аргументи (цитати з тексту першоджерела або думки, істинність яких обґрунтована).

На практичних заняттях використовуються різні методи та форми контролю знань студентів: усне опитування (індивідуальне, фронтальне), практичні завдання, творчі завдання, робота в парах, робота в групах, тестування.

Перевірку засвоєння своїх знань студенти здійснюють за допомогою запитань для контролю.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема. Комунікація й спілкування у педагогічній діяльності. Розробка програми саморозвитку комунікативних умінь.

Мета: розширити знання про спільні та відмінні ознаки процесу спілкування й комунікації; усвідомити специфіку та сутність педагогічної комунікації (спілкування); формувати здатність удосконалювати комунікативні уміння, скласти програму саморозвитку здібностей до спілкування.

Основні поняття: спілкування, комунікація, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, форми педагогічного спілкування, види педагогічного спілкування, функції педагогічного спілкування.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

- Мова і мовлення. Спілкування та комунікація: спільне та відмінне.
- Педагогічна комунікація: сутність поняття.
- Зміст та функції педагогічної комунікації
- Особливості та структурні елементи комунікації. Моделі процесу комунікації.
- Інформація в педагогічній комунікації.
- Комунікативність як складова педагогічної майстерності.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

- Складіть повідомлення на тему: «Педагоги, які вплинули на мою долю».
- Підготуйтеся до обговорення теми: «Педагог ХХІ століття. Яким йому бути?».
- Підготуйте реферативне повідомлення «Комунікативний потенціал особистості».
- Розробіть алгоритм формування комунікативної компетентності, зважаючи на індивідуальні особливості, переконання і досвід педагогічного спілкування

Запитання для поточного контролю

- ✓ Яке вужче поняття «комунікація чи спілкування»? Назвіть характерні особливості комунікації та спілкування.
- ✓ Як відбувається процес комунікації? Назвіть структурні компоненти комунікації.
- ✓ З'ясуйте, що ви розумієте під поняттям «педагогічна комунікація», що спільного з поняттям «педагогічне спілкування», чи є між ними відмінності.
- ✓ Що таке педагогічне спілкування? Яка мета педагогічного спілкування?
- ✓ Які фактори впливають на педагогічне спілкування? Які функції педагогічного спілкування?
- ✓ Обґрунтуйте сутність, функції педагогічної комунікації. Проілюструйте форми вияву функціональних особливостей педагогічної комунікації.
- ✓ Назвіть особистісні показники і професійно важливі якості педагога, які є найбільш значущими для педагогічної комунікації.

- ✓ Які комунікативні здібності педагога зумовлюють ефективність педагогічного спілкування.
- ✓ Обґрунтуйте складність структури комунікативних умінь. Охарактеризуйте систему комунікативних умінь педагога.
- ✓ Які вміння професійно-педагогічного спілкування є базовими?

Список рекомендованої літератури

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик / [Книга для учителя]. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / Алексей Алексеевич Леонтьев. — М.: Знание, 1979. — 324 с.
5. Савенкова Л. О. Педагогічне спілкування / Людмила Олексіївна Савенкова / [Навчальний посібник]. — К. : КНЕУ, 2005. — 140 с.
6. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 1

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення. Уміти розрізняти основні поняття: спілкування, комунікація, педагогічна комунікація, педагогічне спілкування, форми педагогічного спілкування, види педагогічного спілкування, функції педагогічного спілкування.
2. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів
3. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для контролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Термін «комунікація» був введений в науковий обіг на початку ХХ ст., раніше проблема комунікації розглядалася виключно як проблема людського спілкування.

Поняття **комунікація** вживається у значенні:

- соціальна комунікація, спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами;
- зв'язок за допомогою технічних засобів;
- певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами, наприклад: підземні комунікації, транспортні комунікації, каналізаційні комунікації тощо.

Спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, під час якого виявляються й формуються міжособистісні відносини. Спілкування можна охарактеризувати як:

- ❖ процес соціалізації особистості; її формування та розвитку;
- ❖ як вид діяльності особистості;
- ❖ комунікація, приймання і передавання інформації;
- ❖ взаємодія, взаємовплив, обмін думками, цінностями, діями, емоціями;
- ❖ сприймання та розуміння одне одного, тобто пізнання себе та іншого.

Існують різні методологічні підходи до понять “спілкування”, “комунікація”.

У праці “Світ спілкування” М.Каган обґрунтовує чітке розрізнення спілкування і комунікації.

- комунікація у вузькому розумінні слова є суто інформаційним процесом (переданням певних повідомлень);
- спілкування має не тільки інформаційний процес, але має практичний, матеріальний, духовний характер;
- комунікація може мати односпрямований характер і не передбачає суб’єкт-суб’єктної взаємодії (означає інформаційний зв’язок суб’єкта-передавача з будь-ким – людиною, машиною, – хто є приймачем певного повідомлення та безпосередньо постає саме як об’єкт даного інформаційного впливу);
- спілкування характеризується власне суб’єкт-суб’єктною спрямованістю.

Інформація тут не просто передається, а циркулює між партнерами, метою яких є пошук певної спільної позиції, спільної системи цінностей.

Незважаючи на істотну різницю в характеристиках спілкування і комунікації, обидва поняття «педагогічна комунікація» і «педагогічне спілкування» об’єднує термін «педагогічна». З цього слідує, що і «педагогічна комунікація», і «педагогічне спілкування» припускають взаємодію педагога з учасниками освітнього процесу, тобто спілкування-діалог. Іншими словами, основою педагогічної комунікації є спілкування-діалог з використанням різних способів передачі інформації. Педагогічне спілкування і педагогічна комунікація мають загальні ознаки: спілкування-діалог педагога зі студентами (учнями), використання різних способів передачі інформації.

Отже, поняття «педагогічне спілкування» і «педагогічна комунікація» будемо вважати синонімічними.

Педагогічна комунікація(лат. communicatio – зв’язок, повідомлення) – цілеспрямований процес взаємодії педагога зі здобувачами освіти, завданнями якого є обмін інформацією, регулювання педагогічних відносин, створення сприятливого психологічного клімату і емоційного контакту; процес, який реалізується за допомогою різних засобів комунікації.

Здійснення педагогічної комунікації завжди підпорядковане тієї чи іншій меті. Метою педагогічної комунікації є свідомо визначені очікувані результати, яких прагне досягти педагог за допомогою різних комунікативних засобів в даний час (в даній ситуації педагогічного спілкування) і в найближчому майбутньому. Мета педагогічної комунікації залежить від різних умов: від віку вихованців; від

рівня їх розвитку та вихованості; від намірів, переживань, установок, психічних станів вихованців; від ролі, статусу, ділових і міжособистісних зв'язків вихованців тощо. Проте основною комунікативною метою педагога є не лише інформування чи досягнення взаєморозуміння у спілкуванні, а й ініціювання всебічного, гармонійного розвитку здобувачів освіти.

Особливості педагогічної комунікації:

1. Здійснюється в умовах освітнього процесу.
2. Передбачає індивідуальний, особистісно орієнтований, гуманістичний підходи в процесі спілкування як окремо до кожного індивіда, так і до групи в цілому.
3. Ґрунтується на соціально-психологічній взаємодії: у ній беруть участь педагог і група або кілька груп здобувачів освіти.
4. Етичність взаємодії між суб'єктами освітнього процесу у процесі комунікації;
5. Спрямованість на процеси розвитку особистості та її самореалізацію.

Суб'єкт педагогічної комунікації повинен бути комунікативно освіченою особистістю, здатною свідомо планувати й організовувати власну комунікативну діяльність, впливати на партнера, сприймати, аналізувати, оцінювати інформаційний, емоційний та інтелектуальний зміст його висловлювань, психофізіологічні й енергетичні стани, мати розвинений емоційний інтелект, володіти комунікативними уміннями, навичками, досвідом.

Педагог має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який може і повинен знайти вихід.

Комунікативність – професійно-особистісна якість педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати у контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовників, відчувати задоволення від спілкування. За В. Кан-Каликом, комунікативність містить три основні компоненти: *комунікабельність, відчуття соціальної спорідненості, альтруїзм.*

Комунікабельність – здатність легко вступати у контакт і відчувати задоволення від процесу комунікації.

Що заважає комунікабельній людині стати комунікативною?

Дістаючи задоволення від спілкування, людина часом діє у власних інтересах, не збуджуючи позитивних емоцій у співрозмовника, що блокує контакт.

Деякі люди мають гіпертрофовану комунікабельність, їхня надокучливість втомлює, нетактовність через надмірну допитливість пригнічує. *Гіперкомунікабельність* - риса особистості людини, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується великою кількістю поверхових контактів, у яких центром комунікації є ця людина.

Серед педагогів трапляються і некомунікабельні, які не виявляють ініціативи у спілкуванні, на запитання студентів відповідають здебільшого односкладно, незацікавлено. Бесіда з такими викладачами “не клеїться”, бо у них бракує інтересу до співрозмовника. Це гіпокомунікабельні люди. *Гіпокомунікабельність* -

риса особистості, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується невеликою кількістю контактів, пасивною позицією людини у комунікативному акті.

Рівень комунікативності залежить від соціальних установок педагога. Комунікабельність як складова комунікативності стає значущою за умови відчуття педагогом соціальної спорідненості з оточенням (учнями чи студентами, колегами), коли він не протиставляє себе, свій досвід, а об'єднується зі співрозмовниками, що й забезпечує суб'єкт-суб'єктні стосунки у взаємодії.

Прагнення до взаємодії разом із безкорисливими, альтруїстичними тенденціями засвідчує, в ім'я кого і чого працює педагог. Альтруїзм полягає в домінанті на інтересах співрозмовника, що є вже ознакою професійної діалогічної взаємодії

Компонентами професійно-педагогічної комунікативності є:

✓ стійка потреба в систематичній різноманітній комунікації з учасниками освітнього процесу в найрізноманітніших сферах;

✓ взаємодія загальнолюдських і професійних елементів комунікативності; емоційне задоволення на всіх етапах процесу комунікації;

✓ наявність здібностей до здійснення комунікації; прагнення до набуття комунікативних вмінь і навичок [8].

Отже, ефективність педагогічного спілкування значною мірою залежить від комунікативних здібностей та володіння педагогом системою комунікативних умінь.

У дослідженнях учених визначено, що до професійних здібностей, які визначають успішність педагогічного спілкування, слід віднести такі:

✓ товариськість як інтегративну рису особистості, що виявляється у прагненні та вмінні спілкуватися з людьми, відкритості внутрішнього світу, привітливості, доброзичливості;

✓ педагогічна емпатія – розуміння педагогом психічного стану, емоцій, почуттів, переживань учнів; пов'язана зі співпереживанням;

✓ мовленнєві здібності – здатність ясно й чітко виражати свої думки та відчуття за допомогою мовлення, а також міміки й пантоміміки. Це одна з найважливіших здібностей педагога, що забезпечує реалізацію основного засобу педагогічного спілкування

До психологічних рис педагога, які ускладнюють процес професійного спілкування, належать: *агресивність, конфліктність, боязкість, сором'язливість.*

Комунікативні вміння – вид професійних умінь педагога, що відображають рівень його готовності до реалізації професійного спілкування (вміння соціальної перцепції, саморегуляції, вербального і невербального контакту з учнями, вміння управляти своєю поведінкою).

На сьогодні не вироблена єдина система комунікативних умінь педагога. Розглянемо, які комунікативні вміння визначають науковці.

О. Леонт'єв визначив такі комунікативні вміння вчителя, як:

- здатність будувати своє висловлювання; орієнтуватись у комунікативному завданні (планування, зміст, засоби, зворотний зв'язок мислення); самопрезентація власного мовлення;
- встановлювати контакт; керувати власною поведінкою;
- переключатись у процесі спілкування;
- соціальна перцепція або «читати» з обличчя;
- розуміти співрозмовника;
- «подавати» (самопрезентація) себе у спілкуванні з іншим;
- усвідомлювати, синтезувати та передавати інформацію [21].

Система комунікативних умінь педагога (за Л. О.Савенко)

I. Проектування педагогічного спілкування: побудова змісту спілкування, створення творчого самопочуття.

II. Організація педагогічного спілкування: самопрезентація, володіння професійно-педагогічною увагою, орієнтування в ситуації та установа й підтримування зворотного зв'язку у спілкуванні, завоювання ініціативи, реалізація плану спілкування, володіння педагогічним контактом.

III. Регулювання педагогічного спілкування: мовленнєве (вербальне) спілкування, володіння немовленнєвими (невербальними) засобами спілкування, соціальна перцепція, використання «пристосуваль».

Перелік професійних комунікативних умінь педагога, які визначають готовність педагога до професійної комунікативної діяльності (за Н.П.Волковою).

Комунікативно-мовленнєві уміння: уміння використовувати багатство мови та норми літературної мови в усному й писемному педагогічному мовленні в професійно-педагогічній комунікативній діяльності; уміння реалізувати основні різновиди мовлення у професійно-педагогічній комунікації; уміння добирати в усному й писемному педагогічному мовленні найдоцільніші формули мовленнєвого етикету.

Вміння моделювати процес професійно-педагогічної комунікації з урахуванням його структурних елементів: уміння організувати процес передачі й прийому інформації; уміння керувати процесом комунікації в системі “викладач–учень; уміння встановлювати контакт з суб'єктом (ми) комунікації, повертання його (їх) уваги.

Невербальні вміння, їх складники та критерії: уміння доцільно використовувати невербальний репертуар для передачі інформації; уміння кодувати невербальну поведінку; уміння «зчитувати» невербальну інформацію, що передається суб'єктом комунікації

Інформаційно-пошукові комунікативні вміння: уміння використовувати інформаційні ресурси комп'ютерних технологій; вміння використовувати інформаційно-комунікативні технології для організації навчально-виховного

процесу; вміння використовувати комунікативні ресурси комп'ютерних технологій.

Таким чином, на сьогодні науковцями не встановлено єдиної системи комунікативних умінь, проте визначено базові комунікативні вміння педагога, до них належать:

- ✓ соціальна перцепція (уміння "читати по обличчю");
- ✓ емпатія (уміння співчувати);
- ✓ толерантність (уміння розуміти інші думки, терпимо ставитися до чужих поглядів);
- ✓ самопрезентація (уміння виявляти впевненість, свої кращі якості в необхідний час);
- ✓ установка на позитивне в людях;
- ✓ достатній обсяг уваги і пам'яті (обличчя, імена, якості);
- ✓ оперативність формулювання думок;
- ✓ культура і техніка мовлення;
- ✓ володіння прийомами ефективного спілкування.

Отже, провідним суб'єктом педагогічної комунікації є педагог, професійна, в т. ч. комунікативна, діяльність якого має бути спрямована на виконання соціального замовлення – формування гармонійно розвиненої особистості. Як учасник будь-якого акту комунікації, він повинен дбати про навчання, виховання, розвиток особистості.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

1. Платон оцінював спілкування як благо: воно допомагає пізнати себе та інших, пізнати істину. Проаналізуйте та обговоріть цю позицію.
2. Підготуйтеся до обговорення теми: «Педагог ХХІ століття. Яким йому бути?».

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Вправа «Для чого ми спілкуємося?». Орієнтовна тривалість 5 хв. Студенти висловлюють свої думки з приводу поставленого запитання. Далі обґрунтовуються запропоновані відповіді.

Завдання 2. Запишіть у дві колонки основні ознаки спілкування й комунікації. Визначте спільне й відмінне між термінами.

комунікація	спілкування

Завдання 3. Прокоментуйте подані та сформулюйте власні твердження про труднощі, що виникають, коли потрібно висловити свою думку або виступити публічно?

- слова випереджають думки;
- бракує слів, навіть починаєш затинатися;

- важко подолати сором'язливість, боїшся помилитися;
- важко зорієнтуватися, що сказати саме в цій ситуації;
- виникає непереможне хвилювання.

Запропонуйте, як можна подолати ці труднощі.

Завдання 4. Прокоментуйте українські прислів'я про правила спілкування:

- Треба знати, що і де казати.
- Гостре словечко коле сердечко.
- Говорить п'яте через десяте.
- Менше говори - більше вчуєш.
- Мовчанка гнів гасить.

Завдання 5. Відредагуйте кальковані конструкції.

У противному разі; вірно враховано; піднімати проблему; з одної сторони; називати по імені; в першу чергу; постійно діюча виставка; їх керівник; не виключено, що...; факт на лице; тим більше; по крайній мірі; у той час як; підростаюче покоління; співпадати; по хворобі; співставимо; давайте працювати; переверніть сторінку; біля ста чоловік; відповідає дійсності; пред'являти претензії; пред'являти квиток; пред'являти рахунок; запобігати помилок; існуюче законодавство; існуючі кордони; існуючі ціни; існуючі думки; існуючий у природі; по запрошенню; музей під відкритим небом; один і той самий.

Завдання 6. Якості й уміння педагога, необхідні для ефективного спілкування.

Кожен протягом 5 хв. складає список якостей і вмінь педагога, що на його думку, необхідні для ефективного спілкування. Після цього проводиться дискусія, метою якої є складання узагальненого списку якостей. Кожен член групи може висловити свою думку, надаючи аргументи і приклади.

Завдання 7. Напишіть міні-твір на тему: „Ідеал комунікабельної людини”, обов'язково вказавши, чого можна у неї навчитись, що можна у неї запозичити.

Завдання 8. *Діяльність сучасної людини неможливо уявити без спілкування з оточуючими людьми. Для педагога – уміння грамотно спілкуватись є найважливішою умовою досягнення професійного успіху. Ось чому педагог, насамперед, повинен володіти комунікативною компетентністю.*

Охарактеризуйте власний рівень сформованості комунікативності, які комунікативні уміння вам потрібно удосконалити, складіть програму удосконалення комунікативної компетентності. Складіть орієнтовний план усунення недоліків, притаманних Вам у спілкуванні.

Гра «Розкажімо цікаву історію чи казку».

Перший студент починає розповідь, а далі, почувши сигнал ведучого, сусід оповідача повинен негайно продовжити з тієї фрази, на якій вона була перервана. Так послідовно долучаються наступні учасники гри.

а) «Жив був бідний студент, йому страшенно хотілося мати свої гроші, але він не отримував стипендію...».

Тестовий контроль:

1. Спілкування може виступати одночасно як:

- 1) процес взаємодії особистостей;
- 2) процес обміну інформацією;
- 3) відношення людей один до одного;
- 4) взаємовплив людей один на одного;
- 5) процес їх співпереживання і взаєморозуміння.

2. Чи правильним є твердження, що спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

3. Чи правильним є твердження, що спілкування – це вузький комунікативний акт, пов'язаний з передачею інформації за допомогою слова?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

4. Чи правильним є твердження, що спілкування – це взаємодія двох систем, у ході якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе певну інформацію?

- 1) Правильне
- 2) Неправильне

5. Назвіть основні компоненти вміння спілкуватися:

- 1) комунікабельність
- 2) соціальна спорідненість
- 3) позитивізм
- 4) альтруїзм.

6. Комунікативна взаємодія педагога зі учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:

- 1) комунікативний процес;
- 2) професійне педагогічне спілкування;
- 3) навчально-виховний процес;
- 4) комунікація.

7. Визначте правильне співвідношення між поняттями та їхніми дефініціями:

1) спілкування	А Б В Г;
2) комунікація	А Б В Г;
3) педагогічне спілкування	А Б В Г;
4) професійно-педагогічне спілкування	А Б В Г.

А. Комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату,

психологічну оптимізацію діяльності і стосунків;

Б. Професійне спілкування вчителя й учнів на уроці і поза ним, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату на досягнення їх;

В. Міжособистісна взаємодія, що являє собою сукупність зв'язків і взаємовпливів, які виникають і закріплюються між людьми у процесі їхньої спільної діяльності;

Г. Передавання інформації від однієї системи до іншої через посередництво матеріальних пристроїв або сигналів.

8. Визначте правильне співвідношення між поняттями та їхніми дефініціями:

1) комунікатор	А Б В Г;
2) реципієнт	А Б В Г;
3) комунікація	А Б В Г;
4) педагогічна комунікація	А Б В Г;

А. Людина, яка приймає інформацію пізнавального та емоційно- оцінного характеру, закодовану за допомогою різних знаків (слів, жестів, міміки тощо);

Б. Організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання й передавання інформації з різних джерел;

В. Людина, яка повідомляє інформацію пізнавального та емоційно- оцінного характеру, кодує її за допомогою різних знаків (слів, жестів, міміки тощо);

Г. Спілкування, передавання інформації.

9. Професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування, — це:

- 1) динамізм особистості;
- 2) комунікативність;
- 3) креативність;
- 4) емоційна стабільність.

10. Комплекс мовних, комунікативних та організаторських умінь, спрямованих на створення найоптимальнішої для навчальної взаємодії,— це:

- 1) педагогічне спілкування;
- 2) педагогічна техніка;
- 3) педагогічна майстерність;
- 4) педагогічна технологія.

11. Комунікативна взаємодія педагога зі здобувачами освіти, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:

- 1) комунікативний процес;
- 2) педагогічне спілкування;
- 3) освітній процес;

4) комунікація.

12. Представляє комунікацію як процес одночасного відправлення та одержання повідомлень комунікаторами:

- 1) лінійна модель
- 2) інтерактивна модель
- 3) трансакційна модель

13. До схеми комунікативного акту входять

- 1) контекст, адресант, мовлення, адресат;
- 2) адресант, повідомлення, адресат, контекст, код;
- 3) слова, адресант, адресат, контекст, рухи.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема. Теоретико-методичні засади педагогічного спілкування

Мета: поглиблення знань про різновиди та структуру педагогічного спілкування; сприяти формуванню у майбутніх педагогів уміння моделювати етапи спілкування; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння.

Основні поняття: спілкування, рівні, види, структура, комунікативний, інтерактивний і перцептивний компоненти, педагогічне спілкування, закон, принципи педагогічного спілкування, етапи спілкування.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Рівні, види та структура спілкування.
2. Закони професійного спілкування.
3. Педагогічне спілкування: функції, різновиди, структура.
4. Принципи та правила педагогічного спілкування.
5. Етапи педагогічного спілкування.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Підготувати реферат (тема на вибір)

1. Спілкування: наука чи мистецтво.
2. В. Сухомлинський про роль педагогічного спілкування.
3. Способи комунікативного впливу викладача на студентів.
4. Проблема педагогічної комунікації в сучасних наукових розвідках.

Запитання для поточного контролю

1. У чому сутність комунікативних законів?
2. Розкрийте зміст комунікативної боку спілкування.
3. У чому полягає відмінність педагогічного спілкування від загальнолюдського?
4. Дайте визначення поняттю «педагогічне спілкування». Розкрийте його особливості.

5. Розкрийте зміст основних функцій педагогічного спілкування. Чим обумовлені цілі педагогічного спілкування?
6. Назвіть, які рівні спілкування доцільно використовувати в освітньому процесі. Обґрунтуйте свою думку. Які існують види спілкування.
7. Визначте відмінності функціонально-рольового та особистісно-орієнтованого спілкування.
8. Назвіть види спілкування, які виділяють у педагогіці вищої школи. З'ясуйте, які з них є ефективними. Обґрунтуйте свою відповідь.
9. Назвіть принципи педагогічного спілкування.
10. Які правила рекомендує В. Кан-Калік дотримуватися педагогові?
11. Назвіть основні способи комунікативного впливу.
12. Назвіть основні етапи педагогічного спілкування? Дайте характеристику кожному з них.
13. У чому полягає сутність моделювання педагогом майбутнього спілкування?
14. Назвіть прийоми комунікативного впливу у процесі взаємодії на етапі комунікативної атаки.
15. Який компонент спілкування виступає як загальна стратегія поведінки і взаємодії?

Список рекомендованої літератури

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
3. Кан-Калік В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калік/ [Книга для учителя]. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Савенкова Л. О. Педагогічне спілкування / Людмила Олексіївна Савенкова / [Навчальний посібник]. — К. : КНЕУ, 2005. — 140 с.
5. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 2

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Уміти розкривати поняття педагогічне спілкування та комунікація, визначати рівні, види та структуру педагогічного спілкування; знати закони професійного спілкування та принципи педагогічного спілкування; розкривати сутність кожного етапу педагогічного спілкування.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
4. Виконати практичні завдання.
5. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Спілкування включає в себе 3 аспекти:

- ✓ комунікативний – обмін інформацією між людьми;
- ✓ інтерактивний – взаємодія між учасниками спілкування, обмін діями та вчинками;
- ✓ перцептивний – сприйняття, порозуміння та оцінка один одного.

У спілкуванні можна виділити: а) інструментальну спрямованість: на виконання соціально-важливої задачі, на справу, на результат; б) особистісну спрямованість: на задоволення особистісних потреб.

Ефективність професійної діяльності педагога переважно визначається рівнем сформованості в нього майстерного спілкування з іншими учасниками освітнього процесу.

Педагогічне спілкування є різновидом ділового спілкування. Це комунікативна взаємодія викладача (вчителя) зі студентами (учнями), їхніми батьками й колегами, спрямована на оптимізацію освітньої діяльності. Вона передбачає встановлення педагогом контакту з аудиторією, оцінювання наявної ситуації, пізнання учнів (чи студентів) і організацію впливу на них, обмін інформацією, переживаннями та способами дій, а також управління власною професійною поведінкою.

Феномен педагогічного спілкування є важливим компонентом освітнього процесу, зміст якого розглядається в трьох основних аспектах:

- 1) як засіб розв'язання освітніх завдань, що виникають перед педагогом і учасниками освітнього процесу;
- 2) як система соціально-психологічного забезпечення педагогічного процесу;
- 3) як комунікативна діяльність, спрямована на організацію взаємин між учасниками освітнього процесу, що має гарантувати ефективність навчання, виховання та розвитку особистості.

В освітньому процесі педагогічне спілкування виконує такі основні функції:

- ✓ контактну (встановлення контакту як стану обопільної готовності учасників до передання та приймання інформації, обміну діями);
- ✓ спонукальну (стимулювання активності студентів чи учнів у навчальній роботі, їх орієнтація на певні дії та вчинки);
- ✓ координаційну (забезпечення узгодження дій для результативної колективної діяльності);
- ✓ пізнавальну (сприйняття нових чи уточнення вже відомих знань, пізнання внутрішнього стану співрозмовника, вивчення навколишнього світу та себе);
- ✓ експресивну (здатність здійснювати емоційний вплив на співрозмовника, збуджувати в нього певні переживання); встановлення стосунків (усвідомлення своєї ролі у встановленні доброзичливих і щирих відносин з усіма учасниками педагогічного процесу);

- ✓ організації впливу (забезпечення запланованих змін у думках, стані, поведінці, досвіді, цілісно-мотиваційній сфері молоді);
- ✓ управлінську (керування своєю поведінкою й діями осіб, які навчаються).

Основою моделювання навчально-комунікативної ситуації є певна проблема, що виражається в комунікативному завданні, яке скеровує мовленнєву поведінку студентів для досягнення комунікативної мети.

Комунікативна взаємодія зрідка відбувається заради неї самої. Найчастіше мовець керується певними мотивами (бажання самовиразитися, донести зміст певної інформації, реалізувати свої інтенції, бути ефективним, пристосуватися до ситуації, одержати позитивні емоції, уникнути негативних тощо).

Для того аби комунікація була ефективною необхідно знати її принципи. *Принципи педагогічного спілкування* – це загальні вихідні положення, у яких виявлені основні вимоги до змісту, стилів, організації спілкування та діяльності. У процесі спілкування зі здобувачами освіти педагог повинен дотримуватись таких принципів:

- ✓ *принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії*: забезпечення прийняття спільної мети (мотивація); рівність позицій, забезпечення активності на всіх етапах: під час порушення проблеми, корекції думок, аналізу роботи; поліфонія – звучить голос кожного; взаємна повага до думок кожного, толерантність, прагнення до співучасті, спільності. Визнання цього принципу означає наявність діалогічної взаємодії.

- ✓ *Принцип особистісного орієнтування* передбачає виявлення глибокої поваги до співрозмовника, створення відносин довіри, заснованих на емпатійному ставленні, співпереживанні, вірі в здібності співрозмовника. Реалізація означеного принципу передбачає врахування здібностей, індивідуальних особливостей властивостей, психічного, фізичного, соціального, а також естетичного розвитку особистості і на цій основі моделювання індивідуального стилю спілкування.

- ✓ *Принцип гуманістичної спрямованості* („не зашкодь”, „не перекладай на інших свої помилки”, „не принижуй гідності людини”) – вимагає гуманного ставлення до особистості, поваги її прав і свобод, відмови від приниження, подання до неї посильних і розумно сформульованих вимог; дотримання моральних нормами і цінностей, доброзичливим ставленням до людей, колективу, взаємодопомогою, співпрацею, гармонією колективного, культурою людських відносин.

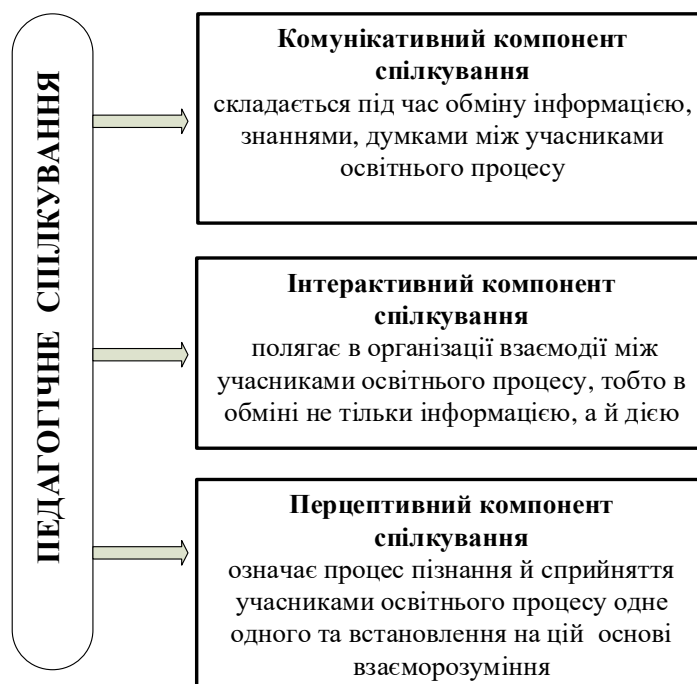
- ✓ *Принцип толерантності* — це дотримання суб'єктами педагогічного спілкування активної моральної позиції та психологічна готовність до неї заради розуміння, оптимальної комунікації та взаємодії. Крім того, дотримання принципу толерантності передбачає розуміння того, що всі люди індивідуальні та неповторні, вимагає повагу до учня, визнання за ним права бути іншим, бути таким, яким він є, і за це не бути покараним, права на рівні з іншими бути особистістю, права на власну думку, особисте життя, індивідуальний смак тощо.

✓ *Принцип урахування соціальних настанов учня* (кожна людина має власні погляди, цінності, досвід. Людині легше відкинути те, що не відповідає її настановам, ніж змінити їх, проте педагог має враховувати ці настанови, уважно ставитись до них).

✓ *Принцип референтності* (передбачає повагу до учнів, демонстрацію віри в кращі їх якості, акцентування на позитивному, врівноваженість, доброзичливість, оптимізм).

Педагог як організатор, модератор процесу спілкування, змістом якого є обмін інформацією, навчально-виховна взаємодія, організація взаємин у колективі, і також повинен знати структуру та етапи педагогічного спілкування.

Структура педагогічного спілкування

Рис. 1. Модель структури педагогічного спілкування

Педагогічне спілкування має динаміку, що відповідає логіці педагогічного процесу (задум, втілення задуму, аналіз і оцінка). Тому професійне педагогічне спілкування є складною системою, яку складають чотири стадії (за В. Кан-Каликом):

1. Прогностичний етап: моделювання педагогом спілкування із групою, потоком у процесі підготовки до педагогічної діяльності. Вимоги: знати аудиторію, прогнозувати та планувати динаміку роботи, варіанти впливу.

2. Початковий період спілкування – організація безпосереднього спілкування – комунікативна атака. Вимоги: динамічна дія, самопрезентація, рефлексія, емпатія, засоби продуктивного спілкування.

3. Управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається, корекція впливу. Вимоги: співвідношення мети, засобів та оптимального

результату, провідна роль педагога, корекція впливу з поправкою на реальні умови, наявність педагогічного такту..

4. Аналіз здійсненої системи спілкування й моделювання спілкування в майбутній діяльності. Вимоги: співвідношення мети, засобів та отриманого результату.

Таким чином, педагогічне спілкування є поліфункціональним явищем, у якому обмін інформацією та ставленням забезпечує комунікативний аспект спілкування, пізнання особистості й самоутвердження – перцептивний, а організація взаємодії – інтерактивний аспект спілкування. Педагогічне спілкування має динаміку, що відповідає логіці педагогічного процесу (здум, втілення задуму, аналіз і оцінка); цілісний процес педагогічного спілкування охоплює кілька органічно пов'язаних етапів: «моделювання спілкування», «початковий етап спілкування», «керування спілкуванням», «аналіз спілкування».

Успішна реалізація всіх етапів спілкування залежить від здатності педагога дотримуватись принципів педагогічного спілкування; володіння комунікативною технікою, що визначає його стиль професійного спілкування зі здобувачами освіти.

Заповіді педагогічного спілкування

(за В.Сухомлинським)

1. Відносини з дітьми – фундамент діяльності педагога.
2. У спілкуванні виходити з мети, завдань виховання, інтересів дитини.
3. Орієнтуватись на співрозмовника.
4. Не обмежуватися інформацією, аналізувати мотиви.
5. Усвідомлювати психологічну атмосферу (співпереживати).
6. Самокритичність. Не жалітися на учнів.
7. Вміти слухати і поважати співрозмовника. Тактовність. Взаємність у спілкуванні.
8. Динаміка, розвиток, ініціативність у спілкуванні.
9. Уникати моралізму та негативних установок спілкування.
10. Виключати "голу" критику. Вчасно похвалити чи пожурити. Не бійтеся бути ласкавими, частіше посміхатися, схвалювати, заохочувати.

Правила спілкування

1. Щиро цікавтеся іншими людьми.
2. Посміхайтеся – це ключ до симпатії.
3. Пам'ятайте, що ім'я людини – найсолодший і важливіший для неї звук.
4. Будьте хорошим слухачем (стимулюйте, заохочуйте інших піклуватись про себе), явний скандаліст і критик пом'якшується в присутності терплячого слухача.
5. Завжди запевняйте співрозмовника у значимості його особистості.
6. Давайте іншим те, що хотіли б отримати від інших.
7. Вчіться у кожної людини

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Задання для роздумів та дискусії:

1. Спільне вирішення педагогічної задачі.

1. Контрольну роботу в 9-му класі написали погано. Вчителька аналізувала, думала про причини, шукала їх сама. Коли черга дійшла до Віктора С., вона без пояснень попросила щоденник, щоб виставити «незадовільно». Юнак не погодився.

Вчителька, підвищивши голос, повторила вимогу.

У відповідь — мовчання. У настороженій тиші класу пролунав вирок: «Твоїй впертості я не дивуюся, брат твій точно такий же. Недарма, очевидно, і батько від вас пішов, від таких синів утечеш мимоволі...». Могильна тиша тяжко опустилася на урок.

Клас зовсім стих піднявся і сказав: «Батько Вам розповість, чому він пішов... Я його про це попрошу. Спеціально для Вас...».

В чому Ви бачите головну причину того, що трапилося?

Які принципи педагогічного такту були порушені?

У чому Ви не погоджуєтесь з педагогом?

2. Визначити правильну відповідь для поданої ситуації та обґрунтувати її.

Ви почали проведення уроку, всі учні заспокоїлися, настала тиша, і незабаром у класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, здивовано подивились на учня, який засміявся, він, дивлячись вам прямо у вічі, заявив: «Мені завжди смішно дивитись і хочеться сміятись, коли ви починаєте вести заняття». Як ви відреагуєте на це? Виберіть та відмітьте мовну реакцію, що найбільш підходить з числа запропонованих нижче.

1. «Ось тобі і на!»

2. «А що тобі смішно?»

3. «Та, заради бога!»

4. «Ти що, дурник?»

5. «Люблю веселих людей».

6. «Я рад (а), що створюю тобі веселий настрій».

7. _____

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Прочитайте та проаналізуйте правила педагогічного спілкування (за В. Кан-Каліком):

1. Будуйте педагогічний процес на ґрунті особистих взаємин з учасниками спілкування, що допоможе надати йому неповторного особистісного сенсу та забарвити зміст навчального матеріалу позитивною гамою почуттів.

2. Керуйтеся в процесі педагогічного спілкування не лише певними навчально-виховними цілями, але й індивідуальними інтересами та потребами кожної конкретної особистості.

3. Під час проведення навчальних занять і виховних заходів намагайтесь точно й адекватно орієнтувати свою промову на конкретного співрозмовника чи групу осіб.

4. Контролюйте, щоб педагогічне спілкування не обмежувалося лише інформаційною функцією, а стимулювало активну взаємодію з людьми, які навчаються, вивчення їх, а також забезпечення ефективного педагогічного впливу.

5. Вступаючи в комунікативний контакт з молодими людьми, не організовуйте спілкування «згори вниз». Пам'ятайте, що реальний статус педагога в учнівській аудиторії визначається не стільки офіційним статусом, скільки його особистісними якостями.

6. Намагайтесь завжди усвідомлювати психологічну атмосферу в аудиторії, що допомагає обрати оптимальний стиль поведінки для кожної конкретної ситуації.

7. Уважно слухайте вихованців, докладайте активних зусиль, щоб правильно зрозуміти їхні думки.

8. Спілкуючись із молодими людьми, намагайтесь завжди відчувати їхній настрій, адже це суттєво впливає на вибір методів і форм педагогічної взаємодії.

9. Переконаючи учасника спілкування в помилковості його поглядів, будьте тактовними.

10. Щоб з'ясувати думку особи щодо певного питання, частіше починайте своє звернення до неї з питань чому? як? для чого? тощо, це допоможе запобігти отримання від неї односкладних відповідей.

11. Будьте ініціативними в спілкуванні з людьми: намагайтесь швидко й енергійно організувати психологічний контакт із ними, цілеспрямовано керувати міжособистісною взаємодією, використовуючи різні педагогічні методи та прийоми.

12. Уникайте в процесі педагогічного спілкування використання словесних штампів.

13. Намагайтесь своєчасно подолати свої негативні настанови щодо окремих учасників комунікативної взаємодії.

14. Уникайте «голої критики» знань, поведінки чи способу життя молодих людей, будь-які критичні зауваження мають бути висловлені в тактовній формі та містити конструктивні рекомендації.

15. Частіше посміхайтесь аудиторії, це сприяє виникненню в людей сприятливого настрою на спільну працю.

16. Намагайтесь, щоб у процесі взаємодії з людьми частіше звучали слова схвалення й заохочення.

17. За допомогою вербальних чи невербальних сигналів транслуйте учасникам педагогічної взаємодії своє позитивне ставлення до них, це суттєво підвищує її ефективність.

18. Розвивайте свою комунікативну пам'ять, що дасть змогу швидко оновлювати в пам'яті події минулого й комунікативні ситуації.

19. Ретельно готуйтеся до кожної бесіди з вихованцями: продумайте її мету, стратегію проведення та інші моменти, що можуть виникнути під час комунікативного контакту. Така підготовка значно підвищує шанси досягти поставленої мети виховного заходу.

Відокремте найбільш значущі для продуктивного педагогічного спілкування зі здобувачами освіти.

Складіть комунікативні правила для майбутніх викладачів педагогіки(управлінців).

Завдання 2. Прочитайте притчу та визначте її дидактичну мету, обґрунтуйте свою позицію.

Якось великому падишахові наснився поганий сон. У цьому сні він побачив, що в нього випали всі зуби. Прагнучи зрозуміти, до чого цей сон, він покликав до себе старого астронома, який умів розгадувати сні. Той, вислухавши падишаха, засмучено повідав: “О, великий, цей сон означає, що скоро помруть усі ваші родичі”.

Падишах страшенно розлютився через це й наказав стратити віщуна. Однак сон не давав йому спокою, й через деякий час він і запросив до себе іншого мудреця. Той вислухав сон, а далі сказав із сяючими від задоволення очима та з усмішкою на губах: “О, великий, це добрий сон! Він означає, що ваше життя буде довгим і ви переживете всіх своїх родичів!” І падишах щедро винагородив мудрого віщуна.

Завдання 3. Поясніть, як Ви розумієте відомий вислів Вольтера: «Чудова думка втрачає всю свою цінність, якщо вона погано висловлена».

Завдання 4. Останнім часом у засобах масової інформації активно вживають вирази: *даний час, дана справа, дані про автора, дані задачі, дані пропозиції, дане попередження, дана інформація.* Змініть слово «дані», враховуючи конкретний контекст.

Завдання 5. Виправте помилки у поданих виразах.

Вказала про це; відмічав про те, що; роз'яснити про роль; молодь ходить по вулиці; велику увагу приділили на тісний зв'язок; підкреслювалось про те, що.

Завдання 6 «Моє бачення творчого педагога». Ви повинні протягом п'яти хвилин до кожної літери слова «творчість» дібрати якості, які, на вашу думку, характеризують творчого педагога.

Завдання 7. Усно або письмово закінчіть речення: добра людина – це... бути добрим – це... бути працелюбним означає... людину можна назвати працелюбною,

якщо... чесна, правдива людина завжди... бути правдивим означає... милосердна людина – це... бути милосердним означає...

Завдання 8. Вправа «Якості й уміння, необхідні для ефективного спілкування». Скласти і записати список якостей та вмінь, які, на його думку, необхідні людині для ефективного спілкування. Кожен студент має назвати одну якість чи вміння зі свого списку, обґрунтовуючи її аргументами та прикладами.

Гра „Розповідь казки”.

Студентам пропонують загальними зусиллями „розповісти казку” за встановленими правилами. Група розміщується так, щоб усі могли бачити один одного. Один із учасників починає розповідати казку, імпровізовано складаючи її сюжет. Наприклад: „В одному дрімучому лісі жив-був заєць, що дуже любив ходити...”. У будь-який момент його розповідь може бути перервана сигналом викладача. Сусід оповідача, почувши сигнал, повинен негайно продовжити казку з тієї фрази, на якій вона була перервана – „...ходить в гості до мешканців лісу. Його кращим другом був борсук, з яким вони...”. Потім знову лунає сигнал, і казку „підхоплює” наступний оповідач.

У процесі складання оповідання беруть участь усі члени групи. Викладач дає можливість кожному учасникові висловити декілька пропозицій або незакінчених фраз, намагаючись зробити несподіваним момент передачі слова від одного оповідача до іншого.

Тестовий контроль:

1. Які складові входять до структури спілкування?

- 1) Комунікативна;
- 2) Інтерактивна;
- 3) Інформативна;
- 4) Перцептивна.

2. Чи правильним є твердження, що спілкування одна із форм взаємодії людей в процесі їх діяльності?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

3. Формальне спілкування включає такий вид спілкування:

- 1) «контакт масок»;
- 2) світське;
- 3) ділове;
- 4) всі відповіді правильні.

4. З усіх рівнів спілкування найбільш дієвими є...

- 1) діловий та духовний;
- 2) діловий та маніпулятивний;
- 3) стандартизований та ігровий;
- 4) маніпулятивний та ігровий.

5. Емпатія це:

- 1) потяг, внутрішня прихильність, доброзичливість;
- 2) співпереживання, особливий спосіб розуміння іншої людини;
- 3) не лише знання про іншого, але й знання того, як інший розуміє мене; стереотипне уявлення про людину

6. Для педагогічного спілкування характерний такий рівень:

- 1) примітивний;
- 2) маніпулятивний;
- 3) особистісний;
- 4) усі відповіді правильні.

7. Інтерактивна складова структури спілкування передбачає обмін інформацією.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

8. Інтерактивна складова структури спілкування передбачає організацію взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

9. Комунікативна складова структури спілкування передбачає обмін інформацією.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

10. Перцептивна складова структури спілкування розкриває особливості сприймання людини людиною.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

11. Цілеспрямований неаргументований вплив однієї людини на іншу чи групу людей має назву:

- 1) зараження;
- 2) навіювання;
- 3) переконання;
- 4) наслідування.

12. Який характер педагогічних стосунків необхідно забезпечити для того, щоб учень став активним співучасником педагогічного процесу?

- 1) суб'єкт-суб'єктний
- 2) суб'єкт-об'єктний
- 3) об'єкт-об'єктний

13. «Комунікативна атака» - це завоювання ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

14.Етап структури процесу спілкування, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії, відбувається планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

15. Етап структури процесу спілкування, під час якого встановлюється емоційний та діловий контакт, у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

16.Етап структури процесу спілкування, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії, відбувається планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування

17. Етап структури процесу спілкування, під час якого встановлюється емоційний та діловий контакт, у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

18.Підібрати відповідну характеристику кожній стороні спілкування: I - комунікативній; II - перцептивній; III - інтерактивній:

- 1) обмін діями в процесі спілкування;
- 2) обмін інформацією в процесі спілкування;
- 3) сприйняття партнера в процесі спілкування.

19.Згрупуйте відповідно до етапів спілкування (I - виникнення комунікативного наміру; II-підготовчий етап; III -виконавчий етап; IV - завершальний етап) наведені нижче дії:

- 1) орієнтація на особистість співрозмовника;
- 2) вибір конкретних засобів для здійснення ефективного спілкування;
- 3) сприйняття й оцінювання реакції співрозмовника;
- 4) виникнення потреби у спілкуванні;
- 5) контроль ефективності спілкування;
- 6) встановлення зворотного зв'язку у спілкуванні;
- 7) орієнтація з метою спілкування;

- 8) коригування методів і стилю спілкування;
- 9) планування змісту спілкування;
- 10) підбиття підсумків;
- 11) організація і проведення взаємодії.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема. Взаємодія і сприйняття у педагогічній комунікації.

Мета: засвоєння студентами особливостей інтерактивного та перцептивного компонентів спілкування; уміти характеризувати стилі та моделі педагогічного спілкування: уміти вибирати стратегію взаємодії; сприяти формуванню у майбутніх педагогів уміння визначати стилі й моделі спілкування і вибудовувати взаємодію відповідно до ситуації спілкування; визначати рольові психологічні позиції; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння.

Основні поняття: інтерактивний і перцептивний компоненти, інтеракція, механізми взаємодії, механізми сприйняття, бар'єри, ускладнення спілкування, трансакційний аналіз, стилі спілкування, моделі спілкування.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Інтерактивний та перцептивний компоненти педагогічного спілкування.
2. Рольові позиції у педагогічному спілкуванні.
3. Стилi педагогічного спілкування
4. Моделі педагогічного спілкування.
5. Бар'єри й ускладнення у процесі комунікації

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Доберіть приклади помилок сприйняття у спілкуванні.
2. Зіставте стилі ПС у загальноосвітній школі та ЗВО з погляду цілей, завдань, функцій.
3. Підготуйте доповідь: «Як подолати бар'єри спілкування».
4. Складіть професійні заповіді для ефективної педагогічної взаємодії. Поміркуйте над питанням: «У чому ви вбачаєте небезпеку штампів у педагогічній взаємодії?»
5. Виконайте тест «Батько – Дитина - Дорослий» та з'ясуйте власну рольову позицію.
6. Дослідження. Поспостерігайте впродовж тижня за собою та визначте, які ролі домінують у вашій взаємодії з однокурсниками, батьками, друзями. Визначте, яку роль ви обираєте найчастіше. Поміркуйте, чому.

Запитання для поточного контролю

1. Розкрийте сутність перцептивної сторони спілкування.
2. Розкрийте сутність інтерактивна сторона спілкування.
3. Назвіть і охарактеризуйте основні види взаємодії.

4. Надайте визначення поняття «стиль педагогічного спілкування».
5. Педагогічне спілкування має свою систему стилів. В Україні і за кордоном існують різні підходи до типології стилів педагогічного спілкування. Що розуміють під поняттям “*стиль спілкування*”? Вкажіть основні **стилі педагогічного спілкування** відповідно до ознак, які покладені в основу різних класифікацій (наприклад, за *В.А. Кан-Каликом, М. Таленом* тощо).
6. Охарактеризуйте стиль педагогічного спілкування на підставі захоплення творчою діяльністю.
7. Чому педагоги інколи вдаються до використання стилю спілкування “залякування”?
8. Що таке «модель педагогічного спілкування»?
9. Які моделі педагогічного спілкування Ви знаєте? Які з названих Вами моделей є найбільш ефективними? Чому Ви так вважаєте?
10. Охарактеризуйте види взаємодії. Назвіть ролі, за Еріком Берном, які впродовж життя грає людина.
11. Розкрийте сутність побудови «зверху», поруч», «знизу».
12. Назвіть види трансакцій, які найчастіше використовують викладачі у вищих навчальних закладах.
13. Що таке комунікативний бар’єр, яка причина його виникнення?
14. Охарактеризуйте психологічні бар’єри педагогічного спілкування.
15. Назвіть чинники, що ускладнюють процес спілкування.

Список рекомендованої літератури

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
2. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик/ – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
3. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А.А.Леонтьев. – М.: Знание, 1979. – 324 с.
4. Савенкова Л. О. Педагогічне спілкування / Л.О. Савенкова . – К. : КНЕУ, 2005. – 140 с.
5. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

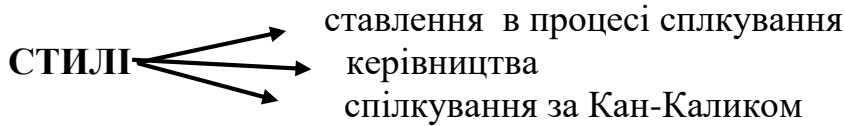
Методичні рекомендації до практичного заняття 3

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. На занятті необхідно уміти схарактеризувати інтерактивний і перцептивний компоненти комунікації, знати механізми взаємодії та сприйняття, аналізувати стилі та моделі педагогічного спілкування.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
4. Виконати практичні завдання.
5. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Структура педагогічного спілкування (сукупність етапів):

- моделювання;
- комунікативна атака;
- керування взаємодією;
- аналіз.

Стилі ставлення в процесі педагогічного спілкування:

- активно-позитивне (+)
- пасивно-позитивне (+);
- активно-негативне (-);
- активно-негативне (-)

Стилі керівництва в процесі педагогічного спілкування:

- авторитарний;
- демократичний;
- ліберальний.

Стилі спілкування за Кан-Каликом: спілкування-захоплення; спілкування-дистанція; спілкування-заякування; спілкування-дружба; спілкування-загравання.

Взаємозв'язок стилів ставлення, керівництва, спілкування

Активно (+)		Пасивно (+)	Активно (-)	Пасивно (-)
демократичний керівник	ліберальний керівник	ліберальний керівник	авторитарний керівник	авторитарний керівник
спілкування-захоплення	спілкування-дружби.	спілкування-загравання.	спілкування-заякування.	спілкування-дистанція

Порівняльна характеристика стилів керівництва педагога

Стиль	Мета	Змістовий бік організації (що робить)	Техніка організації (як організовує)	Позиція лідера	Результат
Авторитарний (диктат)	Предметний результат	Самочинне визначення спрямованості дій, порядку роботи. Завдання даються поетапно, визначаються заздалегідь. Думка керівника вирішальна. Мотивація відсутня. Учням відмовлено у праві на ініціативу, вони пасивні виконавці.	Ділові короткі розпорядження, наказ, інструкція, вказівка, догана, заборона із загрозою. Орієнтація на помилки. Лакоїзм, нетерпимість.	Поза групою	Предметний, часто високий. Психологічний — несприятливий клімат, потрібний постійний контроль, брак відповідальності.
Демократичний (спільно)	Розвиток самоврядування, самоорганізація колективу	Заходи плануються в групі, за них відповідають усі. Опорні на думку колективу, обговорення рішень, передача мети, делегування повноважень, активізація ініціативи.	Інструкція у формі пропозиції. Мотивація, заохочення, порада, інформація, орієнтація на досягнення кожного. Товариський тон.	Разом із групою	Предметний, з часом високий, стабільний. Психологічний — упевненість, творчий підхід, ініціативність, відповідальність. Здатність до саморегуляції.
Ліберальний	Невтручання	Лідер не дає вказівок, справи йдуть самопливом, враховуються лише окремі інтереси. Брак стійкої педагогічної позиції. Педагог уникає відповідальності, має низький рівень вимог.	Запозичує способи дій у демократичного керівника заохочення, схвалення, але немає вимогливості, координації.	Непомітна, споглядальна	Гальмується виховний процес, оскільки некерований. Роботу пущено на самоплив. Формальне розв'язання проблем.

Порівняльна характеристика стилів спілкування (за В. Кан-Каликом)

Стиль	Педагогічна сутність	Емоційна забарвленість дій учителя	Дії вчителя	Реакція учнів	Результат взаємодії
Захопленість спільною діяльністю	Зашкавленість предметом і діяльністю з дітьми (співтворчість) Учителі та учні разом дбають про справу	Захопленість, ділова спокійна реакція, оптимізм, енергійність, м'якість у поєднанні з вимогливістю та розумінням	Демонстрування позитивного ставлення до справи та учнів, залучення до шкільної роботи, підтримка позитивних («Ми», «Як шкільно»)	Прагнення спільно працювати, бажання виправдати довіру вчителя	Співробітництво
Дружнє ставлення	Особистісне позитивне сприйняття учнями вчителя і вчителем учнів Демократичне керівництво	Спокій, лагідність, співчутливість у поєднанні з вимогливістю, м'якість, подив, розуміння	Демонстрування позитивного (дружнього) ставлення («Ви і я», «Було б добре», «Прошу»)	Прагнення зберегти довіру, бажання контактувати, обмін думками, довіру до вчителя, його оцінки	Емоційний контакт
Загравання	Позитивне ставлення (можлива байдужість) та ліберальне керівництво	Байдужість, поблажливість, невпевненість, співчутливість (формальна) з потуранням	Намагається завоювати любов дітей дешевими прийомами, виправдовування серйозних провин	Зневажливе ставлення до вчителя, байдужість до його зауважень, репресій	Втрата авторитету
Дистанціювання	Формальні взаємини (пасивно-позитивне ставлення) і авторитаризм	Холодність, суворість, безсторонність, твердість, наполегливість	Констатація вчинку обмеження спілкування формальними (холодними) діями – поясненнями Підкреслення різниці між учителем та учнями, менторський тон	Напруженість, страх, очікування негативних наслідків	Втрата контакту
Залюквання	Негативне ставлення і авторитаризм Невпевненість при високому посадовому статусі	Жорсткість, грізний голос, зневажливість, роздратованість, уїдливість	Вказування, як не слід діяти, застосування переважно догани (а не заохочення)	Негативні почуття, захисна реакція, образа, прагнення уникати зустрічей, взаємодії	Конфронтація

У науковій літературі визначаються різні моделі педагогічного спілкування викладача. Так, залежно від ролі, яку він виконує в комунікативному акті, М. Тален виділяє такі моделі спілкування:

- модель «Сократа», коли педагог, захоплюючись методом дискусії, постійно провокує їх виникнення в аудиторії;
- модель «керівника групової дискусії», коли викладач докладає активних зусиль для погамування суперечок між учасниками освітнього процесу, спонукає їх до досягнення згоди й організації співробітництва;
- модель «майстра», коли педагог є для вихованців взірцем гідної особистості, поведінку якої вони прагнуть наслідувати;
- модель «генерала», коли викладач будує свої стосунки з іншими учасниками освітнього процесу на основі певних наказів, котрі вони мають бездумно виконувати;
- модель «менеджера», коли педагог виявляє себе як ефективний організатор, здатний організувати колективну діяльність, водночас використовуючи індивідуальний підхід до кожного учасника, заохочуючи до його самостійності та ініціативності;
- модель «тренера», коли викладач, орієнтуючись на запланований кінцевий результат, надихає інших партнерів спілкування на його досягнення;

- модель «гіда», коли педагог вирізняється широкою ерудованістю, йому притаманна лаконічність, витримка й точність.

В. Кан-Калик запропонував таку класифікацію моделей педагогічного спілкування:

- диктаторська модель («Монблан») – педагог, підносячись надаудиторією, немовби гірська вершина, не враховує інтереси та потреби її учасників, роль спілкування зводиться до трансляції інформації;
- неконтактна модель («Китайська стіна») – викладач постійно демонструє зневагу, зверхнє ставлення до тих, кого він навчає;
- модель диференційованої уваги («Локатор») – педагог під час комунікативного процесу зосереджує свою увагу на частині аудиторії, виділеній за певною ознакою, водночас ігноруючи решту її учасників;
- модель негнучкого реагування («Робот») – послідовність дій викладача має за основу певний алгоритм, що не враховує специфіки наявної комунікативної ситуації. Це може викликати необхідність внесення певних змін у процес спілкування;
- авторитарна модель («Я сам») – педагог нав'язує учасникам аудиторії свої рішення, ігноруючи їх пропозиції та беручи на себе роль головної фігури комунікативного акту;
- гіперрефлексивна («Гамлет») – викладач виражає постійний сумнів в адекватності сприйняття власної персони та своїх слів з боку інших учасників спілкування;
- гіпореклексивна модель («Тетерук») – педагог, перебільшуючи значення власних слів, не реагує на зауваження чи запитання молодих людей, ігнорує їхні інтереси й потреби.

Вивчення викладачем специфічних ознак перелічених вище моделей педагогічного спілкування дає змогу правильно ідентифікувати власну модель спілкування. У свою чергу, це дозволяє йому адекватно оцінити сильні та слабкі сторони своєї комунікативної поведінки. Зрозуміло, що комунікативно ефективний педагог має створювати таку модель спілкування, яка допомагає будувати конструктивний діалог зі студентами чи учнями, враховуючи їхні власні цілі і потреби, а також результативно досягати поставлених навчальних і виховних цілей, гнучко реагуючи на будь-які зміни в комунікативній ситуації.

Отже, стиль педагогічного спілкування – це індивідуально-типологічні особливості взаємодії педагога й учнів; сукупність індивідуальних особливостей, способів і характеру здійснення педагогічної взаємодії. Класифікації стилів педагогічного спілкування: *за способом керівництва колективом* (авторитарний, ліберальний, демократичний); *за ставленням педагога до здобувачів освіти* (спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення; спілкування-дистанція; спілкування-заякування; спілкування-загравання (В. Кан-Калик).

Рольові позиції педагога у спілкуванні (за Е. Берном) – батько (звершня позиція), дорослий (паритетна позиція), дитина (залежна позиція). *Позиція Батька в спілкуванні* – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються незалежність, упевненість, навіть агресивність, бажання взяти всю відповідальність на себе. *Позиція Дитини у спілкуванні* – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються залежність, підпорядкованість, невпевненість, небажання брати відповідальність на себе. *Позиція Дорослого у спілкуванні* – система реалізації певних ставлень особистості до співрозмовника, у якій демонструються коректність і стриманість, уміння зважати на ситуацію, розуміти інтереси інших і розподіляти відповідальність між усіма.

Бар'єри спілкування – це перешкоди, що заважають ефективному спілкуванню і спричиняють опір партнера впливові співрозмовника.

Найбільш типовими бар'єрами професійно-педагогічного спілкування серед них:

Смисловий «бар'єр» – одне й те саме явище (слово, фраза, подія) мають різний смисл для різних людей. Неточність слова, неправильна вимова, надмірна насиченість незрозумілими словами, науковими термінами – створює смисловий бар'єр, знижує їх інтерес до матеріалу, створює дистанцію у взаємодії. Смисловий бар'єр стає непомітним за уважного ставлення до свого мовлення, ретельної підготовки до розмови, бесіди, виступу, лекції чи уроку.

Соціальний бар'єр. Зумовлений він переважанням у системі педагогічної взаємодії рольової позиції педагога, який навмисне демонструє перевагу над вихованцем свій соціальний статус. Нейтралізують цей бар'єр прагненням не протиставляти себе співрозмовникам, а підносити їх до свого рівня, не нав'язувати свою позицію, а радити;

Естетичний бар'єр пов'язаний з дотриманням вимог до форми (привабливість зовнішності, охайність одягу, вишуканість рухів тощо), а також до педагогічного такту й етикету взаємин. Усувають такий бар'єр шляхом самоконтролю поведінки; *Фізичний бар'єр* пов'язаний з організацією фізичного простору під час взаємодії: неправильно організований простір зумовлює ізольованість учителя, який неначе віддаляє себе від учнів, намагаючись сховатися за стіл, стілець тощо. Долають його скороченням дистанції, відкритістю в спілкуванні;

Емоційний бар'єр. Він є наслідком невідповідності настрою, негативних емоцій, відсутність емпатії, що деформують сприймання. Долають його за допомогою усмішки, чуйного ставлення до співрозмовника.

Моральний «бар'єр» – відмінності між людьми в засвоєних ними соціальних нормах і обмеженнях; спілкуванню заважають підлість, обман, непорядність тощо.

Психологічний бар'єр проявляється як сформована на підставі попереднього досвіду негативна установка, розбіжність інтересів партнерів спілкування тощо.

Усувають переорієнтацією уваги з особистості на роботу, оптимістичним прогнозуванням подальшої діяльності.

Назвемо найбільш типові психологічні «бар'єри», які трапляються переважно у викладача-початківця:

- «бар'єр» *невідповідності настанов і мотивів*: викладач приходить із творчими задумами цікавого заняття, захоплений ним, а група байдужа, студенти неухважні, що дратує, нервує викладача;
- «бар'єр» *побоювання групи*: викладач-початківець непогано володіє матеріалом, добре підготувався до заняття, однак сама думка про безпосередній контакт зі студентами «відлякує» його, пригнічує творчу ініціативу тощо;
- «бар'єр» *відсутності контакту*: викладач заходить до аудиторії і замість того, щоб швидко й оперативно організувати взаємодію зі студентами, починає діяти автономно (наприклад, пише тему лекції на дошці);
- «бар'єр» *звуження функцій спілкування*: педагог враховує лише інформаційні функції спілкування, нехтуючи соціально-перцептивними, афективно-комунікативними, організаційними та ін.;
- «бар'єр» *негативної настанови на академічну групу*, яка інколи може формуватися апріорно на основі думки інших викладачів, що працюють із цими студентами або є наслідком минулого негативного досвіду педагогічного спілкування з даною групою або студентом;
- «бар'єр» *побоювання педагогічних помилок* (не знає відповідь на «каверзне» запитання студентів або на зауваження, що неправильно виставлена оцінка тощо);
- «бар'єр» *наслідування*: молодий педагог намагається наслідувати манери спілкування, стиль діяльності авторитетного педагога, не враховуючи свої індивідуальні особливості.

Учені-психологи називають такі чинники, що ускладнюють спілкування: погрози, накази, безапеляційні розпорядження; негативна критика; образи, образливі порівняння, прізвиська; апелювання до обов'язків: (*“Ти повинен”, “Ти не маєш права”*); репліки-пастки (*“Вихована людина не повинна так розмовляти з дорослим”*) або натяки без розкриття важливої інформації (*“Якщо ти будеш поводити себе добре, я зможу допомогти тобі”*); допит; похвала з “пасткою” (*“Ти ж розумна людина, як же можна таке робити?”*); упереджений діагноз мотивів поведінки (*“У тебе немає бажання вчитися; ти безсоромна людина, якщо таке робиш”*); несвоєчасні поради; відмова від обговорення питання; зміна теми (*“Це дуже цікаво. Але давай краще поговоримо про твої оцінки”*); змагання (*“Та хіба це проблема? От у мене проблема складніша”*).

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Завдання для роздумів та дискусії:

1. Обговоріть та визначте професійні заповіді для ефективної педагогічної взаємодії.
2. Обговоріть в групах «Чи вбачаєте ви небезпеку штампів у педагогічній взаємодії, якщо так – то в чому?»
3. Які ролі домінують у вашій взаємодії з однокурсниками, батьками, друзями. Визначте, яку роль ви обираєте найчастіше. Поміркуйте, чому. Обговоріть у групах, відповідь аргументуйте.
4. Обговоріть у парах та визначте чинники, які, на вашу думку, ускладнюють комунікацію. Об'єднайтесь в групи та визначте чинники, що ускладнюють комунікацію.

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Вправа «Бар'єри». Орієнтовна тривалість 7 хв. Група студентів ділиться викладачем на кілька підгруп, яким дається завдання вигадати приклади з життя, коли різного роду бар'єри перешкождали ефективному спілкуванню.

Завдання 2. Вправа «Досвід спілкування». Орієнтовна тривалість 10 хв. Студенти по черзі розповідають про власний досвід у переборенні бар'єрів у спілкуванні. Проблемні ситуації обговорюються.

Завдання 3. Вправа «Гарячий стілець». Орієнтовна тривалість 5 хв. Один із студентів сідає на стілець, що стоїть посеред кімнати, та розповідає іншим учасникам про те, що заважає йому спілкуватися та які труднощі він зустрічає в процесі спілкування.

Завдання 4. Розробка педагогічної ситуації. Описати педагогічну ситуацію (з власного досвіду педагогічної практики) в якій педагог продемонстрував би відомому вам модель спілкування.

Завдання 5. Складіть опорну схему „Стилів професійного спілкування”.

Завдання 6. Продовжте речення:

1.Якби я був викладачем і вперше зустрівся із своєю групою, я б...»

2.Якби я був куратором і мені потрібно було б організувати відпочинок, я б...

Завдання 7. Студенти, сформувавши невеликі групи, готують інсценування трьох педагогічних ситуацій, у яких демонструють відповідно авторитарний, демократичний та ліберальний стилі педагогічного спілкування. Потім організовується спільне обговорення, чи впоралися групи із завданням та чи вдалося їм наочно продемонструвати переваги або недоліки кожного стилю.

Завдання 8. Ознайомтеся з фрагментами початку уроків різних учителів. З'ясуйте, на яку взаємодію налаштовує вчитель учнів із перших хвилин уроку: особистісно зорієнтовану чи формально зорієнтовану. Зробіть висновок стосовно характеру спілкування вчителів і спрогнозуйте його результат. Запропонуйте можливі

корективи поведінки вчителя для наближення його спілкування до особистісно зорієнтованого

Урок А. Приготуйтеся до уроку. Стоп! Дожуйте, проковтніть. Так... Добрий день! Кого сьогодні немає? (Чути вигуки.) Не всі викрикуйте. Хтось один підніміть руку й скажіть. Віто, скажи ти! Так, трьох немає. Отже, ми побудуємо наш урок так: спочатку поговоримо про п'єсу-казку «Лисичка та Півник», а потім цілий урок читатимемо цю казку в особах. В кінці напишемо твір, а якщо не встигнемо, попрацюєте вдома.

Урок Б. Добрий день! Сідайте. Діти, останнім часом ви мені не подобається. Ваша поведінка на перерві незадовільна. Клас перед уроком не провітрюєте, з класу не виходите, дошку не витираєте. Чому? Більше зауважень я не робитиму. Сподіваюся, що ви виправитесь. А тепер відкрийте зошити й підручники і запишіть тему сьогоднішнього уроку.

Урок В. Доброго дня! Рада бачити вас знову. Хочу привітати вас із початком другої чверті. Усі здорові? Бабусь відвідали? Хто відсутній? А чи знаєте ви, яке у нас сьогодні, 9 листопада, свято? Молодці, правильно, сьогодні «9 листопада — День української писемності та мови».

Завдання 8. Прочитайте та обговоріть дидактична ідею притчі
«Шлях до сердець своїх учнів».

Засумували вчителі, не можуть знайти шлях до Сердець своїх учнів, щоб сіяти в них насіння добра.

– Можливо, врятує Мудрість? – спитали вони.

І знайшли Мудреця, який сидів у печері.

– О, Мудрецю, - почали благати вони, - вкажи нам шлях до Сердець наших учнів, щоб сіяти в них зерна добра, інакше покоління стає жорстоким!

Сказав їм Мудрець:

– Дам вам шлях до Сердець ваших учнів, але віддайте мені натомість «дар» ваш! Учителі Perezирнулися: якого «дару» від них вимагає Мудрець?

Тоді Мудрець сказав:

– Якщо в когось є роздратування, дайте мені роздратування. Якщо в когось є гнів, дайте мені гнів. Якщо в когось є жорстокість, дайте мені жорстокість. Якщо в когось є грубість, дайте мені грубість. Якщо в когось є сумнів, дайте мені сумнів. Якщо в когось є ненависть, дайте мені ненависть. Якщо в когось є злоба, дайте мені злобу. Якщо в когось є страх, дайте мені страх. Якщо в когось є зрада, дайте мені зраду. Якщо в когось є марновірство, дайте мені марновірство. А якщо дасте пригорщу дурних звичок, я прийму й ці запилені брязкальця. Але не забудьте, чого вартий той, хто відніме одного разу подароване. Отже, я прийняв увесь бруд вашого Серця, і воно стає чистим. А вам відкриваю Мудрість: шляхом до Серця учня є чисте Серце вчителя.

Гра «Імпровізація».

Мета: дізнатися цікаву інформацію про своїх однокласників, краще пізнати один

одного завдяки невимушеному спілкуванню.

Матеріали: картки з написаними темами для спілкування.

Процедура проведення: Кожен учасник по черзі витягає по одній картці і розкриває запропоновану тему:

1. Найкращий день Вашого життя.
2. Ваша найцікавіша подорож.
3. Ваш ідеальний вихідний.
4. Що найбільш відповідальне Ви зробили своїми руками в житті?
5. П'ять Ваших улюблених музичних виконавців.
6. Останній фільм, який найбільше Вас вразив.
7. Остання книга, яка найбільше Вас зацікавила.
8. Людина, яка найбільше вплинула на Вас у житті.
9. Як Ви обрали свою майбутню професію?
10. Як Ви визначаєте, що добре, а що погане?
11. Як Ви уявляєте своє життя через 10 років?
12. Ваше ставлення до соціальних мереж.
13. Ваш найяскравіший спогад із дитинства.
14. Що б Ви прибдали зі свого життя?
15. Яку б реформу започаткували першою?
16. Чи хотіли б жити в іншій країні? Якщо так, то в якій?
17. Чого Ви найбільше боїтеся?
18. Три речі, які роблять Вас щасливими.
19. Три речі, які роблять Вас нещасливими.
20. Місце в Україні, яке найбільше вразило.
21. Що найкраще Ви можете робити в житті?
22. Розкажіть про своє найбільше досягнення.
23. Що Ви змінили б у своєму вихованні, якби могли?
24. Де і коли Ви хотіли б жити (окрім нашого часу)?
25. Що Ви змінили б у собі?
26. Ваш улюблений навчальний предмет в університеті. Чому?
27. Розкажіть про свого найкращого друга.
28. Ваш найцінніший подарунок.

Матеріали для тестового контролю:

1. Педагогічна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну адаптацію діяльності і стосунків – це ... .
2. Етапи комунікації (В.А.Кан-Калік):
  - .....
  - .....
  - .....
  - .....

- 3. Стиль спілкування, який характеризується браком стійкої педагогічної позиції проявляється у невтручанні, низькому рівні вимог, формальному розв'язанні проблем – це...**
- 4. Стиль спілкування, при якому співрозмовник розглядається як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу– це....**
- 5. Прибудова властива людям зі слабким характером, соціальною незахищеністю, що просить(правильну відповідь підкреслити):**
- 1) прибудова знизу;
  - 2) прибудова зверху;
  - 3) прибудова поряд.
- 6. Позиція викладача у спілкуванні, яка на сучасному розвитку вищої освіти в Україні вважається найоптимальнішою (правильну відповідь підкреслити):**
- 1) позиція батька у спілкуванні;
  - 2) позиція дорослого у спілкуванні;
  - 3) позиція дитини у спілкуванні.
- 7. Стиль педагогічного спілкування – це:**
- 1) система способів і прийомів спілкування, яка має стійкі характеристики і залежить від особистісних якостей педагога та параметрів ситуації спілкування;
  - 2) спосіб організації певної педагогічної ситуації, що зумовлює нові почуття й думки в учнів, які спонукають їх до самозмін;
  - 3) уявна система педагогічної взаємодії, в якій реалізується певний напрямок педагогічного спілкування;
  - 4) професійна комунікативна взаємодія педагога з учнями на уроці і поза ним, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату у навчальній діяльності і у стосунках.
- 8. Визначте основні стилі педагогічного спілкування(за В. Кан-Каликом):**
- 1) спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю;
  - 2) ліберальний стиль;
  - 3) стиль педагогічного спілкування, що базується на дружньому ставленні;
  - 4) стиль спілкування-дистанції;
  - 5) стиль спілкування-залякування.
- 9. Як називається стиль спілкування, який ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу?**
- 1) демократичний. 2) авторитарний. 3) ліберальний.
- 10. Що притаманно ліберальному стилю спілкування?**
- 1) диктат, який перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу;
  - 2) ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу;

3) позиція вчителя виявляється в неутручанні, низькому рівні вимог до здобувачів освіти.

11. Що з переліку не належить до моделей спілкування?

- 1) «Локатор» та «Я сам»
- 2) «Гамлет», «Друг»
- 3) «Тетерук» »Монблан»

12. Як називається модель спілкування, за якої педагог підноситься над класом як гірська вершина?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

13. Як називається модель спілкування, за якої педагога супроводжують сумніви чи правильно він діє, чи адекватно відреагують на його зауваження?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

14. Стиль спілкування педагога при якому здобувач освіти розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не як рівноправний партнер?

- 1) авторитарний;
- 2) демократичний;
- 3) непослідовно-суперечливий;
- 4) ліберальний.

15. Як називається стиль спілкування за якого диктат, перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу?

- 1) демократичний;
- 2) авторитарний;
- 3) ліберальний.

16. Що притаманно демократичному стилю спілкування?

- 1) диктат, який перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу;
- 2) ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу;
- 3) позиція педагога виявляється в неутручанні, низькому рівні вимог до здобувачів освіти.

17. Особливостями моделі спілкування «Монблан» є...

- 1) педагог підноситься над класом як гірська вершина;
- 2) педагог цілеспрямовано діє на підставі певної програми;
- 3) під час взаємодії зі здобувачами освіти педагог чує лише себе;
- 4) педагога супроводжують сумніви чи правильно він діє, чи адекватно відреагують на його зауваження.

18. Як називається модель спілкування, за якої педагог цілеспрямовано діє на підставі певної програми?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

19. Як називається модель спілкування, за якої під час взаємодії зі здобувачами освіти педагог чує лише себе?

1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

20. Як називається модель спілкування, за якої відбувається втрата взаємодії педагога та здобувачами освіти?

1) «Монблан»; 2) «Друг»; 3) «Тетерук»; 4) «Я сам».

21. Знайдіть правильне співвідношення різних ролевих позицій педагога “батька”, “дитини” чи “дорослого”:

1. Ділова взаємодія, педагог радиться з учасниками освітнього процесу, обговорюють спільні справи;	а) позиція “Батько”
2. Може виявлятися у грі, коли потрібно, щоб здобувач освіти виявляв сміливість, самостійність;	б) позиція “дорослий”
3. Педагог спрямовує, оцінює, засуджує, завжди все знає, схильний до нотацій, вимогливий.	в) позиція “дитини”

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема. Технологія організації педагогічної комунікації.

Мета: поглибити знання про принципи та правила педагогічної комунікації; формувати вміння здійснювати ефективну педагогічну комунікацію; спонукати до саморозвитку здібностей до педагогічного спілкування; підвищити комунікативну культуру.

Основні терміни: ефективна комунікація, техніка педагогічного спілкування, діалог, бесіда, ознаки суб'єкт-суб'єктного спілкування, запитання, репліки, прийоми формування атракції, комунікативні прийоми етичної взаємодії.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Діалог(полілог) як форма ефективної педагогічної комунікації.,
2. Ознаки суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічного спілкування.
3. Бесіда в структурі педагогічної комунікації. Запитання та репліки як засоби налагодження контакту під час педагогічної комунікації.
4. Технологія побудови «Я-висловлювання». Прийоми формування атракції.
5. Технологія розв'язання комунікативних задач.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Самостійно опрацюйте та законспекуйте тему «Методика контактної взаємодії».
2. Підготуйте реферативну доповідь (тема на вибір):
  - ✓ Роль дискусії у педагогічній комунікації. Правила ведення дискусії.

✓ Особливості діалогічного спілкування. Організація педагогічної взаємодії у навчанні.

✓ Основні методи маніпулювання у взаємовідносинах. Різновиди маніпулятивної активності студентів та викладачів.

Запитання для поточного контролю

1. Які показники визначають ефективність комунікації.
2. Назвіть ознаки суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічного спілкування.
3. Чому в педагогічній комунікації переважає діалог?
4. Назвіть критерії педагогічного діалогу.
5. Які типи запитань слід використовувати у продуктивному діалозі.
6. Назвіть особливості реплік у педагогічному діалозі.
7. Назвіть основні правила відповідей на запитання й репліки.
8. З'ясуйте структуру бесіди та особливості кожної структурної частини. Від чого залежить ефективність бесіди.
9. Які прийоми формування атракції доцільно використовувати у процесі діалогу?
10. Назвіть фактори, які можуть негативно вплинути на ефективність проведення бесіди.
11. Розкрийте сутність технології «Я-висловлювання».
12. Окресліть алгоритм розв'язання комунікативних задач педагогом
13. З'ясуйте особливості методики контактної взаємодії.
14. Назвіть прийоми взаємодії для запобігання деструктивного спілкування.

Список рекомендованої літератури

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
3. Зайченко І. В., Теслюк В. М., Каленський А. А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник / За ред. проф. І. В. Зайченка. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 484 с.
4. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. / Л. О. Савенкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 298 с.
5. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 4

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Необхідно ознаки суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічного спілкування; уміти використовувати «Я-висловлювання» у комунікативній взаємодії, ставити запитання та репліки для налагодження контакту під час педагогічної комунікації; розкривати прийоми формування атракції та комунікативні прийоми етичної взаємодії.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.

4. Виконати практичні завдання.

5. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Ефективна мовна комунікація — інформаційний обмін, який забезпечує досягнення поставлених комунікантами цілей та налагодження міжособистісних стосунків. Ефективність комунікації (спілкування) визначається кількома показниками, з-поміж яких найважливіші прагматичний та соціально-психологічний аспекти. Із прагматичного погляду, ефективність комунікації пов'язують із досягненням цілей, що ставлять перед собою комуніканти у певній комунікативній ситуації, та успішністю подолання перешкод, які можуть виникати на їх шляху. Із соціально-психологічного погляду, найважливішою ознакою ефективності комунікації є задоволення учасників комунікативним процесом та міжособистісними стосунками.

Більшість дослідників визнає найбільш ефективною (з погляду забезпечення сприятливих умов для успішного навчання і повноцінного особистісного розвитку здобувачів освіти) педагогічну комунікацію, яка відповідає суб'єкт-суб'єктній, діалогічній стратегії соціальної взаємодії, передбачає рівноправність психологічних позицій педагога та учасників освітнього процесу, взаємну активність, відкритість і конгруентність, готовність до розуміння іншого.

Ефективність педагогічного спілкування забезпечується особистісними якостями педагога, його авторитетом серед здобувачів освіти, а також володінням ним технікою педагогічного спілкування.

Техніка педагогічного спілкування передбачає:

1. Дотримання спокійного, доброзичливого тону в спілкуванні: вміння вислуховувати, задавати запитання, аналізувати зміст мовлення партнера по спілкуванню, розуміти мотиви його комунікативної поведінки, орієнтуватися в ситуації спілкування.

2. Прагнення до встановлення психологічного і зорового контакту з іншими суб'єктами педагогічної взаємодії: дивитися на аудиторію, бачити і розуміти реакцію учнів, батьків і колег.

Реалізація особистісно орієнтованого спілкування передбачає виявлення педагогом відкритості, щирості, ініціативності, демонстрації визнання неповторності кожного суб'єктів та навчально-виховної взаємодії, інтересу до їхніх думок, готовності в разі необхідності надати учням чи студентам індивідуальну допомогу в розв'язанні їхніх життєвих проблем, стимулювання кожного з них до формулювання індивідуальних освітніх цілей та їхнього досягнення.

Особистісно орієнтоване педагогічне спілкування ґрунтується на таких принципах:

✓ виявлення самоцінного ставлення до іншої особистості, врахування особливостей її індивідуальної життєвої траєкторії, персональних цілей, прагнень, ціннісних орієнтацій тощо;

✓ упровадження «Ви-підходу», що вимагає попереднього з'ясування прагнень, очікувань кожного студента чи учня, забезпечення спільного пошуку шляхів розв'язання існуючої проблеми (*Я вважаю, що проект є не досконалий. Ви не вважаєте, що цей проект ще не досконалий?*);

✓ виявлення педагогічної толерантності, розуміння того, що кожна особа має право на власні погляди й переконання, які можуть суттєво відрізнятися від позиції інших учасників взаємодії;

✓ демонстрація референтності, що передбачає виявлення поваги до інших учасників педагогічної взаємодії, віри в їхні можливості, наголошення на їхніх сильних сторонах;

✓ проникнення у світ почуттів і переживань, готовність приєднатися до позиції співрозмовника.

В основу особистісно орієнтованого спілкування покладено педагогічний діалог. Такий діалог передбачає забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на засадах виявлення кожним із її учасників щирості та ініціативності, що дає змогу організувати їх ефективний взаємовплив.

Педагогічний діалог – дія в педагогічному процесі, яка створює можливість для кожного її учасника самовиразитися в спілкуванні.

Діалогічний характер педагогічного спілкування реалізується шляхом дотримання викладачем таких вимог:

- ✓ визнання рівності позицій усіх партнерів педагогічної взаємодії, виявлення кожним із них толерантності, щирості й довіри;
- ✓ цілеспрямоване стимулювання ініціативності й самостійності кожної особи, що стверджує її активну роль як суб'єкта спілкування й забезпечує реальну участь у прийнятті спільних рішень під час комунікації;
- ✓ створення загального поля взаємодії на основі формування відчуття єдності з партнерами;
- ✓ демонстрування готовності змінити власну позицію як відповідь на певні дії партнера;
- ✓ забезпечення персоніфікованої манери висловлювань («Я вважаю...», Мені здається...» тощо);
- ✓ урахування поліфонічності взаємодії, що передбачає пошук спільних рішень проблеми на основі вивчення різних поглядів і пропозицій;
- ✓ дотримання двоплановості позиції в комунікативній взаємодії, що вимагає організації діалогу не лише з іншими партнерами по спілкуванню, але й із собою, здійснення аналізу власних думок і дій;
- ✓ попередження виникнення, а за необхідності й подолання існуючих бар'єрів у спілкуванні.

Показники, які свідчать про успішне розгортання педагогічного діалогу: взаємне сприйняття й визнання його учасниками один одного; демонстрація ними взаємоповаги й щирості у взаємостосунках; цілеспрямований колективний пошук оптимального розв'язання проблеми на підставі врахування різних думок і позицій людей; наявність сприятливого психологічного клімату; узгодженість поз, міміки, інтонації під час спілкування тощо.

Технологія побудови «Я-висловлювання» («Я - твердження»).

Для ефективної комунікації в процесі бесіди, діалогу педагог повинен використовувати технологію побудови «Я-висловлювання» як способу заявити про власний погляд, не викликаючи захисної реакції.

«Я-висловлювання» — мовна конструкція, яка використовується як спосіб відвернення конфлікту у спілкуванні і полягає в повідомленні співрозмовником про власні потреби, допомагає утримувати позицію, не перетворюючи іншу людину на опонента. «Я-висловлювання» має переваги перед «Ви-висловлюванням» («Ти-висловлюванням»). Сенс «Я-висловлювання» - в повідомленні про власні потреби, почуття або оцінки у формі, що характеризується наявністю власного ставлення і відсутністю прямого осуду, спонукання, нав'язливості.

Перша частина «Я-висловлювання» - опис події. Починати слід з «Я» («Коли я спостерігаю (зустрічаюся)...», «Коли я чую...», «Ви» - замінювати непрямим об'єктом (наприклад, «Коли зі мною розмовляють підвищеним тоном...»).

Друга частина - реакція. Ми описуємо свої реальні почуття («Я не вдоволена, мені прикро, я роздратована, мені приємно, мене радує...») і даємо пояснення («тому що...»).

Третя частина - бажаний вихід. Повідомляємо про те, що хочемо бачити ситуацію іншою («Я хотіла б...», «Я надаю перевагу...»). Причому розподіляємо відповідальність і запрошуємо до спільного розв'язання проблеми («Я була б вдячна, якби ми...», «Я хотіла б, щоб ми спільно вирішили це питання...»).

Формула «Я-твердження» («Я-висловлювання»)

Я *почуваюся...* (власні почуття і переживання стосовно ситуації),
коли ти... (опис конкретних дій співрозмовника, які викликають негативні емоції), **тому що...** (пояснення, чому дії співрозмовника викликають такі емоції, висловлення власних інтересів), **ось чому я хочу/бажаю/хотіла б...** (бажані зміни в діях співрозмовника).

Конструкція «Я-висловлювання» скерована на те, щоб викликати потрібну для розв'язання проблеми реакцію співрозмовника, а саме: відчуті свою причетність до нашого невдоволення і замислитися, як зберегти добрі стосунки. Будуючи «Я-висловлювання», треба уникати прямих запитань і звинувачень.

Можливий такий варіант схеми «Я-висловлювання»:

Я не задоволена... тому що
Я хочу бачити ситуацію іншою, і я хочу, щоб мені допомогли у цьому.
Я справді хочу...

Така конструкція потребує від педагога розмови про те, чого він бажає, про що думає, а не про те, що слід робити вихованцю. Не можна засуджувати, звинувачувати.

Педагогічна взаємодія вимагає також від педагога опанування технологією розв'язання комунікативних задач.

Алгоритм розв'язання комунікативної задачі, що допоможе вирішити задачу на рівні педагогічної культури:

- «Повідомлення факту». Це стислий опис сутності ситуації. Головне у цьому прийомі те, що вчитель не повинен висувати ніяких звинувачень на адресу учня, тільки констатація факту. Наприклад: *«Ви не уважно мене слухаєте...»*.

- «Вербалізація почуттів». Це комунікативні уміння, що дозволяють вчителю повідомити співрозмовнику про свій внутрішній емоційний стан без образ і звинувачень. Педагог повинен якомога точніше передати на вербальному рівні свої емоції, що викликали у нього дії учня.

- Прийом «Я — повідомлення». Реалізуючи цей прийом, вчитель оголошує свій стан і своє відношення до вчинку, а не обвинувачує учня. Наприклад: *«Мені дуже прикро бачити...»*.

- «Накопичення згоди». Вчитель ставить запитання так, щоб на них була позитивна відповідь. Наприклад: *«Звичайно, тобі зараз дуже важко...»*.

- «Гуманізація стосунків». Сутність цього прийому полягає у знаходженні та повідомленні позитивних якостей учня. Наприклад: *«Ви, як розумна людина...»*, *«Я знаю Вас як шляхетну людину, тому...»*.

- Вербальний опис своїх реальних дій в момент проблемної ситуації. Наприклад: *«Тому я спокійно з Вами спілкуюсь...»*.

- Бажаний вихід. Висловлювання власних побажань. Наприклад: *«Тому мені хотілося б, щоб Ви говорили зі мною іншим тоном...»*.

- «Оптимістичне прогнозування». Сутність цього прийому полягає у сподіванні на гарні стосунки у майбутньому. Наприклад: *«І все ж я сподіваюсь на наші добрі стосунки в майбутньому...»*.

Для запобігання деструктивних комунікативних ситуацій педагог мусить дбати про збереження власної гідності та коригування поведінки здобувача освіти й збереження його гідності, при цьому у процесі взаємодії може використовувати такі прийоми:

✓ *прийом окультурене відтворення*, метою якого є корегування поведінки здобувача освіти. Сутність його полягає в демонстрації педагогом спілкування на рівні культури. Цей прийом дає конкретний наочний зразок етичної форми спілкування в контексті ситуації, що виникла.

Як парадигму, можна використати таку фразу: «Якщо я Вас правильно зрозуміла... Ви хотіли сказати...». При цьому додається окультурена форма вербальної, поведінкової моделі спілкування.

Приклад реалізації технології. Учень, не встигаючи записати за вчителем

речення, вигукує: «Повільніше!». Педагог відповідає: «Якщо я Вас правильно зрозуміла, шановний Сергію, ви хотіли сказати: *«Шановна Марино Миколаївно, будь ласка, повторіть ще раз це речення».*

✓ *Приєм виправдання поведінки*, сутність якої полягає у тому, щоб сприяти психічному врівноваженню дитини шляхом «виправдовування» поведінки учня(студента) в окремій ситуації. Великого значення при цьому набуває інтонаційне забарвлення вчителя, який говорить спокійним, м'яким і переконливим тоном: *«Можливо, ви хотіли...», «Можливо, будь-хто на вашому місці...», «Я б можливо також...» Звичайно, ви прагнули...»*) та інші.

✓ *Приєм виявлення доброзичливості*. Сутність цього прийому - у веселому ігноруванні того, що сталося. Використовуються форми словесного повідомлення на зразок: *«Добре, що Ви мені нагадали...», «Якби не Ви, я зовсім забув би про це...»* та ін.

✓ *Приєм запитання на відтворення*, мета якої припинити спілкування, що відбувається на низькому рівні взаємодії, і надати можливість співрозмовнику виправити свою поведінку в процесі спілкування. Сутність її полягає в тому, що педагог, посилаючись на те, що він недочув або був чимось дуже захоплений, люб'язно просить учня(студента) ще раз повторити фразу, з якою він звертався. Тим самим педагог підштовхує його до пошуку інших, більш культурних форм звернення і поведінки. Але важливо, щоб в інтонації педагога не було ніякої іронії, підтексту, прохання повинно бути щирим. Використовуються фрази на зразок: *«Вибач, я не розчула, що Ви сказали...», «Будь ласка, повторіть те, що Ви сказали...»* та ін.

✓ *Приєм наївного подиву*, який виражається за допомогою удаваної розгубленості, подиву з приводу того, що сталося: *Педагог* інсценує нерозуміння того, що було сказано. Ставиться запитання: *«Це Ви мені сказали?»*, *«Невже це можливо?»*. Велике значення для реалізації цього прийому має педагогічний артистизм вчителя: пластика, міміка, інтонації.

✓ *Приєм посилення на особливості характеру*, за допомогою якого ображений педагог перекладає на себе тягар етичної відповідальності за конфлікт, посилаючись на особливості свого характеру. Внаслідок цього знижується рівень агресивності вихованця: *(«Я не звик до такого звертання...», Я не можу продовжувати розмову у такій формі», «Мені завжди незручно...»)*. Зміст і форма цих фраз мають враховувати рівень вікового та індивідуального розвитку особистості, бути зрозумілими і доступними для учнів.

✓ *Приєм підставлення мотиву* – піднесення педагогом вихованця, який провокує його на низький рівень спілкування. При цьому слова та дії учня вихователь пояснює прихованими добрими намірами. *«Бажаєш мені допомогти?»* – тлумачить учитель дії учня, який дає з місця відповіді на поставлені запитання.

✓ *Приєм протиставлення переваг вихованця його вчинкові* реалізується за допомогою лаконічного висловлювання вчителя, в якому порівнюються позитивні

якості учня з його негативними діями: («Ти ж урівноважена дівчина...»), «Я завжди розгублююся, коли освічена, гарно вихована людина дозволяє собі таке...».

Доцільними можуть бути і такі прийоми: *уточнення адресата* («Це ви мені?»); *великодушне вибачення* («Якщо вам так бажається...»); *залишення наодинці* («Прикро, що ви не усвідомлюєте, що зараз відбулося»).

Нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства», основою якої є спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Діалог і багатостороння комунікація повинна змінити односторонню авторитарну комунікацію. Саме тому з метою створення ефективної комунікації педагогові необхідно оволодіти технологією організації педагогічного діалогу (розвинути в собі вміння оцінювати комунікативну ситуацію та вирішувати комунікативну задачу).

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Завдання для роздумів та дискусії:

1. Спільне вирішення педагогічної задачі.

Ситуація 1

«Що ж Ви, з власним сином справитися не можете? От, подивіться, три двійки підряд! Якщо ще хоч одну одержить, я обіцяю — виставлю йому двійку за півріччя. І зверніть увагу на його нестерпну поведінку! Я його більше на уроки пускати не буду. Так що вживайте заходів! Я Вас попередила».

Дайте оцінку поведінці вчителя. Чи порушила вчителька норми педагогічної етики?

Яке почуття пережили батьки учня після розмови з учителем?

Як слід вести бесіду з батьками? Ваші педагогічні дії і план розмови?

Ситуація 2

Педагог завчасно попередив навчальну групу про те, що на наступному занятті відбудеться контрольна робота, але на початку заняття група заявила, що не готова до проведення контрольної.

Що має робити у такій ситуації педагог?

2. Визначте правильну відповідь для поданої ситуації та обґрунтуйте її.

Ситуація 1

На початку заняття учень заявляє вам: «Я не думаю, що ви, як педагог, зможете нас чомусь навчити». Ваша реакція:

1. «Твоя справа — вчитися, а не вчити вчителя».
2. «Таких, як ти, я, звичайно, нічому не можу навчити».
3. «Може, тобі краще перейти в інший клас або вчитися у іншого вчителя?»
4. «Тобі просто не хочеться вчитися».
5. «Мені цікаво знати, чому ти так вважаєш».

6. «Давай поговоримо про це більш детально. У моїй поведінці, мабуть, є щось таке, що наводить тебе на подібну думку».

7. _____

Ситуація 2

Вчитель дає учню завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу це робити!». Якою може бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш — змусимо!»
2. «Для чого ж ти тоді прийшов вчитися?»
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком. Твоя поведінка схожа на поведінку людини, яка на зло своєму обличчю хотіла б відрізати собі носа».
4. «Ти усвідомлюєш, чим це може для тебе закінчитися?»
5. «Не міг би ти пояснити, чому?»
6. «Давай сядемо та обговоримо — може, ти і маєш рацію».
7. _____

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Спростуйте або підтвердіть думку, добираючи відповідні аргументи та приклади: «... Вчитель вирішує значну кількість комунікативних задач, що постійно виникають, регулює процес спілкування, стимулює процес участі у ньому учнів, ... шукає відповідність методики впливу й системи спілкування» (В.А. Кан-Калик).

Завдання 2. Перефразуйте „Ти (Ви)-висловлювання”, яке може зумовити негативні емоції у співрозмовника, у „Я-висловлювання”, щоб сприяти більш ефективному розв’язанню проблеми.

„Ти-Висловлювання”	„Я-висловлювання”
<i>Чому ти завжди запізнюєси?</i>	
<i>Як тобі не соромно відмовлятися чергувати?</i>	
<i>Ви завжди повідомляєте про зміни в останню хвилину</i>	
<i>Чому ти не вітаєси?</i>	
<i>Чи виконала ти свою роботу?</i>	
<i>Ви ніколи не виконуєте своїх обов’язків</i>	
<i>Ви знову повторили ту ж саму помилку</i>	
<i>Ви постійно мене перериваєте</i>	

Завдання 3. Складіть вимоги до комунікантів під час бесіди: правила для мовця та слухача

Завдання 4. Робота в групах. Доберіть приклади різних видів запитань та реплік у педагогічному діалозі (полілозі) на тему: «Нова українська школа: проблеми та перспективи» .

Завдання 5. Відредагуйте словосполучення. Більш демократичний керівник, виборча компанія, в кінці кінців, втратити бдимість, діючий закон, запланувати такі міроприємства, із-за неухважності, любий із нас знає, навчати на іноземній мові, називати по імені, на протязі слідкуючої перерви, на слідууючий раз, не мішай працювати, один з п'ятидесяти, по власному бажанню, подавляюча більшість, при будь-яких обставинах, прийти по справі, разом з другими студентами, співставляти результати, текучість кадрів, у крайньому разі, у сторону університету, учитель по покликанню, це дійсно так.

Завдання 6. З'ясуйте значення поданих фразеологізмів. Випити чашу до дна. Блудний син. Останній могікан. Лебедина пісня. Золота середина. Бути чи не бути. Сім чудес світу. Гордіїв вузол. Ламати списи. Спочивати на лаврах. Сізіфова праця. Моцарт і Сальєрі. Троянський кінь. Золотий вік. Геростратова слава. Терновий вінок. Нести свій хрест. Дамоклів меч.

Завдання 7. Доберіть до поданих слів означення-характеристики: аромат, багаття, вишня, вода, жито, колосся, мед, яблуна, мова, зима, ліс, троянда, листя, небо, трава, птах, осінь, кішка, книга, земля, місто, людина.

Приклад: соняшник – великий, високий, гордий, жовтоголовий, запізнілий, золотий, золотоголовий, квітучий, круглий, молодий, пожовклий, похилий, почорнілий, розквітлий, розкішний, самотній, сонний, стиглий, щедрий, золотистий.

Завдання 8. Прокоментуйте вислів: «Спілкування - це мистецтво. І як будь-яке мистецтво, його не можна вивчити або знати - його можна лише практикувати: покращувати, постійно навчаючись. Бо немає межі досконалості, й справжнім. Майстром життя стає лише той, хто щоденно відточує власну майстерність» (Р. Кушнір).

Завдання 9. Напишіть діалог (полілог) на тему «Нова українська школа» (на 10-12 мовленнєвих ходів). При цьому використовуйте різні види запитань.

Тестовий контроль:

1. Утворіть пари співвідношень, обравши відповіді у поданих варіантах (термін-визначення). До зайвого визначення доберіть термін. Відповідь запишіть у вигляді поєднання цифри і літери.

1. Такт	а) основні вихідні положення тактовної поведінки педагога;
2. Рольове спілкування	б) почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки стосовно когось; уміння особи належно поводитися, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності;
3. Особистісно-орієнтоване спілкування	в) спілкування, яке передбачає виконання нормативно заданих функцій із виявом особистісного ставлення, почуттів. Основна мета впливу – розвиток учнів;
4. Тактика вчителя	г) лінія поведінки вчителя, засоби досягнення

	виховної мети;
5. ?	д) суто ділове спілкування, статусне, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Основна мета – забезпечення виконання певних дій, особисте ставлення педагога й учня не враховується і не виявляється.
Ваш варіант відповіді:	

2. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

- 1) педагог і здобувачі освіти є активними учасниками педагогічного процесу, здійснюють вплив один на одного, де визнається право кожного на власну думку, позицію;
- 2) активним є лише педагог, який впливає на здобувачів освіти, керує їхньою діяльністю, нав'язує свою точку зору, а учням при цьому відводиться пасивна роль;
- 3) авторитарна позиція педагога;
- 4) педагог не звертає уваги на думки, інтереси, побажання здобувачів освіти.

3. Тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та здобувачів освіти:

- 1) монологічне;
- 2) діалогічне;
- 3) закрите;
- 4) авторитарне.

4. Виберіть основні ознаки діалогічного педагогічного спілкування:

- 1) визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;
- 2) домінанта педагога над співрозмовником і взаємовплив поглядів;
- 3) студент, його особистість стає цікавим і важливим для педагога;
- 4) зосередженість викладача на власній особистості;
- 5) персоніфікація повідомлення;
- 6) поліфонія взаємодій, надання викладачем допомоги.

5. Ознаки функціонально-рольового спілкування:

- 1) суто ділове, стандартизоване;
- 2) відкрите;
- 3) обмежене вимогами рольової позиції;
- 4) особистісно-орієнтоване.

6. Діалогічне педагогічне спілкування – це:

- 1) стиль педагогічного спілкування, який дає кожному партнерові можливість для самовираження у спілкуванні;
- 2) тип професійного спілкування, що забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію педагога та учнів;

- 3) спільність намірів, планів, практичних дій учителя та учнів, єдність слова, діла та вольових зусиль, спрямованих на досягнення мети;
- 4) вираження особистісного ставлення педагога та учнів до інформації.

7. Виберіть ознаки, які складають психологічний портрет особистісно-орієнтованого педагога:

- 1) відкритий, дає можливість висловлювати свої думки і почуття;
- 2) демонструє здобувачам освіти цілковиту довіру, не принижує їхньої гідності;
- 3) щиро цікавиться життям учнів(студентів), небайдужий до їхніх проблем;
- 4) не вникає в особистісні проблеми учнів(студентів), виявляє емпатійне розуміння.

8. Виберіть ознаки, що свідчать про наявність контакту педагога зі здобувачами освіти під час діалогу:

- 1) взаємне особистісне сприйняття;
- 2) відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях;
- 3) згода з головними змістовими положеннями взаємодії;
- 4) єдність оцінних суджень;
- 5) відсутність емоційної задоволеності взаємодією;
- 6) незацікавленість у подальшій взаємодії;
- 7) високий рівень контакту очей у бесіді;
- 8) неузгодженість поз, міміки та інтонації в діалозі.

9. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є:

- 1) особистісна орієнтація співрозмовників;
- 2) рівність психологічних позицій співрозмовників;
- 3) авторитарна позиція педагога;
- 4) на думки, інтереси, побажання студентів не звертається увага педагога;
- 5) висловлювання своєї незгоди;
- 6) домінантна тенденція поведінки педагога – наполягання, примус.

10. Мимовільне пристосування людиною свого тіла для впливу на зовнішній об'єкт, щоб підпорядкувати його своїм потребам – це...

11. Основні вимоги до діалогу:

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....
- 4) .....

12. Педагогічна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну адаптацію діяльності і стосунків – це ... .

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5.

Тема. Майстерність педагогічної комунікації в конфліктних ситуаціях

Мета: розширити знання про структуру, сферу та динаміку педагогічного конфлікту; формувати уміння обирати основні стратегії і тактики безконфліктного педагогічного спілкування; формувати вміння застосовувати моделі неконфліктної поведінки, оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції вимог міжкультурного спілкування; виховувати культуру вирішення конфлікту. здатність відстоювати свої переконання без різких емоційних вибухів.

Основні поняття: конфліктна ситуація, структурні елементи конфлікту, динаміка конфлікту, класифікація конфліктів, конфлікт педагогічної взаємодії, стратегії, методи врегулювання конфліктів.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Сутність конфлікту. Функції та класифікація педагогічних конфліктів
2. Структура, сфера, динаміка педагогічного конфлікту
3. Стратегії (стиль) поведінки вчителя у конфліктній ситуації.
4. Методи врегулювання конфліктів і запобігання їм

«Дві збудженні людини не спроможні дійти порозуміння» (Дейл Карнегі).

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Підготуйтеся до участі у публічній дискусії «Учасники освітнього середовища та конфліктні відносини».
2. Підготуйте реферативне повідомлення чи презентацію (тема на вибір)

Тематика:

- Умови і фактори конструктивного розв'язання конфліктів у ЗВО.
- Конфлікти в педагогічній діяльності: причини виникнення та шляхи подолання.
- Ефективна поведінка керівника у конфліктній ситуації.
- Конфліктна людина — яка вона і як з нею спілкуватися. Конструктивне розв'язання конфлікту в процесі міжособистісної взаємодії.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке конфлікт?
2. Дайте визначення конфліктної ситуації.
3. Назвіть основні підходи до класифікації конфліктів.
4. Назвіть позитивні функції конфлікту.
5. Вкажіть негативні функції конфлікту.
6. Що ви розумієте під інцидентом?
7. Назвіть структурні компоненти педагогічних конфліктів.
8. Перерахуйте основні етапи вирішення конфлікту
9. Назвіть стадії конфлікту?

10. Що значить розв'язати конфлікт? Назвіть способи вирішення конфлікту, наведіть приклади. Розкрийте суть понять «умови конфлікту», «причини конфлікту», «предмет конфлікту».
11. Який характер (конструктивний чи деструктивний) мають міжособистісний та діловий конфлікти?
12. У чому суть конструктивного підходу до вирішення конфлікту?
13. Що можна віднести до ефективних шляхів уникання тривоги, зменшення емоційного напруження?
14. Як можна уникати конфліктних ситуацій? Як слід долати конфліктні ситуації?
15. Перерахуйте основні етапи вирішення конфлікту
16. Які стилі поведінки у конфлікті ви знаєте? У чому полягає доцільність їх використання?
17. Назвіть причини конфліктів у навчанні та визначте заходи їх подолання.
18. Які існують методи запобігання конфліктів у спілкуванні?
19. Доведіть ефективність використання різних стратегій взаємодії в педагогічних ситуаціях. Яка із запропонованих стратегій взаємодії у конфлікті є, на Ваш погляд, найефективнішою?
20. Чи може педагог спеціально створювати конфлікти? Якщо так, то з якою метою.

Список рекомендованої літератури

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача: Навч. посібник. / Н. Ю. Бутенко – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. /Н.П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
3. Нагасв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник / В.М. Нагасв. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
4. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. / М. М. Рыбакова – М.: Наука, 1991. – 128 с.
5. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 5

1. Опрацювати навчально-методичну літературу з теми «Розв'язання та запобігання педагогічних конфліктів, підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів
3. Занотувати у зошитах способи уникнення та подолання стресових ситуацій в умовах педагогічного спілкування.
4. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для самоконтролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Сьогодні у літературі існують різні визначення конфлікту (близько 100 дефініцій).

Конфлікт (з лат. *conflictus* – зіткнення) – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів сторін.

Конфлікт – реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні, по-різному усвідомлені протиріччя між людьми зі спробами їх емоційного вирішення. Загальне – протиріччя, протистояння між цінностями і нормами, інтересами і потребами.

Особливості конфлікту як специфічної ситуації взаємодії.

1. Конфлікт завжди пов'язаний з наявністю протиріч, зіткненням між протилежно спрямованими бажаннями, думками, мотивами, цілями, інтересами, різними уявленнями про способи їх досягнення.

2. До конфлікту призводить таке зіткнення потреб, мотивів, поглядів, інтересів, при якому з'являється протидія сторін.

3. У психологічному плані конфлікт супроводжується для його учасників негативними переживаннями, емоціями стосовно один одного.

Конфлікти виникають в особистому житті, професійній діяльності. Педагогічні конфліктні ситуації за своєю природою мають суттєві **особливості**:

- суб'єкти конфліктних ситуацій неоднакові за соціальним статусом (викладач – студент), що обумовлює різну поведінку;
- суб'єкти конфліктних ситуацій відрізняються за віком і мають різний життєвий досвід, неоднаковий ступінь відповідальності;
- суб'єкти конфліктних ситуацій нерівні за освіченістю, у них різне розуміння явищ і їхніх причин;
- суб'єкти конфліктних ситуацій мають різні можливості вирішення життєвих і професійних проблем.

Отже, сфера конфлікту може бути діловою або особистою. Важливо, щоб конфлікт, відбуваючись у діловій сфері, не переходив в особисту. Нерідко педагоги, критикуючи роботу учня на уроці, вдаються до грубої характеристики особистісних якостей учня: називають його ледачим, безвольним, невихованим тощо. Натомість варто говорити: „Поміркуймо разом, чому в тебе проблеми з цього навчального предмета? Можливо, тобі не цікаво, а може ти щось не зрозумів? Чи потрібна тобі моя допомога?”

За своїми наслідками конфлікти можуть бути деструктивними та конструктивними.

До деструктивних відносяться всі ті, що ведуть до загострення взаємовідносин та не сприяють пошукам позитивного вирішення конфліктного питання. Конструктивні — навпаки, сприяють взаємопорозумінню та пошуку позитивних шляхів до вирішення конфлікту.

Деструктивне розв'язання конфлікту

Часто розбіжності між людьми перетворюються на особистий конфлікт. Різні точки зору на певні проблеми перетворюються на закиди іншим людям і судження про їх характер, їх наміри і мотиви. Замість того щоб звернутися до загальної проблеми, розглядають іншої людини як проблему.

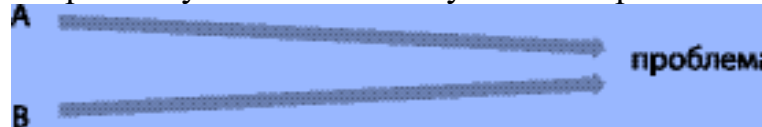

Інша людина розглядається як проблема

Часто гостра розмова, що супроводжується докорами, образами і так не може закінчитись, конфліктуючі сторони самі не можуть вибратися.

Конструктивне розв'язання конфлікту

Конструктивно розв'язувати конфлікти означає шукати рішення проблеми, не впливаючи на особистість противника. Всі учасники конфлікту спільно беруть на себе відповідальність за проблему і пліч-о-пліч шукають вирішення.

Проблема визначається і вирішується спільно.

Будь-який конфлікт розгортається за наявності конфліктної ситуації, інциденту, що ведуть до конфлікту та його наслідку:

Конфліктна ситуація + Інцидент → Конфлікт → Наслідки конфлікту

Рис.4. Модель конфлікту

Конфліктна ситуація — це нагромадження протиріч, що містять суттєву причину конфлікту (ситуація, у якій учасники (опоненти) відстоюють свої цілі, інтереси, які не збігаються з іншими).

Інцидент — це збіг обставин, що є приводом до конфлікту.

Конфлікт — це відкрите протистояння як наслідок зіткнення протилежно спрямованих, несумісних цілей, мотивів, бажань, інтересів, переконань тощо. Стрижневу роль у вирішенні конфлікту відіграє правильне формулювання конфліктної ситуації.

Наприклад, на уроці вчитель декілька разів робила зауваження учню, який не працював. На зауваження не реагував, продовжував заважати іншим: дістав гумку і почав стріляти папірцями в учнів.

Як, по-вашому, це конфлікт? Він відбувся чи ні? Це ще не конфлікт, але в наявності конфліктна ситуація.

Тут є суб'єкти конфлікту (вчитель і учень) і об'єкт конфлікту (те, що викликало конфліктну ситуацію – навчальна робота). Але якщо учень не виконує, учитель наполягає на виконанні своїх вимог. Спробуємо спрогнозувати подальший розвиток подій: якщо в цьому випадку школяр не змінює своєї поведінки, учитель буде змушений застосувати заходи педагогічного впливу. У свою чергу, учень на них буде якимось чином реагувати. Конфліктна ситуація в цьому випадку переросте у конфлікт.

Щоб відбувся конфлікт, потрібні дії з боку опонентів, спрямовані на досягнення їхніх цілей. Такі дії називаються інцидентом.

Таким чином, конфліктна ситуація — це те, що необхідно долати, вона передує як інциденту, так і конфлікту; усвідомлення конфліктної ситуації повинно підказувати, що треба робити, аби уникнути конфлікту.

Будь-який конфлікт, зокрема й педагогічний, незалежно від причин виникнення, форм розвитку, складу має певну структуру, сферу й динаміку.

Основними його компонентами є: сторони (учасники, суб'єкти); об'єкт, умови перебігу; образи конфліктної ситуації (предмет конфлікту); мотиви; позиції сторін.

Конфлікт, якого б виду він не був і в якій би формі не виступав, завжди проходить певні стадії розвитку, що відрізняються між собою якісними характеристиками і можливостями для локалізації, вирішення.

Конфлікт має свою динаміку розвитку, яка включає такі стадії:

- I. Передконфліктні стосунки (накопичення проблем, їх невирішеність, поява напруги в стосунках, інцидент).
- II. Загострення конфлікту (стійкий негативний психологічний фон).
- III. Конфліктна ситуація (відкритий конфлікт між суб'єктами)
- IV. Вирішення конфлікту.
- V. Постконфліктна стадія (новий зміст стосунків між учасниками конфлікту – конструктивний конфлікт).

Рис.5. Динаміка конструктивного конфлікту.

Динаміка розвитку конфлікту

До основних ланок освітнього процесу, які за різних умов можуть бути конфліктогенними дослідники відносять такі: педагог/здобувачі освіти (учні/студенти) ”, „педагог – педагог”, „педагог – адміністратор”, „ здобувач освіти – здобувач освіти ”, „педагог– батьки ”. М.М. Рибаківа виділяє такі три типи потенційно-конфліктогенних педагогічних ситуацій: конфлікти діяльності, конфлікти поведінки, конфлікти взаємин

Конфлікти діяльності можуть виникати з приводу виконання невиконання студентом навчальних завдань, успішності, позаурочної діяльності, проблемних ситуацій, коли учасники педагогічного процесу не виявляють готовності оперативно виправити власну помилку тощо.

Конфлікти поведінки здебільшого виникають з приводу порушення правил і норм поведінки. Найчастіше це порушення норм спілкування, агресивна, недобррозичлива поведінка тощо.

Конфлікти взаємин виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків керівництва школи та педагогів, педагогів та здобувачів освіти, батьків. Вони постають на ґрунті недобррозичливих стосунків як наслідок постійних попередніх конфліктів діяльності або поведінки, вчинків. Такі конфлікти створюють взаємно упереджене сприйняття конфліктуючими сторонами один одного.

За іншими критеріями педагогічні конфлікти поділяють на *мотиваційні*, такі, що пов'язані з організацією навчання, *конфлікти взаємодії між суб'єктами освітнього процесу*. Так, мотиваційні конфлікти виникають між педагогами та здобувачем освіти у зв'язку зі ставленням до навчання. Інколи вони розростаються, призводять до взаємної неповаги, протиріч, навіть до боротьби.

Конфлікти взаємодії між педагогами, між педагогами та здобувачами освіти, між окремими педагогами, між педагогами та керівництвом здебільшого виникають із суб'єктивних причин. До найпоширеніших причин виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії **вчитель/викладач — учні/студенти** належать:

- ✓ нездатність педагога прогнозувати поведінку учнів/студентів. Несподіваність їх вчинків часто порушує запланований перебіг занять, викликає в педагога роздратування та прагнення будь-якими засобами подолати конфлікт;
- ✓ намагання педагога будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня. Учитель вживає вирази низького стилю (“розвісив вуха”, “роззявив рота”, “вештаєшся”, “Що ти верзеш?”). Це порушує принципи взаємодії, доводить ситуацію до конфлікту;
- ✓ оцінювання педагогом не окремого вчинку, а його особистості (“роззява”, “дурень”, “нахаба”);
- ✓ суб'єктивізм педагога в сприйнятті вчинку учня, недостатня інформованість

про його мотиви(відсутність інформації про сім'ю, матеріальне становище та мотиви поведінки);

- ✓ квапливе прийняття рішення без аналізу; невміння спрогнозувати наслідки необ'єктивного оцінювання вчинків; –
- ✓ застосування покарання без урахування позиції учнів/студентів;
- ✓ нездатність до самоконтролю (роздратованість, брутальність, знервованість, нетактовність, грубість, мстивість, самовдоволеність, безпорадність та ін.).

Найчастіше конфлікти у педагогічному колективі виникають внаслідок порушень морально-етичних, культурних та інших норм співжиття, статусно-рольових позицій і прав педагогів і їх керівників, недостатнього знання і врахування керівниками особистісних, ділових якостей своїх підлеглих.

За своєю природою конфлікти у педагогічних колективах є міжособистісними. Вони пов'язані з порушенням комунікації, взаємозв'язків у процесі спільної педагогічної діяльності, недотриманням правил, норм професійної етики. Можуть стосуватися вони й особистісної сфери. Залежно від цих причин розрізняють такі три групи міжособистісних конфліктів у педагогічному колективі:

- 1) фахові конфлікти. Вони виникають як реакція на порушення ділових відносин, перешкоди на шляху до мети в професійно-педагогічній діяльності і здебільшого є наслідком некомпетентності вчителя, нерозуміння мети діяльності, безініціативності в роботі та ін.;
- 2) конфлікти сподівань (очікувань). їх породжує невідповідність між поведінкою педагога і нормами відносин у педколективі (нетактовність стосовно колег і учнів, порушення норм професійної етики, невиконання вимог колективу), тобто вони виникають через порушення взаємозв'язків «рольового» характеру;
- 3) конфлікти особистісної несумісності. Такі конфлікти є породженням нестриманості, завищеної самооцінки, зарозумілості, емоційної нестійкості, надмірної вразливості педагогів.

Конфлікти в педколективі можуть виникати з реальних протиріч або внаслідок спотворених уявлень окремих осіб про певні аспекти життєдіяльності. Загалом вони є наслідком дії таких груп причин:

- ✓ матеріально-технічні (протиріччя між засобами і предметом праці, між засобами праці і трудовим процесом, через що суб'єкт діяльності змушений працювати на застарілому обладнанні у непридатних умовах);
- ✓ ціннісно-орієнтаційні (протиріччя між цілями суспільства, колективу й особистості);
- ✓ фінансово-організаційні (протиріччя між результативністю, якістю праці та її оплатою);
- ✓ управлінсько-особистісні (неадекватне оцінювання керівником фахової придатності й моральних якостей співробітника за обґрунтованих їх

- домагань на вищу посаду або закріплення посади за співробітником, який не має необхідних для цього якостей);
- ✓ соціально-демографічні (обумовлені віком, статтю, соціальним станом, національністю різноспрямовані інтереси, ціннісні орієнтації тощо);
  - ✓ соціально-психологічні (психологічна і моральна несумісність співробітників).

Кардинальним (принциповим) значенням в питанні вирішення конфлікту є вибір стратегії виходу з нього, що залежить від різних факторів: особистісні особливості опонента, рівень завданого збитку, статус опонента, можливі наслідки і т.д.

Можна виділити п'ять основних стратегій виходу з конфліктної ситуації: конкуренція; компроміс; співпраця; уникнення; пристосування.

Конкуренція, тобто суперництво, полягає в нав'язуванні протилежній стороні кращого рішення для себе. Такий стиль поведінки може використовувати людина, що володіє сильною волею, авторитетом, владою.

Компроміс як стратегію виходу з конфлікту необхідно застосовувати у випадку, коли сторони хочуть досягти згоди, врегулювати відносини.

Стратегія **уникнення** зазвичай реалізується, якщо конфлікт не зачіпає прямих інтересів сторін і немає необхідності відстоювати свої права.

Стратегія **пристосування** полягає в тому, що сторони діють спільно, відстоюючи при цьому власні інтереси, з метою згладжування конфліктної ситуації та відновлення стабільної робочої обстановки.

Співпраця як шлях вирішення конфлікту – це дії спрямовані на пошук рішення, що задовольняє обидві сторони, спільне обговорення розбіжностей.

Розгляньмо, як діють ці стратегії в конкретному конфлікті, припустімо, що Олена хоче брати участь в організації конкурсу «Студент-ерудит» й бути на ньому ведучою. Її однокласниця Надія теж хоче бути ведучою.

У варіанті суперництва Олена поводить себе в конфлікті активно, усім пояснює, що Надія не підходить на роль ведучої, тому що в неї погана дикція й неяска зовнішність. Одним словом, домагається свого за будь-яку ціну.

Варіант співробітництва припускає, що Олена з Надією зможуть домовитися й вести програму разом. Компромісом буде ситуація, в якій дівчата запросять вести конкурс когось третього, але самі будуть допомагати. Пристосування призведе до того, що Олена добровільно поступиться роллю ведучої Надії. А ухиляння – це припинення будь-якого спілкування з Надією й відмова від розв'язання проблеми. Кожен варіант поведінки матиме свої результати.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

1. Обговорення позиції Христофа Бесемера «Світ без конфліктів – це відірвана від реальності утопія, - і даже неприємна: вона скоріше схожа на кладовище, ніж на «рай на землі»!»

Питання для обговорення

Чи можливе існування людства, суспільства без конфліктів? Чому?

Чи може конфлікт бути позитивним (виконувати позитивні функції?)

Обґрунтуйте свою думку.

«Уміння уникнути конфлікту – одна з рис, які за своєю суттю становлять педагогічну мудрість» (В. Сухомлинський).

2. Обговорення притчі «Давня мрія»

Давня мрія

У день ювілею дружина, як завжди, спекла на сніданок булку — вона пекла її щоранку, це було сімейною традицією. За сніданком розрізала булку навпіл і вже збиралася, як завжди, подати чоловікові верхню її частину. Та раптом передумала: «У день нашого ювілею я хочу сама з'їсти цю рум'яну скоринку. Врешті-решт, я це заслужила: тридцять років доглядала наш дім, народила і виховала наших синів, увесь цей час зберігала чоловікові вірність, любила і поважала його». І вона тремтячою рукою передала чоловікові нижню частину булочки.

А той, узявши її, сказав: «Який неоціненний дарунок, люба. Вже тридцять років я не їв своєї улюбленої нижньої половини булочки, тому що завжди вважав, що вона по праву належить тобі».

Запитання для обговорення:

- Про який вид конфлікту в ній ідеться — конфлікт поглядів чи конфлікт інтересів?
- На якій стадії протягом 30 років перебував цей конфлікт?
- Який спосіб розв'язання конфлікту обрало подружжя?
- Як їм краще було вчинити?
- Обговорення ситуації.

3. Вирішення ситуації. Двоє студентів одержали завдання для виконання групового проекту. Один з них був змушений на певний час терміново виїхати у зв'язку з сімейними обставинами. Фактично всю роботу за двох виконав другий студент. Коли перший повернувся, залишилася тільки робота з комп'ютерного набору матеріалу та його редакції. Виконавши всю підготовчу частину роботи, студент сподівався, що по приїзді другий зробить частину, що залишилася, однак той відмовився, посилаючись на те, що він багато пропустив і йому треба все «доганяти». Виник конфлікт.

Питання:

Які методи зняття напруженості можливі в цій ситуації?

Які чинники не сприяють зняттю напруженості?

Як можна вирішити цю конфліктну ситуацію?

Які методи поведінки у цій ситуації доцільні і чому?

4. Дискусія «Учасники освітнього середовища та конфліктні відносини».

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Мозковий штурм «Конфлікт — це...» відповіді записують.

Завдання 2. «Причини конфліктів» відповіді записують.

Завдання 3 «Я і конфлікт». Робота в парах. У кожній парі необхідно згадати три конфліктні ситуації, 1 — конфлікт, який ви почали і ви були ініціатором, 2 — конфлікт, який теж трапився з вами, але ініціатором були інші люди, 3 — конфлікт, який ви спостерігали. І після того як кожен з вас пригадає конфліктні ситуації, обговоріть у парах причини цих конфліктів. Зафіксуйте їх.

Завдання 4. Визначте, якому стилю поведінки в конфлікті ви віддаєте за шкалою від 1 (найменш комфортно) до 5 (найбільш комфортно). Це дасть вам загальну картину того, і наскільки для вас комфортні ті чи інші стилі.

Стилі поведінки у конфлікті	Метод використання				
	Використовую найчастіше	Віддаю перевагу	Використовую рідко	Використовую найрідше	Майже зовсім не використовую
Конкуренція (активно задовольняю власні потреби та відстоюю власну позицію)					
Уникнення (намагаюсь ухилитися від участі в конфлікті)					
Пристосування (намагаюся підлаштуватися до інтересів іншого)					
Співробітництво (шукаю шляхи сумісного рішення, що задовольнить обидві сторони)					
Компроміс (шукаю рішення, підгрунтям якого є взаємні поступки)					

Завдання 4. Один зі студентів під час проведення заняття постійно коментує дії викладача, дії своїх одногрупників, не виконуючи практичних завдань.

Що необхідно для конструктивного вирішення цієї ситуації?

Завдання 5. Прочитайте кілька ситуацій із реального шкільного життя й способи їх розв’язання. Наведіть ситуації з педагогічної практики.

1. Увійшовши до класу на урок, учитель побачив на дошці карикатуру на себе. Діти розраховували, що почнеться пошук винуватця й урок буде зірвано. Що робити? (Учитель посміхнувся, підійшов до дошки, підправив малюнок і почав

урок. Учні засмутилися та здивувалися. Урок пройшов нормально. Більше такого не повторювалося.)

2. Учні збиралися втікти з додаткового уроку, причому вчителів потрапила до рук записка, у якій вони домовляються піти з уроку й не дуже добре відгукуються про нього. Що робити? (Учитель демонстративно прочитав класові записку й сказав, що він тепер обізнаний щодо їхньої підготовки прогулу уроку, що його хвилює їхня думка про нього, але він не збирається мститися, а хоче розібратися, чому так сталося. Дуже хоче вислухати дітей, але просить і їх вислухати його. Зрештою учні й учитель порозумілися і виявилися задоволеними одне одним, урок тривав далі.)

3. На прохання завідувача з навчальної роботи ти заміняєш хворого вчителя в чужому класі. Почався урок. Клас важко піддається управлінню. Ти вітаєшся — жодної уваги. Як бути? (Учителька, зовсім не звертаючи уваги на клас, почала малювати на дошці дуже цікаву картинку. Розмови потихеньку припинилися. Діти почали уважно розглядати малюнок. Тоді вона запитала, що б це означало. Деякі діти висловили свою думку. Вона подякувала. Почався нормальний урок.)

Завдання 6. Контроль емоцій. Як вам здається, чи здатні ви контролювати свої емоції? Важко чи легко це вам вдається? Згадайте та розкажіть ситуацію, коли, стримавши емоції, вам вдалося уникнути конфлікту. Назвіть та розкрийте одну з причин, чому, на вашу думку, контроль власних емоцій корисний?

Завдання 7. Знайдіть правильний вихід із ситуації, не спровокувавши конфлікт.

Ситуація 1. Один студент каже іншому: «Я ніколи не сидітиму з тобою за однією партою: розляжешся, як слон, а мені незручно писати!»

Інший відповідає... (допишіть).

Прокоментуйте ситуацію.

Ситуація 2. Мама прийшла з роботи і каже доньці: «Скільки можна говорити?! Прибирай за собою, порозкидала все, неначе смерч пронісся у квартирі! Не дівчина, а нещастя якість! Кажеш, я їй як об стіну горох!»

- Яка реакція дівчини?
- Як би вчинили ви на місці мами?

Ситуація 3. Учитель перевіряє домашні завдання. Дійшла черга і до Олега. Андрій Іванович, перевіряючи роботу учня, сказав: «Та що ж це таке? Цей нездара знову не зробив, як потрібно, написав у зошиті так, що нічого не розбереш!».

- Яка реакція учня?
- Як би вчинили ви на місці вчителя?

Ділова гра. Розіграйте ситуацію. Зайшовши до аудиторії, викладач побачив повний безпорядок, гамір, незважання на нього. Які прийоми ви застосовуєте, як будете проводити заняття.

Покажіть це на прикладі.

Завдання 8. Напишіть твір-есе на тему: «Принципи гуманізму в дії. Що це означає?».

Тестовий контроль

1. Зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних відносинах або взаємодіях індивідів чи груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями – це:

- 1) конфлікт;
- 2) конфлікт поведінки;
- 3) конфлікт діяльності.

2. Розрізняють конфлікти:

- 1) внутрішньо особистісний;
- 2) міжособистісний;
- 3) міжгруповий;
- 4) внутрішньо міжгруповий.

3. Як класифікують конфлікти за характером взаємодії?

- 1) міжособистісні, міжгрупові, міжнаціональні, міждержавні;
- 2) відкриті та приховані;
- 3) конструктивні, стабілізуючі, деструктивні;
- 4) прості та складні.

4. В чому особливість конструктивних конфліктів?

- 1) конфлікуючі сторони використовують лише ділові аргументи;
- 2) конфлікуючі сторони намагаються принизити опонента;
- 3) конфлікуючі сторони дарують один одному подарунки;
- 4) конфлікуючі сторони ніколи не вітаються один з одним.

5. Що з переліку сприяє уникненню конфліктності?

- 1) раціональна організація діяльності педагогів;
- 2) створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі;
- 3) конструктивне вирішення конфліктів.

6. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу інтроспекції?

метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів
метод заснований на проникненні в переживання іншої людини
метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника
немає правильної відповіді.

7. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу емпатії?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів;
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини;
- 3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника.

8. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу логічного аналізу?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів;
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини;

3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника.

9. Який метод урегулювання конфліктів базується на уявленні себе на місці опонента, його думок, почуттів?

1) метод інтроспекції; 2) метод емпатії; 3) метод логічного аналізу.

10. Який метод урегулювання конфліктів заснований на проникненні в переживання іншої людини?

1) метод інтроспекції; 2) метод емпатії; 3) метод логічного аналізу.

11. Визначте причини конфліктів у педагогічній діяльності:

- 1) нездатність педагога прогнозувати на уроці поведінку здобувачів освіти, несподіваність їхніх вчинків часто порушує запланований хід уроку, викликає у педагога роздратування і прагнення будь-що усунути "перешкоди";
- 2) свідками ситуації стають інші учні, тому вчитель прагне будь-що зберегти свій соціальний статус і тим самим часто доводить ситуацію до конфліктної, учитель, як правило, оцінює не окремий вчинок школяра, а його особистість;
- 3) оцінка учня нерідко будується на суб'єктивному сприйманні його вчинку і недостатній інформованості про його мотиви, особливості особистості, умови життя в сім'ї і т.п.;
- 4) особисті якості школярів і педагога (роздратованість, грубість), нестандартна поведінка учнів.

12. Визначте стратегії педагогічної взаємодії у конфліктах та конфліктних ситуаціях:

- 1) уникнення конфлікту;
- 2) конфронтація (суперництво) у конфлікті;
- 3) стратегія пристосування;
- 4) компроміс;
- 5) співробітництво;
- 6) усі відповіді правильні.

13. Які існують основні стилі поведінки в конфліктній ситуації:

- 1) Пристосування, уникнення, конкуренція, співробітництво, компроміс.
- 2) Ухилення, згладжування, примушення, компроміс, вирішення проблем.
- 3) Компроміс, конкуренція, співробітництво, пристосування?

14. Якою є людина, яка застосовує стратегію конкуренції в управлінні колективом:

- 1) Активна, має певну владу, авторитетна.
- 2) Активна, поважає особисті відносини, впевнена.
- 3) Активна, цінує особистість, цілеспрямована?

15. Коли застосовують стратегію компромісу:

- 1) Коли обидві сторони володіють однаковою владою і мають взаємовиключні інтереси.
- 2) При небажанні вирішити проблему швидко.
- 3) Коли не влаштовує тимчасове вирішення проблеми?

16. До якої із стратегій належить визначення «є самим важким, але допомагає виробити найбільш прийнятне для обох сторін рішення у складних і важливих конфліктних ситуаціях»:

- 1) Співробітництва.
- 2) Компромісу.
- 3) Пристосування.

17. У яких ситуаціях застосовується стратегія співробітництва:

- 1) Існують тісні, взаємозалежні стосунки з іншою стороною.
- 2) Напруження дуже велике і є необхідність послабити її.
- 3) Необхідно зберегти мир і добрі відносини з іншими людьми?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема. Вербальні засоби педагогічної комунікації. Культура мовлення як основа педагогічної комунікації.

Мета: засвоїти основні поняття і критерії культури фахової мови й мовлення; забезпечити оволодіння студентами літературних норм сучасної української літературної мови, сформувати навички культури усного і писемного професійного мовлення; формувати здатність; виробити свідоме ставлення студентів до власних мовленнєвих можливостей і переконати їх, що робота над піднесенням рівня мовленнєвої культури повинна бути повсякденною і наполегливою.

Основні поняття: мова як знакова система, вербальна комунікація, мовлення, педагогічне мовлення, усне, писемне, норми літературної мови комунікативні ознаки мовлення, правильність, змістовність, доступність, чистота, багатство і різноманітність, логічність, доречність, виразність.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Сутність вербальної комунікації.
2. Культура мовлення як складник професійної майстерності педагога. Особливості педагогічного мовлення.
3. Культура говоріння та культура слухання як основа ефективної комунікації.
4. Комунікативні ознаки культури мовлення.
5. Правильність мовлення. Норми літературної мови.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Підготуйте презентацію: «Мистецтво спілкування: культура говоріння та культура слухання».

2. Підготуйте доповідь на вибір: «Спілкування як базова потреба людини («Піраміда Маслоу»), «Механізми забезпечення високого рівня культури спілкування».

3. Виписати з педагогічної літератури приклади використання викладачем вербальних засобів комунікації під час спілкування зі студентами (колегами, науковцями). (5-6 прикладів).

4. Охарактеризуйте ваше професійне мовлення з погляду реалізації його комунікативних якостей.

Запитання для поточного контролю

1. У якій формі відбувається комунікативна взаємодія учасників освітнього процесу?
2. Чи є мова знаковою системою комунікації? Яка відмінність мови і мовлення як комунікативних засобів?
3. Назвіть комунікативні якості мовлення.
4. Охарактеризуйте ваше професійне мовлення з погляду дотримання норм літературної мови.
5. Охарактеризуйте зовнішнє та внутрішнє мовлення.
6. З'ясуйте особливості мовленнєвої діяльності.
7. Що таке мовленнєва поведінка? Чи мовленнєва поведінка педагога впливає на якість освітнього процесу?
8. Назвіть стадії мовленнєвої ситуації.
9. Дайте визначення процесу говоріння. Що є продуктом говоріння.
10. Назвіть функції висловлювання у процесі спілкування.
11. Назвіть загальні правила щодо висловлювань у мовній комунікації.
12. Назвіть особливості монологу. Вирізнити суттєві особливості діалогу.
13. У чому різниця між рефлексивним та нерефлексивним слуханням? Коли варто застосовувати нерефлексивне слухання? Чому?
14. Назвіть прийоми рефлексивного слухання? З якою метою вони використовуються?

Список рекомендованої літератури

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація /С.Д.Абрамович, М.Ю.Чікарькова: Підручник – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 472с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення./ Н. Д. Бабич– Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації / Т. Г. Калюжна. – К., 2011. – 51 с.
4. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В. Г. Пасинок. – К. : Видавництво «Ліра-К», 2012. – 184 с.
5. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. / Л. О. Савенкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 298 с.
6. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 6

1. Опрацювати навчально-методичну літературу з теми «Вербальні засоби педагогічної комунікації. Культура мовлення як основа педагогічної комунікації, підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.

3. Виписати з педагогічної літератури приклади використання викладачем вербальних засобів комунікації під час спілкування зі студентами (колегами, науковцями). (5-6 прикладів).

4. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для контролю та тестових завдань.

Увага! Необхідно знати:

Вербальна комунікація спирається на використання людьми звукової та письмової мови, за допомогою якої найбільш повно передається семантичний бік інформації, його зміст. Під час комунікативного процесу людина обирає з поля можливих мовленнєвих засобів ті, які вона вважає найбільш доречними для конкретної ситуації. За допомогою мови здійснюються кодування і декодування інформації: комунікатор у процесі говоріння кодує, а реципієнт у процесі слухання декодує цю інформацію.

Зрозуміло, що обрані вербальні засоби можуть сприяти успішному досягненню поставлених комунікативних цілей, або, навпаки, не сприяти.

Вербальна (лат. *verbalis*, від *verbum* - слово) комунікація (лат. *communicatio* - зв'язок, повідомлення) - процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усною, письмовою, внутрішньою), яка відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності і ґрунтується на певній системі сталих норм.

Ефективність комунікацій педагога залежить від його розуміння особливостей мовлення.

Мовлення педагога – комунікація, пристосована до ров'язання специфічних завдань, які виникають у педагогічній діяльності. Така комунікація відрізняється від інших сфер діяльності людини. У педагогічній діяльності мовлення виконує такі функції: інформаційну – здійснює передачу знань; розвивальну – забезпечує формування особистості того, кого навчають, передачу йому норм і правил поведінки; регулятивну – створює сприятливу психологічну атмосферу спільної й індивідуальної діяльності, узгоджує й об'єднує зусилля для досягнення загального й особистого результату; емоційну – формує й коректує міжособистісні відносини.

Педагогічне мовлення покликане забезпечити: а) продуктивне спілкування, взаємодію між педагогом і здобувачами освіти ; б) позитивний вплив викладача на свідомість, почуття вихованців з метою формування, корекції їхніх переконань, мотивів діяльності; в) повноцінне сприйняття, усвідомлення й закріплення знань у процесі навчання; г) раціональну організацію навчальної та практичної діяльності слухачів.

Особливості педагогічного мовлення:

- 1) Педагог здійснює добір мовних (мовленнєвих) засобів залежно від завдань і потреб його взаємодії з учнями, ефективність цих засобів прогнозується; педагог обов'язково керує мовленням залежно від об'єктивних умов освітнього процесу.

- 2) Педагогічне мовлення буде успішним за умови спрямування його на досягнення навчально-комунікативної мети.
- 3) Педагогічне мовлення є спеціально організованим, повинно мати спрямованість, зверненість до учасників освітнього процесу, метою якого залучити їх до діалогу, співпраці, створити атмосферу співроздумів і співпереживання.
- 4) Комунікація педагога будується на його рефлексії;
- 5) Педагогічне мовлення обов'язково є предметом педагогічного аналізу і самоаналізу.
- 6) Професійне мовлення вчителя/викладача має бути своєрідною словесною дією, мета якої – здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на вихованців, адже саме через мовлення педагог переконує, навіює, викликає в учнів відповідні почуття, формує їхнє ставлення до того, про що він говорить.

Для комунікації важливими є дві складові: культура говоріння та культура слухання. Говоріння – це механізми побудови висловлювань відповідно до індивідуальних особливостей людини, що говорить. Це й особливості використання лексики, і володіння граматикую, і багатство асоціацій, і продуктивність чи стереотипність мовлення, його динамічність, прояв за допомогою слів певного ставлення до співрозмовника.

Конструюючи висловлювання, ми стимулюємо іншу людину до створення внутрішнього образу, подібного до того, що йому передається.

При цьому відбувається розв'язання конкретних комунікативних задач відповідно до мети мовлення й особливостей ситуації. Висловлювання конструюються відповідно до граматичних правил, а з погляду психології вони несуть у собі переконуючий вплив.

Учені визначають кілька порядків побудови повідомлень: кульмінаційний порядок (найсильніші аргументи наводяться наприкінці), антикульмінаційний порядок (зворотний, коли, навпаки, коли повідомлення починається з сильного аргументу) та розміщення сильних аргументів усередині повідомлення.

Наприклад, викладач хоче наголосити, чому студентам краще не пропускати заняття з дисципліни «Педагогічні комунікації». Для цього він може побудувати речення з серединним порядком повідомлення: «У зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований, тому Вам не можна пропускати заняття з означеної дисципліни, бо доведеться багато працювати самостійно». Кульмінаційний порядок повідомлення такий: «У зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований, і доведеться багато працювати самостійно, тому Вам не можна пропускати заняття з дисципліни».

Антикульмінаційний порядок повідомлення: «Вам не можна пропускати заняття з дисципліни, бо у зібраному вигляді матеріал ніде не надрукований і доведеться багато працювати самостійно». Яка форма викладу є ефективнішою?

Виявилось, що кульмінаційний і зворотний порядок дають кращі результати, ніж серединний (із незначною перевагою першого над другим) (За Г. Чайкою).

Побудова висловлювання — це розв'язання конкретних комунікативних завдань відповідно до мети мовлення і особливостей ситуації.

Слухання є не менш складним видом мовленнєвої діяльності, ніж говоріння. Якщо предметом говоріння є власна думка(висловлювання)мовця, то предмет слухання — чужа думка. Відтворення, розуміння цієї думки і є метою слухання.

Щоб слухати, потрібно вухами сприймати сенс, а також вловлювати почуття мовця. Люди, які не вміють слухати, отримують менше інформації.

Процес слухання може бути пасивним і активним. *Активне слухання* – це спеціальна техніка, яка дає співрозмовникові можливість усвідомити, як сприймається його стан і поведінка. Воно здійснюється у двох формах: рефлексивне і нереплексивне. Воно потребує наявності особистісних якостей – емпатії, такту, спостережливості і знання прийомів, які дають змогу ефективно виявити своє розуміння й підтримку.

Нереплексивне слухання передбачає мінімальне втручання в мову співрозмовника при максимальній зосередженості на ній(*уміння мовчати, коли говорить інший, висловлюючи при цьому лише підтримку, схвалення, розуміння, використовуючи візуальний контакт, міміку, жести, короткі висловлювання* (“так-так”, “продовжуй” і т.п.).

Відповідно, щоб оволодіти нереплексивним слуханням, потрібно навчитися уважно мовчати, демонструвати розуміння, доброзичливість і підтримку. Нереплексивне слухання застосовують, коли співрозмовник висловлює своє ставлення до певної події; під час слухання відповіді учня/студента на запитання педагога; коли співрозмовник знаходиться у збудженому емоційному стані; за потреби стримати емоції в розмові з людиною, яка обіймає високу посаду.

Рефлексивне слухання передбачає активне встановлення зворотного зв'язку з співрозмовником. Воно дозволяє усунути перешкоди, викривлення інформації, точніше зрозуміти сенс висловлювання. Психологами виокремлені чотири основні прийоми рефлексивного слухання:

❖ *з'ясування* – суть прийому в тому, що слухач у разі виникнення нерозуміння, неясності фрази, двозначності якогось слова ставить з'ясовувальне питання, щоб уточнити сенс сказаного («Будь-ласка, уточніть це», «Чи не повторите ви ще раз?», «Чи в цьому полягає проблема? Як ви її розумієте» і т. п.

❖ *Перефразування* — суть прийому в тому, що слухач повторив ту саму думку, але трохи інакше. Цей прийом допомагає переконатися в тому, наскільки точно ми «розшифрували» слова співрозмовника. : Перефразування можна почати словами: «Наскільки я міг Вас зрозуміти...», « Якщо я вас правильно зрозумів, то...», «Іншими словами, ви вважаєте...»; «Отже, на ваш погляд, якщо я вас зрозумів...».

❖ *Відбиття почуттів* (емпатійне слухання) – основна увага приділяється не змісту повідомлення, а почуттями, емоційній складовій у висловлюванні

співрозмовника. Ця проста реакція розуміння не містить оцінки; Відповідь чи емоційна реакція на почуття інших дуже важливе для взаєморозуміння, адже відповідаючи на почуття співрозмовника, ми демонструємо розуміння його стану. Для розуміння почуттів співрозмовника варто стежити за виразом його обличчя, рухом рук, позою, інтонацією та іншими невербальними проявами. Можна використовувати фрази: «Імовірно, Вас це дуже роздратувало», «Я бачу, як Ви переживаєте...», «Я розумію Ваші почуття...» «Мені здається, що ви відчуваєте...», «Я розумію ваші почуття, але не поділяю їх, тому що...» та ін.

❖ *Резюмування* допомагає зв'язати окремі частини почутої інформації в одне ціле. Тим самим, підбиваючи підсумки тому, що було сказано, партнер дає зрозуміти партнеру, що його основні думки зрозумілі й сприйняті. Такий спосіб встановлення зворотного зв'язку особливо доречний у дискусіях, на діловій нараді, на переговорах. Резюме варто формулювати своїми словами, використовуючи, наприклад, такі вступні фрази: «Якщо підсумувати сказане...», «Отже, ви вважаєте, що...», «Узагальнюючи те, що Ви сказали...», «Вашими основними ідеями, як я зрозумів, є...».

Поняття «культура мовлення» включає в себе три рівні розуміння: нормативний(дотримання правил усного і писемного мовлення); комунікативний (відбір доцільних мовних засобів, які спрямовані на досягнення комунікативної мети); етичний(сукупність етичних правил: типові формули вітання, побажання, запрошення, прощання. Неабияке значення мають і тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему).

.....
«Якщо мова не є правильна, то вона не означає того, що має означати; коли ж вона не означає того, що має означати, то не буде зроблено те, що має бути зроблено» Конфуцій.
.....

У процесі комунікації вагомого значення набуває дотримання мовленнєвої норми на лексичному, орфоепічному, акценткаційному, граматичному (морфологічному та синтаксичному рівнях). Будь-яке порушення мовних норм відволікає увагу слухача від змісту промови, знижує авторитет промовця, псує враження про людину. Не можна сподіватися на успіх спілкування, якщо говорити з помилками, спотворювати вимову тощо.

Давньогрецький філософ Демокріт говорив, що розумну людину можна впізнати за вмінням правильно приймати рішення, діяти як належить, говорити без помилок.

Правильність мовлення педагога є основною ознакою сформованості його мовнокомунікативної професійної компетентності, оскільки передбачає систематизовані знання літературних норм сучасної української мови і вміння їх використовувати практично.

Отже, культуру мовлення педагога можна визначити як володіння ним нормами літературної мови й уміннями щодо вибору засобів, які дозволяють у певній ситуації педагогічного спілкування забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених навчально-виховних завдань.

Критерії мовленнєвої культури

Правильна літературна вимова	Усталене наголошення слів	Правильні лексичні і граматичні норми	Правильний правопис
------------------------------	---------------------------	---------------------------------------	---------------------

Монологічне мовлення: недоречне використання в усній розповіді елементів писемного мовлення, запозиченого з підручника та інших джерел книжних слів, виразів, синтаксичних конструкцій.

Діалогічне мовлення: відсутність стрункості, логічної послідовності, чіткості, повноти у розкритті предмету розмови, уривчастість, зумовлена частими паузами, незакінченість фраз.

Модель досягнення високої мовленнєвої культури передбачає три послідовні кроки:

Перший крок: Як правильно? – засвоєння норм літературної мови.

Другий крок: Як точніше? Як краще? Як доречніше? – використання мовних засобів залежно від ситуації спілкування; застосування синонімії.

Третій крок: Як красивіше? – поповнення лексичного запасу; засвоєння афористичних фраз тощо.

Звернімо увагу на деякі типи мовних норм.

Отже, можемо підсумувати:

✓ вербальна комунікація або мовленнєве спілкування— це спілкування, коли мову, словесні засоби використовують як знакову систему;

✓ механізм мовлення містить три блоки: сприймання, внутрішнє мовлення та говоріння;

✓ культура мовленнєвого спілкування має дві складові — культуру говоріння та культуру слухання;

✓ культура говоріння – це знання складових комунікативного акту та вміння його застосовувати у процесі переконуючого і особистісного впливу, передавання інформації та формування відповідних установок, позицій, думок;

✓ культура слухання — це активна діяльність, яка передбачає вміння мовчати та використовувати вербальний зв'язок із співрозмовниками з метою досягнення взаєморозуміння і розв'язання комунікативної проблеми (нерефлексивне та рефлексивне слухання);

✓ культура мовлення комунікатора інтегрує в собі нормативний, комунікативний та етичний аспекти;

✓ комунікативними якістьми культури мовлення є правильність, змістовність, точність, логічність, багатство(різноманітність), чистота, доречність, виразність (образність).

✓ важливою ознакою сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності педагога є правильність (унормованість)мовлення, передбачає систематизовані знання літературних норм сучасної української мови і вміння їх використовувати практично.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

1. Чи погоджуєтесь ви з тим, що комунікативні навички включають не тільки навички висловлення думки, емоцій, підтримання контакту тощо, а й навички слухання?

Згадайте ситуацію та поділіться з нами своїми переживаннями, коли вас просто не вислухали, або вислухали не уважно? Подумайте, яким би чином ви могли би покращити свої комунікативні навички?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Кілька студентів по черзі виступають протягом 5 хвилин перед аудиторією з фрагментом лекції з будь-якої обраної ними теми. Після виступу спочатку сам цей студент, а потім його одногрупники висловлюють свою думку, чи вдалося «лекторові» продемонструвати високий рівень мовленнєвої культури, чи були ним допущені лексичні, орфоепічні або інші недоліки в промові.

Завдання 2. Визначте, які комунікативні якості характеризують прислів'я та приказки. Вивчіть їх напам'ять.

- Ласкавими словами і камінь розпалиш.
- Хто дуже любить себе, того не люблять інші.
- Хороша людина висуває вимоги до себе, поганий - до інших.
- Не копай іншому яму, сам в неї впасти.
- Хто вчора збрехав, тому і завтра не повірять.
- Слово не горобець; вилетить - не впіймаєш.
- Каже день до вечора, а послухати нічого.
- Багато наговорено, так мало сказано.
- Умій вчасно сказати, вчасно змовчати.
- Говоріть так, щоб словам було тісно, а думкам просторо.
- «Вчись коротко говорити, зумій море в глек вмістити».

Завдання 3. У кожному рядку підкресліть нормативний крилатий вислів

1. Впадати у вічі - кидатись у вічі.
2. Не в образі сказано - даруйте на слові.
3. Робота нанівець - робота на смарку.
4. Терпіння луснуло - увірвався терпець.
5. Просто неба - під відкритим небом.
6. Візьми себе в руки - опануй себе.
7. Віддуватися за всіх - відбувати за всіх.
8. Запасти в око - припасти до душі.

Завдання 4. Запишіть у словосполученнях та реченнях цифри словами, вживаючи їх у відповідних відмінках.

1. У 40 () питаннях зі 100 ()
2. На відкритті стадіону виступило до 1296 () осіб.
3. Працювали із 37 () студентами.
4. Надіслати запрошення 68 () учасникам.

Завдання 5. Запишіть речення правильно.

За дві години учбового часу учні виконали великий об'єм учбової праці. Майже три місяця тому назад надіслано пропозиції по вдосконаленню системивиховання в учбово-виховному комплексі. На жаль, багато промахів виникає у вихованні й учінні учнів через неухажне, недбайливе ставлення з боку деякої частини вчителів. Питання дисципліни учнів є вузьким містком, що стримує гуманізацію учбового процесу школи. Треба написати свою автобіографію. Біля двох тисяч п'ятсот семидесяти вчителів, вихователюк прийняли участь у мітингу протесту. Підводячи підсумки педагогічної ради школи, доходимо висновку, що само ефективно на протязі року працювала початкова школа, її вчителі.

Завдання 6. Відредагуйте поданий текст (стиль, україномовні слова), виправте помилки.

Виділяють два види емоційної напруженості в учбово-виховному процесі школи: власне емоційну напруженість, що дезорганізує діяльність, приводить до зниження загальної працездатності, погіршує пам'ять, увагу й операціональна напруженість, мобілізующая людини на оптимальне виконання поставлених задач. Власне емоційна напруженість виникає на тлі слідів прошлих невдач, стійких негативних відносин до вчителя, навчальному предметові і нерідко приводить до вкрай негативних наслідків: негативне відношення переноситься з особистості вчителя на весь навчальний процес, одиничні невдачі зводяться у визначення «долі», «невдахи».

Завдання 7. Перепишіть речення. Поставте, де потрібно, розділові знаки і поясніть студентам-учням правила їх вживання.

Слово культура (від лат. догляд, розвиток) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей які створило людство протягом своєї історії.

Культура мовлення це духовне обличчя людини зокрема вчителя. Грамотне багате мовлення не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок та образів це й вияв поваги до людей з якими спілкуєшся до народу який створив цю мову. Мова то не просто звуки витворені відповідними м'язами відповідних органів. Це голос народу неповторного тембру і інтонації що є одним із чинників спадкового механізму. Ця ж бо мова для народу вище всіх пісень симфоній. Ах вона як два крила між яких летить свобода. Слово клітина мислі артерія сили духу. Вибрати потрібне слово то велике вміння і навпаки якщо ви користуєтесь словом неточним то це власне те саме коли б замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися цвяхом. Що гріха таїти! Більшість учителів я певен полегшено зітхнули що нарешті здихались мене а коли б вірили в Бога то й перехрестилися б особливо ті які дивувалися й мені здається навіть були

незадоволені і розчаровані що іспити я склав цілком пристойно.

Завдання 8. Вправи з писемного педагогічного мовлення.

1. Напишіть доповідну записку проректорові з навчальної роботи з пропозицією внести зміни до навчального плану.

2. Напишіть пояснювальну записку про порушення трудової дисципліни (поведінки під час проведення новорічної дискотеки) студентами вашої групи.

Завдання 9. Робота над збагаченням активного словника.

Лінгвістична гра, наприклад, «Від А до Я» (за обмежений час на кожну літеру алфавіту дібрати означення до запропонованого слова. Слово: урок.

Завдання 10. Які уміння, на Вашу думку, охоплює культура педагогічного спілкування. Доповніть цей перелік. Визначте причини низької культури спілкування.

Культура педагогічного спілкування: уміння слухати; уміння ставити запитання; уміння аналізувати відповідь; уміння зрозуміти іншого; уміння встановлювати контакт взаємодії; уміння передавати своє ставлення до того, про що йде мова; уміння зацікавити, захопити поясненням...

Причини низької культури спілкування викладачів: недостатня увага до проблем організації спілкування. Доповніть думку.

Тестовий контроль:

1. Завершіть речення: Комунікативна якість мовлення, яка привертає увагу слухача своєю формою, логічним або емоційним підкресленням – це ...

- 1) правильність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

2. Яка комунікативна якість мовлення передбачає відповідність мовлення сучасним нормам літературної мови?

- 1) правильність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

3. Завершіть речення: Комунікативна якість мовлення, яка забезпечує адекватне розуміння сказаного, – це...

- 1) ясність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

4. Яка комунікативна якість мовлення пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів?

- 1) правильність мовлення;
- 2) точність мовлення;

- 3) чистота мовлення;
- 4) логічність мовлення.

5. Слова якого рядка наголошені неправильно:

- 1) мі́тар, об'єднáння, пóмилка, новина́, щі́пці;
- 2) ца́рина, вимóва, нена́видіти, фено́мен, чорно́слив;
- 3) зага́дка, перéкис, типóвий, соломíна, терезí;
- 4) до́нька, до́центу, черговíй, дочка́, кропива́.

6. Виберіть рядок, у якому всі слова мають наголос на другому складі:

- 1) заробі́ток, витрати́, газопрові́д, центне́р, терези́;
- 2) вимова́, ві́тчим, середина́, дочка́, учення́;
- 3) перепис, благові́ст, навчання́, вірші́, вимога́;
- 4) фахові́й, бюрократі́я, мабу́ть, адже́, громадяни́н.

7. У якому рядку всі неправильні конструкції?

- 1) об'є́м знань, існуюча́ мережа́, область нау́ки;
- 2) значно́ зростає́, оплачува́ти прої́зд, бу́ти за приклад́;
- 3) лише́ в осві́ті, деякою́ мірою́, не зверну́в уваги́;
- 4) на мою́ адресу́, за всі́ма правилами́, це́й наказ́.

8. Визначте рядок, у якому порушено морфологічні норми?

- 1) шестиде́сяти, п'ятиста́ми, три лимона́, четверо́ сестер;
- 2) сорока́ шести, трьома́стами, чотири́ гектари́, троє́ дверей;
- 3) дев'я́тьомастами́, десятеро́ вікон, п'ятдеся́ти;
- 4) сі́момастами́, три́ рази́, два́ з половиною́ метри́, нулем.

9. Слова якого рядка в род. відм. одн. мають закінчення -а (-я)?

- 1) горі́х, рахуно́к, сум, акт, соняшник;
- 2) імпульс, графі́к, розвиток, абза́ц, Іртиш;
- 3) сектор, документ, обся́г, живопис, агент;
- 4) центне́р, каштан, раді́ус, гараж, Мороз.

10. У якому рядку порушено точність мовлення?

- 1) дру́жні відноше́ння;
- 2) зумови́ти зміни́;
- 3) погірша́ння здоров'я́;
- 4) поверхо́ві знання́.

11. Зазначте, у якому рядку неправильно дібрано відповідники:

- 1) б́ывший – бувши́й, следу́ющий – наступни́й, по вине́ – з вини́;
- 2) мно́гочисленны́й – численни́й, совпада́ть – збігати́ся, сопоставля́ть – зіста́вляти;
- 3) по вку́су – до смаку́, по поля́м – по поля́х, по желани́ю – на бажа́ння;
- 4) по опы́ту – з досві́ду, при помо́щи – за допо́могою, при вхо́де – біля́ вхо́ду.

12. У якому рядку порушено точність мовлення?

- 1) водяна́ лілія́, осві́тлений будинок, прави́льне ріше́ння;
- 2) водяна́ поверхня́, гармо́нійний розвиток, висві́тлений у творі́;

- 3) гармонічний ряд, музична вікторина, присадибна ділянка;
- 4) дружний колектив, дружній тон, музикальне училище.

13. Виберіть визначення, що відповідає терміну логічність мовлення:

- 1) комунікативна ознака мови, пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів;
- 2) відповідність мовлення нормам літературної мови;
- 3) мовлення, у якому є внутрішня закономірність, яке відповідає законам логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності;
- 4) відповідність вжитого слова його значенню і точний зв'язок між словами в мовленнєвому потоці.

14. У якому рядку порушено доречність мовлення?

- 1) Цей документ підписав заступник директора.
- 2) Довідку видано для представлення в школі.
- 3) 9 листопада – День української писемності та мови.
- 4) Матеріали конференції вже опубліковано.

15. Вимога до мовлення педагога, яка характеризується точним відбором мовних засобів для передачі інформації з урахуванням можливості сприйняття і підготовки слухачів:

- 1) доступність;
- 2) виразність;
- 3) багатство і різноманітність;
- 4) логічність.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема. Мовленнєвий етикет та роль техніки мовлення в педагогічній комунікації.

Мета: засвоїти правила поведінки, які регламентують взаємини в різних комунікативних ситуаціях; виробляти вміння й навички послуговуватися впорядкованою парадигмою знаків у різних етикетних комунікативних ситуаціях; усвідомлення механізму фонаційного дихання, голосотворення; закріплення знань про роль і засоби виразності мовлення педагога; формування установки на самостійну роботу з удосконалення вмінь виразного мовлення; виховувати ввічливість, повагу.

Основні поняття: культура мовлення, мовленнєвий етикет, тональності спілкування, техніка мовлення, фонаційне дихання, голос, дикція, шляхи удосконалення мовленнєвої культури.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Питання для обговорення

1. Етичний компонент культури мовлення. Мовленнєвий етикет педагога.
2. Основні правила критики та компліменту.

3. Техніка мовлення як компонент професійної майстерності педагога: фонаційне дихання, голос вчителя, його особливості, дикція. Способи вдосконалення техніки мовлення.

4. Шляхи удосконалення мовленнєвої культури.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Опрацюйте теоретичний матеріал до теми: *Інтонаційна виразність мовлення педагога. Засоби логіко-емоційної виразності.*

2. Підготуйте коротку доповідь на одну із запропонованих тем.

- ✓ Робота викладача з підвищення рівня культури мовлення.
- ✓ Психологічні аспекти критики (техніка нейтралізації зауважень; позитивні настанови на сприйняття критики)
- ✓ Проблеми ефективного слухання. Прийоми ефективного слухання.
- ✓ Правила успішної усномовленнєвої комунікації.

3. Оцініть рівень техніки власного мовлення.

4. Доберіть комплекс вправ для удосконалення техніки мовлення.

5. Складіть алгоритм із саморозвитку культури мовлення педагога

Запитання для поточного контролю

1. Обґрунтуйте роль мовлення в роботі вчителя.

2. Наведіть приклади ситуацій, у яких порушено мовну культуру.

3. Поясніть значення етикету для професійного спілкування.

4. Назвіть види компліментів, наведіть приклади. Розкрийте основні правила компліменту.

5. Назвіть формули мовленнєвого етикету, що є прийнятними для ділового спілкування.

6. Розкрийте основні правила критики.

7. Що таке «техніка мовлення»? Назвіть й охарактеризуйте її складові.

8. Визначте роль правильної організації дихання в мовленні педагога?

9. Від чого залежить звучання голосу?

10. Назвіть основні властивості голосу вчителя.

11. Яким чином і з якою метою слід змінювати силу голосу?

12. Охарактеризуйте темп мовлення як складову інтонаційної виразності мовлення.

13. Дайте визначення дикції. Які засоби покращення дикції ви можете назвати?

Список рекомендованої літератури

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація /С.Д.Абрамович, М.Ю.Чікарькова: Підручник – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 472с.

2. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації / Т. Г. Калюжна. – К., 2011. – 51 с.

3. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В. Г. Пасинок. – К. : Видавництво «Ліра-К», 2012. – 184 с.

4. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – С. 136-153.
5. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. / Л. О. Савенкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 298 с.
6. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачєво: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 7

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Необхідно звернути увагу на етичний компонент культури мовлення педагога; уміти добирати формули мовленнєвого етикет, уміти розрізняти тональності спілкування; знати складові техніки мовлення, добирати комплекс вправ на удосконалення техніки мовлення; оцінити рівень власної мовленнєвої культури та скласти програму її удосконалення.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
4. Виконати практичні завдання.
5. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань.

Увага! Цікаво знати:

В. Сухомлинський розробив своєрідний кодекс мовлення педагогів. Він вважав, що слово не повинно бути брутальним, непристойним, фальшивим, нещирим. Наголошував на тому, що діалог між учителем і учнем є обов'язковою умовою спілкування. Вислови «душа дитини» і «слово вчителя» він ставив поряд.

Мудре і добре слово доставляє радість, дурне та зле, необдумане і безтактовне - приносить лихо, словом можна вбити - і оживити, поранить - і вилікувати, посіяти смуту і безнадію - надихнути, розсіяти смуток - створити посмішку - і визвати сльози, зародити віру у людину - і посіяти недовіру, навіювати на працю - і привести до оціпіння сили душі» В.О. Сухомлинський

Педагог повинен дотримуватися мовленнєвого етикету, що допоможе йому створити щире спілкування зі всіма учасниками освітнього процесу, встановити контакт та досягти взаєморозуміння з ними.

Етикет означає установлений порядок поведінки; сукупність правил поведінки (ритуалів), що регулюють зовнішній вияв відносин між людьми, культури особистості. *Мовленнєвий етикет* – це національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і висловів, що рекомендуються для висловлення подяки, прощання, привітання тощо.

Мовленнєвий етикет педагога складається з правил мовленнєвої поведінки у спілкуванні з усіма учасниками освітнього процесу.

Спілкувальний етикет передбачає володіння мовленнєвим етикетом відповідно до певних ситуацій, конкретного спілкування в ролі адресата й

адресанта. У європейському культурному ареалі виділяють 5 тональностей спілкування: висока, нейтральна, звичайна, фамільярна, вульгарна.

Високою тональністю спілкування характеризується сфера суто формальних структур (урочисті заходи, дипломатичні прийняття та ін.): пані і панове, вельмишановний, дозвольте Вас привітати, всього Вам найкращого, з великою приємністю, вельмишановне товариство, розпочинаємо урочисту академію з нагоди..., дозвольте відрекомендувати Вам почесних гостей, які присутні на урочистій академії. Нейтральна тональність функціонує у сфері офіційних установ: добрий день, щиро дякую, будьте ласкаві. Звичайна тональність забезпечує спілкування під час офіційних зустрічей, але у випадках, наближених до побутового спілкування: я не заперечую, Ви помиляєтесь, доброго здоров'я. Фамільярна тональність забезпечує спілкування на побутовому рівні: моє шануваннячко, вік не забуду, ходи здоровий, вітаннячко. Вульгарна тональність спостерігається у соціально-неконтрольованих ситуаціях: мені не до тебе, відчепися, ти мені набрид, не хочу з тобою спілкуватися.

Професійне спілкування пов'язане з вибором етикетних мовних формул двох видів тональностей спілкування - високої та нейтральної.

Будь-який комунікативний процес і в будь-яких умовах передбачає наявність деяких обов'язкових елементів мовного етикету. Зокрема це стосується привітання, звертання, знайомства, запрошення, компліменту, вітання, признання. Кожен з цих елементів має своє місце в комунікативному процесі й свої особливості та мовленнєве вираження.

Етикетні формули науковців

Вітання	З колегами: Доброго дня! Добрий день! Вітаю Вас! Зі святом Вас! Учасників конференції керівник може привітати таким чином: <i>Радий(і) вас вітати в нашому університеті (місті)</i> Свого колегу викладач може привітати словами: Моє шанування! (звучатиме більш урочисто). Зі студентами: Доброго дня!
Прощання	<i>До побачення! До зустрічі! До наступної лекції!</i>
Подяка після закінчення наукової доповіді чи лекції	<i>Дякую за увагу! Дякую за запитання!</i>
- під час захисту.	<i>Дякую за слушні зауваження та побажання!</i>
- людям, які допомагали, консультували під час написання наукової праці тощо	<i>Автори висловлюють подяку (кому) за критичні зауваження та слушні поради... Автор вдячний (кому) за цікаву пропозицію... Висловлюю подяку А. П. Петренкові (за що).</i>

У наукових текстах (і в усному мовленні) потрібно вживати авторське «ми»	На наш погляд, уважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації
Під час полеміки, заперечення чи висловлювання побажання щодо поглядів інших: нейтральна позиція автора (проста констатація поглядів інших учених):	зазначив, запропонував, наголошував, займався
схвалення позиції інших авторів:	слухний/слухно, справедливий/справедливо, без сумніву, безперечно
неприйняття автором позиції інших авторів:	<i>Ваша позиція є обґрунтованою... Поділяючи ваші погляди, дозволю собі/хочу додати... Дозвольте висловити свою незгоду з ідеєю... Я не зовсім погоджуюся з тим... Без сумніву, ви маєте рацію, але...</i>

Види компліменту

<i>Прямий комплімент.</i> Допомагає підвищити самооцінку співрозмовника і створити доброзичливу атмосферу спілкування.	— Це було чудово, Миколо, тому що у вас був чудовий контакт з аудиторією, і ваші переконливі докази справили на всіх сильне враження!
<i>Непрямий комплімент.</i> Ми хвалимо не саму людину, а те, що їй дороге. Співрозмовник порівнюється з ким-небудь дорогим для того, хто робить комплімент.	— Ваша курсова робота, Андрію, одна з кращих у групі. Я думаю, що з представлені-ми в ній розробками, Ви могли б виступити на науковій студентській конференції. — Я хотіла б мати такого ж відповідального сина, як Ви!
<i>Комплімент «мінус-плюс».</i> Ми даємо співрозмовнику спочатку маленький «мінус», а потім – величезний «плюс».	— Мабуть, я не можу сказати, що Ви відмінно справилися з завданням, але я бачу, що у Вас великий потенціал!
<i>Комплімент-критика.</i> За формою робиться комплімент, а за змістом – критика.	— Олександр, ти просто підкупуєш мене своєю сталістю! Ніколи не приходиш на заняття вчасно!
<i>Комплімент на тлі антикомпліменту собі.</i> Допомагає підняти статус співрозмовника і тим самим схилити його до себе.	— Олено Миколаївно, як Вам удалося переконати завідувача кафедри? Я годину говорила з ним і нічого не вийшло, а Ви за п'ять хвилин вирішили те ж питання.

Поширеною причиною для розпалювання конфлікту між співробітниками або керівником і підлеглим є висловлювання в нетактовній формі критичних зауважень на адресу когось із них. Серед форм критичних зауважень, які не створюють напруженості в стосунках, рекомендують використовувати такі.

Види критичних оцінок

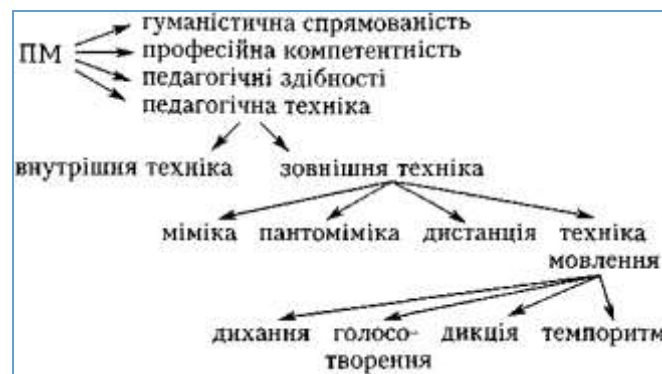
Види критики	Приклад застосування
підбадьорлива критика	<i>Нічого, наступного разу зробіть краще. А поки не вийшло.</i>
критика-докір:	<i>Ну що ж ви? Я на вас так розраховував!</i>
критика-надія	<i>Сподіваюся, що наступного разу ви виконаєте це завдання набагато краще.</i>
критика-похвала	<i>Робота виконана добре. Та тільки не для цього випадку.</i>
безособова критика	<i>В нашому колективі ще є працівники, які не справляються зі своїми обов'язками. Не будемо називати їхніх прізвищ.</i>
критика-жаль	<i>Дуже шкодую, але повинен зазначити, що робота виконана недобросовісно</i>
критика-здивування	<i>Як? Невже? Ви не виконали роботу? Не чекав такого від вас...</i>
критика-дорікання	<i>Ну як же ж так ! Ви ж такі сумлінні... ”);</i>
критика-пом'якшення	<i>Напевно, в тому, що сталося, винні не лише ви...</i>
конструктивна критика	<i>Робота не виконана належним чином. Що ви збираєтеся тепер робити? Давайте обговоримо, як виправити допущені помилки.</i>

Отже, педагог у своїй професійній діяльності повинен дотримуватися мовленнєвого етикету, творчо інтерпретувати конкретні комунікативні ситуації, що допоможе йому створити щирю атмосферу спілкування зі всіма учасниками освітнього процесу, встановити контакт та досягти взаєморозуміння з ними.

Техніка мовлення

Виразне мовлення сучасного педагога, лектора, доповідача є найважливішим елементом їх професійної майстерності. Ще Я.А.Коменський вважав, що педагог повинен у такій мірі володіти словом, яка забезпечить повну увагу з боку вихованців. Отже, важливою складовою педагогічної майстерності є володіння педагогом мистецтвом переконливого мовлення, що досягається у процесі засвоєння ним основ техніки мовлення.

Техніка мовлення – компонент професійної майстерності вчителя/викладача, який передбачає формування фонаційного дихання, педагогічного голосу та чіткої дикції і є засобом педагогічного впливу, дає педагогові можливість донести до все багатство змісту свого слова.

На жаль, мовлення недосвідченого педагога часто буває сухим, монотонним, невиразним. У ньому відсутнє чітке згрупування слів навколо логічних центрів. Мимовільні паузи, зумовлені не логікою змісту, а невмінням правильно розподілити дихання, відсутність інтонаційного зв'язку між окремими частинами фрази заважають сприймати суть усної розповіді.

Сприймання інформаційного матеріалу значною мірою залежить від досконалості мовлення. До технічних показників виразного мовлення належать: дихання, голос, дикція (вимова), інтонація (тон), темп.

В утворенні мовлення вирізняють три функціональні аспекти, а саме респірація (організація дихання), фонація (утворення голосу), артикуляція (утворення звуків).

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

1. Обговорити складові культури педагогічного спілкування та визначити причинам низької культури спілкування педагога.
2. Обговорення ситуаційних задач.

1. Що ж Ви, з власним сином справитися не можете? От, подивіться, три двійки підряд! Якщо ще хоч одну одержить, я обіцяю – виставлю йому двійку за півріччя. І зверніть увагу на його нестерпну поведінку! Я його більше на уроки пускати не буду. Так що вживайте заходів! Я Вас попередила.

- *Яке почуття пережили батьки учня після розмови з учителем?*
- *Дайте оцінку поведінці вчителя. Чи порушила вчителька норми педагогічної етики?*
- *Як слід вести бесіду з батьками? Ваші педагогічні дії і план розмови?*

2. Молода вчителька після кількох місяців роботи, яка її задовольняла і, здавалося, була успішною, раптом виявила, що учні погано знають навчальний матеріал. Вона зробила висновок щодо недостатності своєї вимогливості до учнів і з добрих міркувань вирішила «перебудуватися»: збільшила кількість домашніх завдань, стала суворіше запитувати. Проте результат виявився несподіваним: діти чинили опір її діям. Вони стали виявляти невдоволення і відкриту неповагу до вчительки, поводитися з нею неввічливо навіть при директорові. Вчителька кричала на учнів, а у відповідь бачила перед собою людей, які її цілком не розуміли і вбачали в ній ворога. Минув певний час, і якимось із розмови з колегами молода вчителька дізналася, що учням не подобається, як вона викладає матеріал (невиразне обличчя, монотонність мовлення, погляд спрямований на картини, що висять у класі).

Завдання

- *Охарактеризуйте помилки у професійному спілкуванні молодої вчительки.*
- *Назвіть комунікативні уміння, якими вчителька володіє на низькому рівні.*

3. Наскільки важливе уміння вчителя сприймати критику керівників школи і колег щодо своєї роботи? Змодельуйте ситуацію-діалог із керівництвом школи. Які форми ввічливості, згоди/незгоди, обстоювання власної позиції доречно використовувати?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Вправа «Карусель».

Студентам пропонується ситуація на проведення серії зустрічей, причому щоразу із новою людиною. Легко ввійти в контакт, підтримати розмову і попроситися. Члени групи розташовуються за принципом «каруселі», тобто обличчям один до одного, і утворюють два кола: внутрішнє — нерухливе, і зовнішнє — рухливе.

Приклади ситуацій:

- *Перед вами людина, яку ви добре знаєте, але досить довго не бачили. Ви раді цій зустрічі...*
- *Перед вами незнайома людина. Познайомтеся з нею...*
- *Перед вами маленька дитина, вона чогось злякалася. Підійдіть до неї і заспокойте.*

Після тривалої розлуки ви побачитесь із бувшою колегою, ви дуже раді зустрічі...

Час на встановлення контакту і проведення бесіди 3—4 хв.

Завдання 2. «Привітність і ввічливість - найкращі засоби (боротьби з нечемністю)», - вважав Іржі Томан. А як вважаєте Ви? Змодельуйте декілька мовленнєвих ситуацій (у формі діалогу) на підтвердження/спростування цієї тези.

Завдання 3. Старе прислів'я «Слово - срібло, мовчання - золото» підтверджується багатьма ситуаціями в нашому житті. Використовуючи власний життєвий досвід, згадайте кілька прикладів на підтвердження цієї тези.

Завдання 4. Вправа «Згода, незгода, оцінка». Робота в групах. Студенти об'єднуються в три групи. Кожній групі дається картка з варіантом завдання: – Складіть перелік слів і фраз, за допомогою яких ви висловлюєте згоду. – Складіть перелік слів і фраз, за допомогою яких ви висловлюєте незгоду. – Складіть перелік слів і фраз, за допомогою яких ви висловлюєте оцінювання дій або вчинків іншої людини. На виконання дається 5 хв. Після цього кожна група демонструє результати своєї роботи.

Завдання 5. Прочитайте уривки речень, прокоментуйте стиль викладу, допишіть речення. 1. Це питання остаточно не розв'язане в науці... 2. ...ми дотримуємося такої позиції... 3. Важливим (актуальним) бачиться дослідження... 4. У роботі використано такі методи... 5. У роботі подано характеристику... 6. У монографії систематизовано матеріал за період... 7. ...запропоновано нову методику дослідження (вивчення)... 8. Існує кілька підходів... 9. Існують такі підходи... 10. Необхідно також відзначити... 11. Як слушно зауважує... 12. Незважаючи на появу низки досліджень, що висвітлюють ..., це питання залишається актуальним. 13. Так, вивченню ... присвячено розвідки... 14.

Проведено комплексне системне дослідження... 15. У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету й завдання дослідження...

Завдання 6. Робота в групах. Прочитайте прислів'я. Сформулюйте за їх змістом правила мовного етикету: 1 група – для тих, хто говорить; 2 група – для тих, до кого звертаються.

- ✓ Що маєш казати, то наперед обміркуй.
- ✓ Дав слово – виконай його.
- ✓ Слухай тисячу разів, а говори один раз.
- ✓ Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.
- ✓ За словом в кишеню не полізе.
- ✓ Красно говорить, а слухати нічого.
- ✓ Базіка – мовний каліка. Всякому слову свій час.
- ✓ Краще мовчати, ніж брехати.
- ✓ Не хочеш почути дурних слів, не кажи їх сам.
- ✓ Що маєш казати, то наперед обміркуй.
- ✓ Хліб-сіль їж, а правду ріж.
- ✓ Треба знати, де що сказати.
- ✓ Ласкаве слово – як день ясний.
- ✓ Гостре сердечко – коле сердечко.
- ✓ Говорить п'яте через десяте.
- ✓ Менше говори, більше почувеш.
- ✓ Мовчанка гнів гасить.

Завдання 7. Підготуйте інсценування стандартних, стереотипних спілкувальних ситуацій вітання, прощання, привітання, побажання, знайомлення, поради, відмови, розради, зауваження, докору.

✓ Ви не зрозуміли або не почули, що говорив співрозмовник, як Ви ввічливо перепитаєте?

✓ Використовуючи етикетні формули, письмово змодельуйте бесіду між директором (керівником) та особою, яка без поважних причин не з'явилася на заняття (роботу).

✓ Ви прийшли на наукову конференцію і хочете познайомитися з доповідачем. Як Ви це зробите, якими етикетними формулами скористаєтеся?

✓ Вам треба порадити товаришеві почати готуватися до виступу з науковою доповіддю. Як Ви можете це зробити, якими мовними формулами скористаєтеся?

Завдання 8. Знайдіть мовні помилки у поданих нижче реченнях.

✓ Викладач на лекції викладав матеріал професійно, цікаво та доступно.

✓ Зараз на даний час проблема охорони навколишнього середовища стала однією з найактуальніших у сьогоdnішньому суспільстві.

✓ Свою зневагу діти відбивають на батьках, людях похилого віку, ровесниками та інших.

✓ У вихованні дитини головну роль займають батьки.

- ✓ Дитину змалечку треба привчати етикету.
- ✓ Якщо людина неохайна, невихована – це дуже сильно виражається. На мою думку, життя треба жити достойно.
- ✓ У наш час треба поважати один одного і піднімати свій етикет.
- ✓ Ця історія потрібна стати для нас уроком.
- ✓ У відповіді на це запитання присутні два важливих інциденти.
- ✓ Зустрічаються такі люди, які не мають сенсу життя – вони ведуть одноманітний сенс життя.
- ✓ У наш час культура спілкування між людьми погіршилась у дуже погану відстань.
- ✓ Вони посідають важливу роль у нашому житті.

Завдання 9. Прочитайте прислів'я. Які порушення мовного етикету в них названі?

Базіка – мовний каліка. Говорить, наче три дні не їв. Заторохтіла сорока, наче діжка з горохом. Глухий слухає, як німий говорить. На городі бузина, а в Києві дядько.

Завдання 10. Прочитайте поданий текст. Визначте, що із запропонованого ряду є найбільш точною темою промови: «Комунікація», «Особливості спілкування», «Ввічливість при спілкуванні», «Риторика», «Людське спілкування», «Уміння слухати та його роль у спілкуванні». Що є об'єктом промови?

Мабуть, немає людини, якій було би байдуже, чи слухають її в товаристві, чи ні. А досягти цього вміють не всі. Запам'ятай: тебе слухатимуть, якщо ти маєш сказати щось цікаве. Але також треба вміти гарно висловити цю інформацію. Прислухайся до людей, які спілкуються. Відчуй: мова, манера говорити – це дзеркало культури людини. Хіба ж приємні, наприклад, крикуни? Від них швидко втомлюєшся і перестаєш сприймати те, що вони говорять. До речі, як і від тих, хто сипле словом, мов горохом, ковтаючи закінчення, склади. А який неприємний вигляд має той, хто, перебиваючи співбесідника, прагне захопити лідерство в обговоренні того чи іншого питання!

Уміння слухати – приємна людська риса. Про того, хто вміє слухати, люди кажуть – доброзичливий, ввічливий, шановний. Саме у вмінні слухати виявляється внутрішня культура людини.

Завдання 11. Визначте, які із форм прощання – Пока! Бувай! Щасливо! Усього найкращого! До побачення! До зустрічі! Дозвольте попрощатися! До нових зустрічей! – можуть використовуватися: а) в офіційній обстановці; б) у спілкуванні вчителя з учнями, батьками; в) у спілкуванні з друзями.

Моделювання педагогічних ситуацій

1. Зверніться до учня з певним проханням, запитанням, пропозицією, побажанням.

2. Познайомте директора школи, в якій Ви працюєте: а) з Вашим колегою з іншої школи; б) з батьками Вашого учня; в) з учнем Вашого класу, який вчинив бійку на перерві. Зробіть коротке зауваження порушнику дисципліни.

3. Вимовте з різними інтонаціями фразу „Відкрийте зошити і запишіть” або „Сьогодні ми поговоримо з вами про ...”

Вправи на удосконалення техніки мовлення

Вправа 1. «33 Ориси». Після вимовляння скоромовки «Як у лісі, на узліссі, стоять 33 Ориси» – зробити глибокий вдих і на видиху рахувати: «раз Орися, дві Ориси, три Ориси, чотири Ориси...» – до повного видиху.

Останнє число – показник розподілу і ємкості дихання. Якщо студент легко, не напружуючись, не поспішаючи, вимовляє зазначену формулу на одному видиху лише до 10 разів – розподіл і ємкість дихання незадовільні; 11 – 16 – задовільні; 17 – 22 – показники високі; 23 і більше – дуже високі.

Вправа 2. «Іди-но сюди!» Студентам дають картки із завданнями:

1. Звернутися до учня: «Іди-но сюди!», маючи на меті відвернути його від пустощів у коридорі.
2. Звернутися до учня: «Іди-но сюди!», щоб попросити допомогти повісити карту.
3. Звернутися до учня: «Іди-но сюди!» для заохочення за гарнув ідповідь з місця і для виклику до дошки.
4. Інші варіанти.

Студенти виконують завдання, аналізують у групі, який підтекст використано у звертанні.

Аналіз виконання вправ дає змогу зробити висновки про важливість роботи над диханням і голосом учителя, що забезпечують виразність його мовлення.

Вправа 3. Вимовіть скоромовку-лічилку, зробивши вдих в місці, вказаному *, і продовжите на видиху, наскільки вистачить повітря: *"Як на горі, на пагорбі стоять тридцять три Єгорки*: раз — Єгорка, два — Єгорка, три — Єгорка і так далі"*.

Вправа 4. Проговоріть скоромовки так швидко, як тільки можете, не порушуючи артикуляційних норм.

- ✓ Де оре сошка, там хліба хоч трошки.
- ✓ Катерина Дем'яну не попустить бур'яну.
- ✓ Ні риба, ні рак, а так – неборак.
- ✓ З сильним не борись, з багатим не судись.
- ✓ Годувала гава гавенят на ганку.
- ✓ Летів горобець через безверхий хлівець, та вхопив гороху без червотоку, без червоточини, та й пурх — полетів.
- ✓ Водовоз віз воду з водопроводу.
- ✓ На дворі трава, на траві дрова. Не рубай дрова на траві двора.
- ✓ Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже.

✓ Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: так як ти, не вмію я, ти не вмієш так, як я.

✓ Босий хлопець сіно косить, босі ноги роса росить.

✓ Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок, - сорок морок.

✓ Карл у Клари вкрав корали, а Клара у Карла вкрала кларнет.

✓ На дворі трава, на траві дрова; не рубай дрова посеред двору.

✓ Йшла Саша по шосе і смоктала сушку.

✓ У ставку у Полікарпа — три карасі, три коропи.

✓ Краб крабові зробив граблі, подарував граблі крабові.

✓ Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: «Так, як ти, не вмію я, ти не вмієш так, як я».

✓ Вередували вередниченьки, що не зварили варениченьків. Не вередуйте, вередниченьки, – ось поваряться варениченьки.

✓ Бурі бобри брід перебрили. Забули бобри забрати торби.

✓ Пішов Прокіп – кипів окріп, прийшов Прокіп – кипить окріп. Як при Прокопові кипів окріп, так і при Прокописі і при прокопенятах.

Вправа 5.Промовте нижченаведені фрази зі звичайною та іронічною інтонацією:

✓ Яскравий приклад шляхетності.

✓ Наша влада опікується життям простих людей.

✓ Як же ж я тебе чекав!

✓ Мені так подобаються Ваші заняття!

✓ Правда?

✓ Якби не ти, я б нічого не зробив!

Гра «Комплімент». *Мета:* покращення атмосфери та скорочення дистанції в спілкуванні. *Процедура проведення:* викладач передає будь-який предмет студентові, назвавши його на ім'я, і говорить йому комплімент. Далі послідовно долучаються наступні учасники гри.

Тестовий контроль:

1. Дихання, голос, дикція і темпоритм - це:

1) комунікативні якості мовлення;

2) складові техніки мовлення.

2. Загальні ознаки мовленнєвої культури викладача:

1) ясність, точність;

2) простота;

3) чистота;

4) правильність;

5) мета.

3. Правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність, пестливість - це:

1) комунікативні якості мовлення;

2) складові техніки мовлення.

4. Сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню автоматизованих навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив – це:

- 1) техніка мовлення;
- 2) виразність мовлення;
- 3) дикція(вимова);
- 4) інтонація(тон), темп мовлення.

5. До технічних показників виразного мовлення належать:

- 1) дихання, голос, дикція (вимова);
- 2) інтонація(тон), темп;
- 3) милозвучність;
- 4) діапазон.

6. Визначте основні властивості голосу вчителя:

- 1) сила (об'ємність, звучність), політність (злитність);
- 2) гнучкість(рухливість), діапазон;
- 3) тембр, милозвучність, сугестивність, витривалість;
- 4) усі відповіді правильні.

7. Знайдіть правильне співвідношення:

- а) темпоритм - 1. Найголовніший елемент техніки мовлення, який для вчителя є основним засобом праці;
- б) голос - 2. Це ясність і чіткість у вимові слів, складів і звуків;
- в) дикція - 3. Це швидкість в цілому та тривалість звучання окремих слів, складів, а також пауз у поєднанні з ритмічною організованістю, розміреністю мовлення.

8. Швидкість, з якою лектор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому це:

- 1) дикція;
- 2) темп мовлення;
- 3) інтонація;
- 4) ритм мовлення.

9. Здатність голосом впливати на слухача, транслювати, навіювати йому необхідний емоційний стан навіть безвідносно до змісту мовлення:

- 1) сугестивність;
- 2) діапазон;
- 3) тембр;
- 4) милозвучність.

10. Здатність“посилати” свій голос на відстань і регулювати силу голосу:

- 1) сугестивність;
- 2) діапазон;
- 3) тембр;
- 4) політність.

11. Позначте визначення мовленнєвого етикету:

- 1) Процес спілкування шляхом мови, який має свої внутрішні закони і базується на певній системі ustalених культурних норм.
- 2) Мікросистема національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування в певній тональності.
- 3) Єдина, цілісна, складна знакова система фонем, морфем, слів, словосполучень, речень, що служить не лише засобом комунікації, обміну думками, закріплення думок, а й засобом їх формування

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема. Невербальні засоби в педагогічній комунікації.

Мета: усвідомлення студентами особливостей невербальної поведінки, розуміння експресій психічних станів особистості; усвідомлення з візуальною психодіагностикою; розвиток умінь педагогічно доцільно демонструвати своє ставлення за допомогою невербальних засобів взаємодії.

Основні поняття: невербальні засоби, оптико-кінетичні, жести, міміка, пантоміміка, рухи тіла (кінесика); паралінгвістичні; екстралінгвістичні; проксемічні.

Питання для обговорення

1. Значення невербальної комунікації, її складові. Оптико-кінетична система й візуальний контакт у педагогічній комунікації.
2. Екстралінгвістичні і просодичні засоби передавання невербальної інформації.
3. Міжособистісний комунікативний простір.
4. Декодування вчителем невербальної інформації.
5. Вимоги до елементів невербальної техніки педагога

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Продіагностуйте себе за допомогою опитувальника «Невербальні характеристики спілкування» (методики Н.Бітянової та В.Лабунської в авторській модифікації І.Аносова)
2. Поділіться на групи та виконайте дослідницький проект із теми (на вибір):
  - «Що може про людину розповісти хода?»
  - «Чи може контролювати педагог міміку, пантоміміку?»
3. Підготувати доповідь (тема на вибір):
  - ✓ Роль невербальних засобів у педагогічній комунікації
  - ✓ Образ викладача як оратора: міміка, пластика, рухи, постава, погляд.
4. Підготувати вправи для тренування невербального самовираження педагога.

Запитання для поточного контролю

1. У чому полягають особливості феномена “невербальна комунікація”?

2. Яке місце невербальної комунікації у встановленні продуктивної взаємодії між людьми?
3. Обґрунтуйте значення невербальної комунікації в діяльності педагога.
4. Які складові невербального спілкування Ви знаєте?
5. Що таке “візуальний контакт” та чому візуальний контакт надзвичайно важливий у невербальній комунікації педагога?
6. Про що свідчить погляд знизу, «спідлоба»?
7. Обґрунтуйте значення пантоміміки в процесі спілкування.
8. Дайте характеристику основних жестів.
9. Яку роль відграє міміка, контакт очей у процесі спілкування?
10. Наведіть смислову інтерпретацію елементів пози і ходи.
11. Які існують зони у діловій комунікації? Назвіть варіанти дистанції спілкування, які доречно використовувати при комунікації з колегами.
12. Який спосіб розміщення співрозмовників сприятиме налагодженню продуктивних стосунків під час спілкування?
13. Назвіть основні вимоги до елементів невербальної техніки педагога.
14. Що є джерелом інформації для педагога в освітньому процесі під час декодування інформації про здобувача освіти.

Список рекомендованої літератури

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
2. Лабунська В. А. Невербальна поведінка (соціально-перцептивний підхід). / Лабунская В. А. – Ростов-на-Дону, 1986 – 252 с.
3. Пиз Алан. Новый язык телодвижений. Расширенная версия./ Алан Пиз. – М.: Эксмо, 2007. – 411 с.
4. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 8

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Під час розгляду питань необхідно звернути увагу на значення невербальної комунікації; сутність екстралінгвістичних і просодичних засобів передавання невербальної інформації; роль оптико-кінетичної системи та візуального контакту. Знати визначати доцільний міжособистісний комунікативний простір в різних комунікативних ситуаціях; уміти декодувати вчителем невербальну інформації; знати вимоги до елементів невербальної техніки педагога.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
4. Виконати практичні завдання.
5. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань

Увага! Необхідно знати:

Невербальні засоби комунікації – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми; це взаємне розміщення співрозмовників, відстань між ними, поза, міміка, жести, напрямок погляду та його зміни. У педагогічній діяльності знання особливостей зовнішнього вияву емоційних станів, відображених у міміці й пантоміміці, важливе як для правильного розуміння внутрішнього світу школярів, так і для розвитку вміння вчителем адекватно передавати своє ставлення.

Засоби невербальної комунікації є іноді виразнішими і дієвішими носіями інформації, ніж слова. Ключ до комфортного спілкування – узгодженість між словесною і несловесною комунікацією. Людина є конгруентною, якщо її думки і слова, емоції, мова тіла, дії узгоджені між собою, ніби музичні інструменти в оркестрі – йдеться про внутрішню узгодженість: узгодженість із самим собою із світом навколо.

Що означає – бути у злагоді зі собою? Легше описати стан неконгруентності, внутрішнього конфлікту. Неконгруентна людина – думає одне, говорить друге, поведінкою демонструє те, що не узгоджується зі словами, приховує почуття, «робить вигляд». Недоцільно «робити вигляд». Щирість, відвертість у стосунках справляє краще враження.

Існує більше ніж тисяча невербальних елементів спілкування. На думку вчених, невербальна інформація є дуже вагомою в процесі комунікації. Якщо вербальна та невербальна інформація не збігаються, людина схильна вірити швидше невербальній. Англійське прислів'я твердить: *«Вір тільки половині того, що бачиш, і нічому з того, що чуєш»*, тобто вигляд в цілому, поза, хода, жести, міміка, погляд можуть дати інформації більше, ніж почуті слова. Вміле володіння ситуацією і знання особливостей вживання невербальних засобів дозволяють вступати в конструктивне спілкування, управляти аудиторією і досягати поставленої мети.

Невербальні засоби спілкування класифікують на:

- ✓ оптико-кінетичні - це жести, міміка, пантоміміка, рухи тіла (кінесика);
- ✓ паралінгвістичні - це вокалізація, тобто якість голосу, його діапазон, тональність;
- ✓ екстралінгвістичні - це темп, паузи, різні вкраплення в мову (плач, сміх, кашель тощо);
- ✓ тактильні засоби спілкування включають усе, що пов'язано з дотиками співрозмовників (потискання рук, обійми, поцілунки, поплескування по плечах тощо);
- ✓ візуальний контакт – виражає ступінь зацікавленості, зосередженості на словах співрозмовника.
- ✓ проксемічні - організація простору (дистанція - інтимна, особиста, соціальна, громадська, публічна) і часу спілкування, тривалості контакту. Йдеться

про розміщення учасників зустрічі та доцільні, прийняті в різних ситуаціях і культурах часові характеристики різних форм спілкування, зокрема монологу та діалогу.

Основними засобами невербальної комунікації педагога є: зовнішній вигляд, пантоміміка, екстралінгвістичні та просодичні (паралінгвістичні) засоби, міміка, контакт очей (візуальний контакт), міжособистісний простір.

Техніка невербальної поведінки педагога, тобто поведінки, яка не спирається на слова або інші мовленнєві символи (за В. Лабунською), здебільшого індивідуальна й неповторна, як і сам учитель. Виділяють окремі критерії оцінювання педагогічної ефективності невербальних засобів.

а) *демонстрація учителем упевненості, внутрішньої сили* – його міміка, пантоміміка, постава говорять учням про здатність керувати їхньою діяльністю, утримувати ініціативу у спілкуванні, вести за собою. Учні приймають тільки сильних учителів і визнають їхню *мудру владу*;

б) *трансляція учителем спрямованості на діалог з учнями* – зацікавлений погляд, постійний зоровий контакт з ними, щира посмішка, пластика рухів свідчать про його відкритість, визнання особистішої рівності з учнями (при збереженні статусного домінування, психологічної дистанції); учні не бояться таких учителів, бо поважають їх і тому визнають їхній авторитет;

в) *естетизація вчителем середовища спілкування з учнями*, привнесення до нього елементів краси й насолоди: учитель виразний у своїй поведінці, а її інструментовка – погляд, посмішка, рух, жест, розміщення у просторі – сприяє гармонізації стосунків, дає учням задоволення від спілкування з вихователем.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

- ✓ Роль невербальних засобів у педагогічній комунікації
- ✓ Що може про людину розповісти хода?
- ✓ Чи може контролювати педагог міміку, пантоміміку?»

Практично зорієнтовані завдання

«*Мозковий штурм*». Конкретизувати основні поняття теми заняття:

Пантоміміка – це ...

Візуальний контакт – це ...

Міжособистісний простір (дистанція спілкування) – це ...

Техніка невербальної поведінки – це ...

Культура зовнішнього вигляду – це ...

Емпатія – це ...

Жест – це ...

Міміка – це ...

Завдання 1. Визначення знань з невербальної комунікації (В. Біркенбіл)

Частина 1. Класифікуйте наведені нижче переліки немовних сигналів по п'яти категоріях: 1) Поза, 2) Міміка, 3) Жестикуляція, 4) Дистанція, 5) Інтонія. Всі сигнали «вкладені» в речення, які дають певне уявлення про загальну ситуацію або дозволяють здогадатися про неї. Наприклад, «Ви мрійливо розсміялися» (Відповідь: Міміка).

1. Він вигукнув: «Хотів би я хоч раз переконатися, що ти виконаєш доручену тобі справу!»
2. Вона відступила на крок назад: «Що це ти собі уявив?»
3. Він стояв, притулившись до буфету, схрестивши ноги.
4. Чотирирічна Ліза запевняла свою маму, що може застібнути пальто самостійно. Мама сказала: «Звичайно, ти зможеш це зробити, мій скарб!» І тут же сама застібнула пальто маляті.
5. У той час як Микола Іванович запевняв, що шукає контактів з молодим поколінням, він неодноразово виставляв руки вперед, немов захищаючись, ніби хотів відсунути від слухачів.
6. Ви чекаєте, переминаючись з ноги на ногу, поки помічниця заповнює формуляр.
7. Він іде до вікна і закриває його.
8. Вона безмовно на нього глянула, але крила її носа тремтіли від ледь стримуваного порушення.
9. Кава була настільки гарячою, що він інстинктивно її виплюнув.
10. Він іронічно сказав: «Коробка передач просто щаслива, що ви так сильно тиснете на педаль».

Частина 2

Далі спробуйте класифікувати за п'ятьма типами наступні сигнали, причому постарайтеся виконати це в максимально швидкому темпі. При прикордонних випадках достатньо однієї категорії, так як тут відсутній зв'язок з контекстом.

1. Посмішка.
2. Топтання на місці.
3. Боязка розмова.
Легке присідання.
5. Підведення брів.
6. Зближення з ким-небудь.
7. Переривання розмови.
8. Нахил (щоб що-небудь підняти).
9. Стискання кулаків.
10. Перенесення ваги з однієї ноги на іншу.
11. Відведення погляду.
12. Проголошення слів голосно і з натиском.
13. Мовчання.
14. Підйом зі стільця.
15. Сердитий вираз обличчя.

16. Почухування голови.

Завдання 2. Щоб навчитись не відводити погляд вниз (прояв слабкості), попрактикуйтесь довгий погляд із сусідом по парті. Постарайтесь, щоб обличчя при цьому виражало приязнь.

Завдання 3. Наведіть 10 прикладів невербальних сигналів, які найчастіше зустрічаються в навчальному процесі і зробіть їх можливу інтерпретацію. (Звіт у письмовій формі у вигляді таблиці):

Невербальні сигнали	їх інтерпретація та доцільність
---------------------	---------------------------------

Завдання 4. Завдання: заповніть графу «Можливе значення».

Приклад	Сигнал мови тіла	Можливе значення
Один зі співрозмовників доводить іншим, що вони чогось не знають	Слухач: торкання носа. Побічний сигнал: швидкий погляд униз	
Людина перепрошує, висловлює свій жаль, що зробила щось неправильно	Схилена голова. Побічний сигнал: міміка жалю	
Один зі співрозмовників пояснює іншим складну взаємозалежність	Слухач: потирання перенісся. Побічний сигнал: припинення контакту	
Співрозмовник починає плутатися у формулюваннях	Пальці рук утворюють дугу чи «купол». Побічний сигнал: припинення візуального контакту	
Той, хто веде розмову, повністю налаштувався на свого співрозмовника і говорить те, що цілком відповідає його думкам	Нога закинута за ногу у бік співрозмовника. Побічний сигнал: дружня міміка	
Співрозмовник не попадає на «хвилю» розуміння і передає негативні вербальні подразники	Нога закинута на ногу у бік від співрозмовника. Побічний сигнал: захисна міміка	

Завдання 5. Заповніть таблицю «Правда чи неправда», використовуючи подані нижче ситуації.

Ознаки правдивості	Ознаки нещирості

1. Повернені нагору, розкриті співрозмовникові долоні, пальці.
2. Прикривання (повне чи часткове) ділянки рота долонею, пальцями.
3. Прямий погляд не нижче рівня ока співрозмовника.
4. Нахил корпусу вперед у бік співрозмовника.
5. Дотик пальцями до носа, кутиків уст, щоки.

6. Ховання рук за спиною, у кишенях.
7. Розімкнуті руки, вільні жести.
8. Знімання окулярів при розмові, жестикулювання ними.
9. Скорочення відстані і кута між партнерами (позиція — положення навпроти).
10. Схрещування рук на грудях, на животі, за спиною.
11. Удаване покахикування.
12. Відведення погляду убік (у підлогу — чоловіка; у стелю — жінки).
13. Часта доброзичлива посмішка.
14. Злегка розведені руки і ноги, голова прямо, плечі вільно опущені.
15. Потирання пальцем віка, брови.
16. Натягнута посмішка, стиснуті зуби.
17. Розстебнутий піджак, нога витягнута убік партнера, долоні протягнені вперед.
18. Відтягування, поправлення комірця.
19. Прикладання розкритої долоні в ділянці серця.
20. Відсутність жестів із правої графі.
21. Потирання долонею шиї нижче потилиці.
22. Співрозмовник менш 1/3 часу спілкування дивиться партнерові в очі, часто відводить погляд.

Завдання 6. Заповніть таблицю «Довіра чи недовіра», використовуючи подані нижче ситуації.

Ознаки довіри	Ознаки недовіри

- Рука, що спирається на лікоть, підпирає щоку, але не підборіддя. Стискання, зчеплення пальців рук.
- Нахил уперед до співрозмовника, розімкнуті руки.
- Схрещування рук на грудях чи затискування долонь схрещених рук під пахвами
- Одна нога злегка відставлена назад, корпус нахилений трохи вперед, носок взуття вказує на співрозмовника.
- Прикривання ділянки рота долонею, пальцями.
- Стверджувальні кивки головою.
- Дотик пальцем до носа, кутиків губ.
- Нахил голови набік.
- Потирання чи дотик до вуха, потягування.
- Прямий погляд нижче рівня підборіддя.
- Почухування бічної поверхні шиї.
- Підпирання долонею підборіддя.
- Зацікавлений погляд скоса, підняті брови, розширені зіниці, легка посмішка.
- Співрозмовник копіює позу партнера.
- Закидання ноги на ногу.
- Скорочення кута між корпусами партнерів, розворот один до одного.

- Великий палець підпирає чи потирає підборіддя, вказівний на щоці спрямований до скроні.
- У сидячих поруч схрещені в колінах ноги спрямовані одне на одного.
- Притиснуті одна до одної щиколотки ніг.
- Схвальна посмішка.
- Для жінок: поправлення зачіски, погладжування зап'ясть.
- Погляд поверх окулярів.
- Збирання неіснуючих ворсинок з одягу.
- Несхвальне погойдування головою, нахил голови вниз.
- Погляд скоса з нахмуреними бровами й опущеними кутиками губ.
- Прикриті повіки, відкинута голова, довгий погляд не моргаючи (погляд зверху).
- Надто розкута поза (ноги на столі, на ручці крісла).
- Крива усмішка, натягнута посмішка.
- Відвернення від співрозмовника, зайняття «стартової позиції» (готовність піти)

Завдання 7. Скласти таблицю позитивних та негативних невербальних сигналів в освітньому процесі.

Завдання 8. Використовуючи класифікацію моделей педагогічного спілкування В. Кан-Калика, скласти опис техніки невербальної поведінки в різних моделях взаємодії вчителя з учнями. Зробити висновки щодо ефективності цієї техніки.

Елемент зовнішнього вигляду	Модель спілкування				
	«Китайська стіна»	«Робот»	«Монблан»	«Союз»	«Тетерук»
Вираз обличчя					
Постава					
Жести					
Мова образу вчителя в цілому					

Вправи й завдання на розвиток невербальних комунікативних умінь Дзеркало мімічної техніки

Інструкція. Зазвичай, поглянувши на обличчя людини, можна зрозуміти без слів, який у неї настрій, що вона відчуває, про що думає. Все у неї «написано» на обличчі. Коли вона радіє, що ми бачимо? (Усмішку). А коли насупись, що вона відчуває? (Смуток).

Зобразіть емоцію, яка записана на отриманій Вами картці: Радість. Смуток. Сум. Байдушність. Ворожість. Злість. Скепсис. Ненависть. Любов. Бурхлива радість.

Аркуш за спиною

На спину ведучому, якого вибирають із групи, прикріплюють чистий аркуш паперу. Інші, порадившись, записують на ньому слово, яке може означати предмет живої чи неживої природи, казкового чи літературного персонажа тощо. Завдання ведучого – вгадати написане слово за жестами обраного ним учасника групи.

Подарунок жестами

Учасники групи один одному (по колу) роблять подарунки на невербальному рівні (показують жестами, що хочуть подарувати). Після закінчення вправи обговорюють, що саме подаровано.

Настрій

Щоб виконати вправу, необхідно зобразити (поставою, мімікою, жестом) певний емоційний стан, почуття. Розмова через скло. Двоє учасників лише за допомогою жестів намагаються про щось домовитися. 80 Телеграф пантомімою. Учасники гри утворюють дві команди, стоячи шеренгою один навпроти одного. Ведучий шепоче кожному гравцю однієї команди будь-який іменник. Гравці по черзі зображають це поняття за допомогою міміки й жестів. Завдання гравців іншої команди – відгадати слово. Потім команди міняються ролями

Вправи на експресію

Спробуйте зобразити за допомогою *мімічних реакцій*:

- ◆ радісну посмішку (приємна зустріч);
- ◆ розраджуючи посмішку (все буде добре);
- ◆ щасливу посмішку (який успіх!);
- ◆ здивовану посмішку (не може бути);
- ◆ іронічну посмішку (я так і думала, чи думав);
- ◆ засмучену посмішку (ну ось, знову).

Спробуйте виразити очима і бровами радість, смуток, осуд, захоплення, задоволення, здивування, гнів, зосередженість.

А тепер за допомогою тільки жестів і міміки зобразіть, що:

- ◆ запрошуєте учня, що запізнився, сісти за свою парту;
- ◆ вказуєте учневі, де він має сісти;
- ◆ попереджуєте учня, котрий порушує дисципліну;
- ◆ зупиняєте учня, що неправильно відповідає на поставлене Вами запитання.

Виразіть одним жестом: жах, подяку, заперечення, незгоду, згоду, здивування, запрошення. Чи все вдається виразити одним жестом?

Посміхніться так, як посміхається:

- ◆ ввічливий господар;
- ◆ мати немовляті;
- ◆ немовля матері;
- ◆ учитель, задоволений відповіддю учня;
- ◆ кіт, що ніжитья на сонці.

Зробіть похмуре обличчя, як це робить:

- ◆ учень, котрого незаслужено насварив учитель;
- ◆ учитель, що намагається приховати сміх.

Гра «Телеграф пантомімою». Мета гри - привернути увагу студентів до невербальних засобів спілкування.

Хід гри. Учасників гри розподіляємо на дві команди, що шикуються шеренгою одна навпроти іншої. Ведучий підходить до однієї з команд і шепоче кожному з її учасників який-небудь іменник. Останні по черзі зображають ці поняття за допомогою міміки і жестів. Завдання візаві - відгадати слово. Потім команди міняються ролями.

Тестовий контроль:

1. Вербальні комунікації здійснюються за допомогою

- 1) жестів;
- 2) певного темпу мови;
- 3) встановлення певної дистанції між тими, хто спілкуються;
- 4) усної мови.

2. Невербальними засобами спілкування є

- 1) рукостискання;
- 2) хода;
- 3) телефон;
- 4) погляд.

3. Кінесичні засоби спілкування – це

- 1) ритміко-інтонаційні боки мови;
- 2) зорово сприймані рухи іншої людини, що проявляються в міміці, позі, жесті, погляді, ході;
- 3) орієнтація партнерів у момент спілкування і дистанція між ними.

4. Просодичними засобами невербального спілкування виступають:

- 1) інтонація;
- 2) жести;
- 3) плач;
- 4) дистанція між тими, хто спілкується.

5. Екстралінгвістичними засобами невербального спілкування є

- 1) покашлювання;
- 2) тембр голосу;
- 3) сміх;
- 4) паузи.

6. Такесичними засобами невербального спілкування виступають:

- 1) жести;
- 2) рукостискання;
- 3) напрям погляду.

7. Проксемічними характеристиками невербального спілкування є

- 1) кут спілкування партнерів;
- 2) телефон;
- 3) міміка.

8. Для ведення незалежного спілкування необхідно обирати позицію

- 1) за діагоналлю;

- 2) один проти одного;
- 3) поруч один з одним;
- 4) кутового розташування.

9. Щоб бесіда була ефективною, необхідно дивитись співрозмовнику в очі:

- 1) весь час розмови;
- 2) 2/3 часу розмови;
- 3) половину часу розмови;
- 4) іноді.

10. Якщо людина мимохіть у розмові з Вами повторює Вашу позу, жести, слова, міміку, то вона, вочевидь:

- 1) невпевнена в собі людина, усе копіює;
- 2) нервується, знервована;
- 3) хоче швидше з Вами попрощатися;
- 4) погоджується з Вами.

11. Соціальна зона характеризує відстань, на якій люди спілкуються:

- 1) з великою аудиторією;
- 2) із друзями;
- 3) з незнайомими людьми;
- 4) із близькими людьми

12. Яка частина тіла людини найбільш контрольована в процесі спілкування:

- 1) руки;
- 2) обличчя;
- 3) тулуб;
- 4) ноги.

13. Під час вирішення проблемної ситуації на виробництві як краще посадити учасників дискусії:

- 1) за квадратний стіл;
- 2) за круглий стіл;
- 3) за прямокутний стіл.

14. Підберіть правильну інтерпретацію зазначеним жестам:

1) руки схрещені на грудях;	а) нетерпіння;
2) співрозмовник потирає очі;	б) непевність, страх;
3) співрозмовник гризе нігті;	в) недовіра;
4) легкий нахил голови набік;	г) оборонна позиція;
5) легке постукування пальцями;	д) спокій, задоволення.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9

Тема. Роль ораторського мистецтва в педагогічній комунікації.

Мета: дати знання з риторики як науки про мисленнєво-мовну діяльність, спрямовану на переконання, вплив, на досягнення цілей у процесі мовної

комунікації, виробити в студентів уміння й навички аналізувати й продукувати тексти різного типу відповідно до мети, призначення й умов спілкування в процесі їхньої майбутньої професійної діяльності.

Основні поняття: риторика, публічне мовлення, академічне мовлення, інформаційна промова, протокольно-етикетний виступ, доповідь ділова, звітна, наукова, повідомлення, виступ у дискусії, лекція, аудиторія, прийоми привертання уваги, прийоми переконання.

Питання для обговорення

1. Публічний виступ, його цілі. Види і жанри публічних виступів
2. Складники та етапи ораторського виступу.
3. Підготовка оратора до публічної промови.
5. Прийоми встановлення контакту з аудиторією.
6. Логіка як метод переконання аудиторії. Практичні прийоми переконання.

Завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів

1. Підготувати лекційне заняття за обраною темою з дисципліни (провести або зробити відеозапис його) .
2. Підготувати реферативне повідомлення за темою (на вибір):
  - ✓ Видатні представники академічного красномовства
  - ✓ Мистецтво красномовства в педагогічній діяльності
  - ✓ Викладач-оратор: цілі, прийоми, проблеми.
  - ✓ Імідж і самопрезентація педагога-оратора.
  - ✓ Вплив ритора на аудиторію. Помилки у контакті оратора з аудиторією.
3. Напишіть промову, зробіть відеозапис її виголошення. Орієнтовна тематика виступів:
  - «Нова українська школа! Як вона?»
  - «Головне в ораторі – сама людина» (Генрі Уард Бічер).
  - «Джерело красномовства – у серці» (Дж. Мілль).
  - «Хто не вміє говорити, кар'єри не зробить» (Наполеон).
  - «Найвища міра мистецтва говорити – вміння мовчати» (Василь Ключевський).
  - «Мовчання іноді говорить більше, ніж слово» (В. Винниченко).
  - «Не слова й не звук голосу становлять славу оратора, а спрямування його політики» (Демосфен).
  - «Ніколи не буває великих справ без великих труднощів» (Вольтер).
  - «Слово – срібло, мовчання – золото» (народне прислів'я)
  - «Багато говорити і багато сказати – це не одне й те ж саме» (Софокл).

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть види та жанри публічних виступів.
2. Чи діяльність педагогів та керівників пов'язана з публічними виступами та проголошенням промов? Обґрунтуйте свою думку.
3. Назвіть структуру ораторського твору.

4. Назвіть види і жанри публічних виступів.
5. Назвіть основні жанри академічного красномовства.
6. Дайте характеристику ділової та наукової доповіді.
7. Назвіть особливості підготовки та проведення лекції.
8. Назвіть типи підготовки до публічного виступу.
9. Доведіть, що логіка є методом переконання аудиторії
10. Розкрийте зміст поняття «композиція промови». Які три структурні частини виділяють у промові?
11. Яке значення має вступ у промові? Які форми побудови вступу ви знаєте? Наведіть приклади.
12. Які прийоми привернення уваги, на ваш погляд, є найдієвішими у вступі?
13. Охарактеризуйте основний елемент композиції - головну частину. Розкажіть про способи впорядкування думок у промові.
14. Що таке індуктивний метод викладу матеріалу? Наведіть власні приклади.
15. Окресліть дедуктивний спосіб викладу матеріалу.
16. У чому полягає завдання висновків?
17. З'ясуйте прийоми устанавлення контакту з аудиторією
18. Назвіть та охарактеризуйте головні компоненти іміджу педагога-оратора.

Список рекомендованої літератури

1. Абрамович С. Д. Риторика : навч. посібник / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів : Світ, 2001. – С. 133-171.
2. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ : Вища шк., 2003. – С.110-130.
3. Сагач Г. М. Риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – Вид. 2-ге перероб. і доп. / Г. М. Сагач. – Київ : ВД «ІнЮре», 2000. – С. 73-79.
4. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. / Л. О. Савенкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 298 с.
5. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачєво: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

Методичні рекомендації до практичного заняття 9

1. За допомогою рекомендованої літератури підготуватися до розгляду основних питань теми для обговорення.
2. Під час розгляду питань необхідно звернути увагу на цілі, види і жанри публічних виступів; на етапи ораторського виступу, на особливості підготовки оратора до публічної промови, прийоми встановлення контакту з аудиторією та практичні прийоми переконання.
3. Виконати завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
4. Перевірити рівень своїх знань за допомогою запитань для поточного контролю та тестових завдань.

Увага! Цікаво та необхідно знати:

Свідоме життя людини можна розглядати як послідовність і сукупність промов, якісного чи неякісного мовлення, ефективного чи безуспішного спілкування. Сьогодні неможливо виконувати жоден вид діяльності без знання й розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу.

Немає сумніву в тому, що знання ораторського мистецтва необхідне кожному, хто бере активну участь у суспільному житті. А особливо діяльність педагогів, управлінців, яка пов'язана з публічними виступами та проголошенням промов, неможлива без ґрунтовних знань принципів і правил ораторського мистецтва.

Проте для більшості педагогів виступ перед аудиторією здається нелегким завданням. Адже переконати велику кількість слухачів значно важче, ніж переконати одного співрозмовника чи невелику аудиторію.

У цілому розрізняють такі типи публічного мовлення:

- 1) суспільно-політичне (політична доповідь, політичний огляд, соціально-ділова доповідь, промова);
- 2) академічне (наукова доповідь, лекція, наукове повідомлення, огляд, виступ у науковій дискусії);
- 3) судове (звинувачувальна промова, захисна промова);
- 4) урочисте (ювілейна, вітальна промова, виступ).

Педагогові як комунікативному лідерові повинні бути притаманні 3 основні якості оратора, визначені ще філософами і ораторами античності:

1. Логос – культура оперування поняттями, судженнями, висновками й аргументами.
2. Пафос – вміння оратора засобом власного красномовства викликати у слухачів естетичне задоволення й емоційне піднесення від почутого. У зв'язку із цим Марк Фабій Квінтіліан у педагогічному трактаті "Про підготовку оратора" писав про те, що оратору "необхідно користуватися суто акторськими прийомами, щоб викликати у слухачів потрібні хвилювання душі"
3. Етос – власний позитивний імідж ритора, вплив його на слухачів власними моральними якостями, вміння толерантно організувати спілкування.

Г.М. Сагач трансформує ці «3 кити» античної риторики у 4 головні якості ділової людини, які дозволяють їй бути комунікативним лідером – «чотири К»:

- культура мислення (самостійність, самокритичність, глибина, гнучкість, оперативність, відкритість);
- культура мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, образність, стислість, доцільність);
- культура поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість);
- культура спілкування (повага до співрозмовника, врахування його інтересів, управління поведінкою слухачів, згуртування однодумців, відповідальність за мовленнєвий вчинок).

Етапи підготовки промови

Ще з античних часів розрізняють три етапи ораторської діяльності:

- **докомунікативний** (відбувається робота над його текстом) — етап формування методологічних принципів, визначення позицій, добір та оцінювання матеріалу, що стане основою виступу;
- **комунікативний**, на якому відбувається взаємодія оратора з аудиторією. — центральний у процесі спілкування;
- **післякомунікативний** (рефлексія виступу), здійснюється аналіз проведеної роботи і формулюються висновки на майбутнє.

<i>Докомунікативний</i>	<i>Комунікативний</i>	<i>Післякомунікативний</i>
1. Визначення теми і мети виступу.	Проголошення промови.	Аналіз промови.
2. Оцінка аудиторії і обстановки.	Відповіді на питання, ведення полеміки.	
3. Підбір матеріалу.		
4. Складання тексту.		
5. Репетиція.		

Основні структурні елементи промови:

- 1) вступ;
- 2) головна частина;
- 3) висновок.

Вступна частина промови має привернути увагу слухачів, встановити з ними контакт, заінтригувати. Інформацію часто оцінюють не за рівнем правдивості-неправдивості, а за тим, подобається їм оратор чи ні, довіряють вони йому чи не зовсім. Для вдалого вступу варто використовувати такі складові:

- зоровий контакт (дивлячись у вічі, оратор дає зрозуміти слухачам, що він звертається саме до них, а погляд у стелю чи в підлогу про це не свідчить);

- оригінальне привітання (наприклад, *«шановні студенти-міжнародники, ми зібрались тут, у стінах цієї навчальної аудиторії...»*, *«вітаю вас у цей чудовий сонячний день, коли весна...»*, *«я рада вас вітати на нашій термінологічній конференції...»*, *«дорогі колеги й однодумці...»* тощо);

- бонуси для слухачів (це може бути дарунок як невербальними засобами (шира посмішка; відкритий рух, як на обійми; кивок головою; демонстрація долонь); а може бути вербальне повідомлення (цитування авторитетного джерела, наприклад: *«Будь-яка промова повинна бути складена неначе жива істота: вона має мати тіло з головою і ногами, причому тіло і кінцівки повинні пасувати одне одному і відповідати цілому (Платон)»*; цікава розповідь із власного життя (*«зі мною трапилася така пригода...»*, *«коли я йшла до вас...»*, *«я хочу сьогодні для вас...»*, *«кожного разу, коли бачу вас...»*, *«сьогодні такий особливий день...»*,

знаєте, колись давно я...»); жарт, що стосується теми («хочу розповісти таку кумедну історію...»); риторичний анекдот, наприклад: *Сорока і лисиця виголосили чудові промови, але вийшов лев, рикнув раз і отримав перший приз ... за переконливість.*

В основній частині описують проблему, формулюють основні положення промови, найважливіші питання, що їх має вирішити оратор. Варто пам'ятати, що всі тези й аргументи, наведені в цій частині, повинні допомогти слухачам досягти основної мети виступу.

Існує кілька способів упорядкувати думки і положення промови: хронологічний порядок, розвиток думки від частини до цілого (індукція). Наприклад, *Василь говорить грамотно, цікаво та змістовно. Василь – добрий ритор. Отже, добрий ритор говорить грамотно, цікаво і змістовно*), розвиток думки від цілого до частин (Добрий ритор говорить грамотно, цікаво і змістовно. Василь – добрий ритор. Отже, Василь говорить грамотно, цікаво і змістовно. дедукція), побудова на основі протиставлення чи аналогії.

Існує так зване «правило Гомера», модель якого можна використати у головній частині публічного виступу. Суть цього правила полягає в тому, щоб розташовувати аргументи в промові, щоразу наводячи сильніші докази, які триматимуть у напрузі слухачів. Організація матеріалу головної частини промови має створювати відчуття руху, тобто бути послідовною, логічною і переконливою.

У висновку промови важливо:

- закріпити значення сказаного (ще раз пояснити основну ідею, поглибити уявлення про предмет мовлення, показуючи його в іншому світлі, спрогнозувати результати);

- апелювати до почуттів (сформулювати у слухачів емоційне ставлення до предмета мовлення, викликати почуття).

Увагу аудиторії необхідно підтримувати за допомогою ораторських прийомів:

- ✓ прийом запитання – відповіді (оратор ставить запитання і сам на них відповідає, висуває можливі сумніви і заперечення, з'ясовує їх і доходить певних висновків);
- ✓ перехід від монологу до діалогу (полеміки) дає змогу залучити до процесу обговорення окремих учасників, активізувати тим самим їхній інтерес;
- ✓ прийом створення проблемної ситуації. Слухачам пропонується ситуація, що викликає питання: «Чому?», що стимулює їх пізнавальну активність;
- ✓ прийом новизни інформації, гіпотез змушує аудиторію міркувати;
- ✓ опора на особистий досвід, думки, що завжди цікаві слухачам;
- ✓ показ практичної значимості інформації;
- ✓ використання гумору дозволяє швидко завоювати аудиторію;
- ✓ короткий відступ від теми дає можливість слухачам «відпочити»;

- ✓ уповільнення з одночасним зниженням сили голосу здатне привернути увагу до відповідальних місць виступу (прийом «тихий голос»).

Прийоми переконання та закони логіки в публічному виступі.

З метою налагодження комунікативного контакту можна використовувати «Практичні прийоми переконання» В.П. Шейнова.

- Правило Гомера. Послідовність наведених аргументів впливає на їхню переконливість. Найбільш переконливий наступний порядок аргументів: сильний аргумент — середній аргумент — найсильніший аргумент.
- Правило Сократа. Для одержання позитивної відповіді на дуже важливе для вас запитання, поставте його на третє місце після двох коротких, простих для співрозмовника запитань, на які він без вагань відповість вам «так». Досвід Сократа ще цікавий тим, що він вчить нас формулювати запитання таким чином, щоб отримувати на них позитивну відповідь. Якщо педагог оволодіє таким вмінням, він зможе ефективно провести будь-яку бесіду зі здобувачами освіти і отримати позитивний результат.
- Правило статусу. Не принижуйте статус співрозмовника: неповага та зневага підсвідомо викличуть негативну реакцію у співрозмовника.
- Правило гарного слухача. Допоможе схилити до себе співрозмовника й не упустити важливу інформацію: будьте уважним слухачем; перевіряйте, чи правильно ви розумієте один одного; стежте за тим, щоб вас слухали.
- Не заганяйте співрозмовника в кут. Не використовуйте у своєму мовленні конфліктогени (слова, які можуть привести до конфлікту. Це всілякі прояви переваги, агресії й невихованості: брутальність, погрози, глузування, зауваження, безапеляційність, нав'язування порад, перебивання співрозмовника, обман тощо). Запропонуйте співрозмовнику таке рішення, що дасть йому можливість із честю вийти зі скрутного становища. Це допоможе йому прийняти вашу точку зору.
- Бажаючи переконати співрозмовника, починайте розмову з того, що об'єднує зі співрозмовником, а не з того, що із ним роз'єднує.
- Знайдіть підхід до співрозмовника. Для цього необхідно знайти спільні теми для обговорення, зупинитися на тому, що буде цікавим для вашого співрозмовника, зробити доречний комплімент.
- Запитуйте, а не стверджуйте. Справа в тому, що коли ми ставимо запитання, то даємо зрозуміти співрозмовнику, що нам цікава його думка з цього приводу. Тим самим ми автоматично підвищуємо його статус і стаємо для нього приємним співрозмовником.

Ораторові не слід порушувати закони логіки. Слово «логіка» (грец. побудований на міркуванні) означає науку про форми та засоби висловлення думки. Термін пов'язаний з поняттям «логос» — слово, зміст, основа, наука. Антична та середньовічна наука вивела такі закони логіки:

1. Закон тотожності (всяка суть збігається сама із собою). На практиці це означає, що ми дотримуємося певного значення слова, уникаючи варіантів. Наприклад, якщо ми говоримо про дівочу косу, то слово «коса» ми маємо вживати лише у цьому значенні (пор.: «коса» як інструмент косаря).

2. Закон протиріччя (жодне судження не може бути водночас істинним і помилковим). Якщо вислови суперечать один одному, вони не можуть бути істинними.

3. Закон виключеного третього (істинним може бути або вислів, або його заперечення). Із двох висловів, що суперечать один одному в один і той самий час у відношенні до одного і того самого предмета (явища, особи) лише один – істинний.

4. Закон достатньої підстави (будь-яке судження, що приймається, має бути належним чином обґрунтоване). Достатньою підставою для оратора можуть бути: фактичний матеріал, цитати, наочність. Усе це дає змогу переконати аудиторію у справедливості своєї думки.

Логічні помилки виникають, коли порушено вищезазначені закони логіки або логічні прийоми використано недоброчесно.

Основні види логічних помилок.

1. Підміна тези (побудова виступу на неправильних поглядах). Наприклад: *«Вивчати логіку не треба, бо без неї можна прожити».*

2. Невраховання полісемії слова.

3. Об'єднання неспіввідносних понять.

4. Повторення доказу (тавтологія).

5. Неправильна побудова речення. Наприклад: *«Іван – сирота. Його батько помер, коли йому було 16 років»* (незрозуміло, кому було 16 років – батькові чи синові).

Знання законів і типів логічних помилок допоможе промовцеві уникнути смішного й незграбного становища, коли його докази нікого не переконують.

Поради щодо привернення та утримання уваги слухачів

1. Постійно підтримувати зоровий контакт з усіма слухачами.

2. Час від часу ставити учасникам риторичні запитання, що не вимагають відповіді.

3. Робити паузи у промові.

4. Змінювати темп мовлення і гучність звуку.

5. При тривалому виступі не рідше одного разу на 20 хвилин міняти характер діяльності аудиторії:

Поради щодо надання відповідей на запитання аудиторії

1. Відповідаючи на питання, відповідати всім, а не тільки тому, хто поставив запитання.

2. Керувати процесом надходження запитань та самостійно вказувати, кому надаєте слово для запитання.

3. Відповідь на питання не повинна ставати лекцією. Відповідати стисло.

4. Слухати питання до кінця, навіть якщо наперед знаєте, що відповідати. Корисно, вислухавши запитання, подякувати та трохи подумати.

- .....
5. Якщо Вам незрозуміло, не соромтеся уточнювати, що мав на увазі слухач, який поставив запитання.
  6. Не починати відповіді на питання зі слів "ні" або "Ви не маєте рації".
  7. Якщо припускаєте наявність важких запитань з боку аудиторії, запропонувати слухачам ставити такі гострі запитання.
  8. Якщо питання закінчилися або Ви не одержали жодного питання для активізації аудиторії, спочатку доцільно дати відповідь на те питання, яке найчастіше ставлять інші слухачі.
  9. При підготовці до виступу припустити, які питання можуть бути поставлені на лекції, і підготувати відповіді на них.
  10. Відповіді на питання аудиторії у публічному виступі - не іспит. Якщо лектор не готовий відповідати - доцільно говорити про це прямо. Щирість цінується аудиторією вище за компетентність.
- .....

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК:

Питання для роздумів та дискусії:

Обговорення питань:

Промова, що мені запам'яталася.

Оратор, що справив на мене сильне враження.

Вплив риторика на аудиторію. Помилки у контакті оратора з аудиторією.

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. *«Вступ до ораторської промови є те саме, що для людського тіла голова», - казав Г.Гайар. Як ви розумієте ці слова? Свою думку продемонструйте прикладами.*

Завдання 2. *З чого почати свій виступ?*

Заінтригуйте своєю презентацією.

Розкажіть дивовижний факт на тему виступу.

Розкажіть коротку історію.

Використайте прийом «дорогою сюди».

Зробіть комплімент аудиторії.

З перших хвилин зробіть ваших слухачів учасниками вашого виступу.

Поставте риторичне запитання.

Почніть з цитати - скористайтеся силою авторитету.

Пожартуйте.

А як би почали ви? Продовжте список...

Завдання 3. Прокоментуйте такі слова А. Коні: *«Кінцівка – розв'язка всієї промови... Кінець має бути таким, щоб слухачі відчували, що далі говорити немає чого».* Наведіть приклад завершення промови, яка Вам найбільше запам'яталась.

Завдання 4. Складіть два варіанти завершальної частини промови завудувача випускової кафедри на традиційному студентському святі *«Посвята в першокурсники»* чи *«Випускний бал іагістрів»*. У кожному з варіантів використовуйте різні риторичні прийоми.

Завдання 5. Укладіть інформаційну промову на тему «Перспективи якісної освіти в Україні». Як засіб активізації уваги слухачів використайте в тексті відомі слова Демокріта «*Ніщо не виникає з нічого*».

Завдання 5. Підготуйте переконувальну промову на тему «*Чому потрібно говорити правильно?*», використавши яскраву ілюстрацію та прийоми переконання.

Завдання 6 . Переробіть фрази на риторичний вигук, риторичне звертання, риторичне запитання:

1.«Час - це дорогоцінний дарунок, що його дала нам Доля, для того щоб стати кращими, розумнішими та досконалішими» (Томас Манн).

2.«Той, хто хоче набратися мудрості, неодмінно має подорожувати, бо неможливо навчитися бодай чогось, не виходячи за поріг власного дому» (Ксенофонт).

3.«Кожний бачить, який ти є на вигляд, але мало хто відчуває, якою людиною ти є насправді» (Ніколо Макіавеллі).

Завдання 7. Визначте, який з текстів побудований за допомогою дедукції, а який - за допомогою індукції. Підсумуйте це в коротких тезах.

Текст 1

Ви питаєте, як він опинився в будинку? Для цього було дуже багато способів, але він обрав найпростіший. Зважаючи на те, що багато людей не зачиняють на ніч вікна, а тільки прикривають їх, він спробував пройти через вікно - доторкнувся до нього, і воно відчинилося. У цьому йому майже «допоміг» сам господар квартири. Тоді злочинець прослизнув на кухню. Він знав, що саме тут він зможе знайти інструмент для вчинення злочину. І він не помилився.

Текст 2

Сьогодні, коли Роман збирався на роботу, у нього спочатку згорів сніданок, потім він зробив праскою велику дірку на сорочці та ще довго чекав на тролейбус. Через усе це він запізнівся. «Який же я нещасливий!» - подумав він.

Завдання 8. Виголосіть експромтом вітальну промову рідній альма-матер з нагоди ювілею (до прикладу, 105-а річниця від дня заснування).

Завдання 9. Прокоментуйте вислів: Найкращим оратором є той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження (Цицерон).

Завдання 7. Продіагностуйте себе. Тест «Чи вмієте Ви виступати?»

Інструкція: Оберіть на кожне питання тесту одну з двох відповідей: «так» чи «ні»:

1. Чи залежить ретельність Вашої підготовки до виступу від складу аудиторії, якщо Ви неодноразово виступали на цю тему?
2. Чи відчуваєте Ви себе після виступу втомленим, чи відчуваєте різке погіршення працездатності?
3. Чи завжди Ви однаково починаєте свій виступ?
4. Чи хвилюєтесь Ви перед промовою настільки, що необхідно докладати активних зусиль, щоб побороти це хвилювання?

5. Чи приходите Ви задовго до початку виступу?
6. Чи потрібно Вам 3-5 хвилин, щоб встановити первісний контакт з аудиторією та стимулювати її уважно Вас слухати?
7. Чи намагаєтесь Ви говорити чітко за підготовленим планом?
8. Чи подобається Вам рухатися під час промови?
9. Чи відповідаєте Ви на запитання аудиторії?
10. Чи встигаєте Ви під час виступу пожартувати?

Опрацювання результатів: за кожну позитивну відповідь нарахуйте собі 2 бали. Сума балів означає: понад 12 балів – Ви вмієте підкорити аудиторію, не допускаєте вільностей у своїй поведінці за трибуною й у промові, однак надто висока незалежність від аудиторії може зробити Вас нечутливим до інтересів слухачів; менш ніж 12 балів: Ви самі підкоряєтесь аудиторії, орієнтуєтесь на її реакцію, але прагнення повсякчас стежити за її бажаннями може призвести до втрати авторитету та зниження ефективності Вашої промови.

Тестові завдання

1. Ораторська діяльність науковця та викладача, який доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки – це:

- 1) юридичне (судове) красномовство;
- 2) академічне красномовство;
- 3) політичне красномовство;
- 4) церковне красномовство.

2. Жанри публічного виступу залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування вирізняють такі:

- 1) доведення, теза, аргумент;
- 2) інформація, звіт, рапорт, заява;
- 3) доповідь, промова, виступ, повідомлення;
- 4) резюме, відгук, анотація, тези.

3. Одна із найважливіших проблем докомунікативної фази роботи риторика:

- 1) композиція промови;
- 2) структура промови;
- 3) зміст промови;
- 4) план промови.

4. Головні завдання вступу публічного виступу:

- 1) сподобатися слухачам;
- 2) розкрити суть проблеми;
- 3) привернути увагу слухачів, налаштувати їх на сприйняття промови;
- 4) розкрити основну думку промови.

5. До головних рис академічного красномовства не відноситься:

- 1) доказовість;
- 2) бездоганна логічність;
- 3) млявість;

- 4) чітка термінологія;
  - 5) точність мислення.
- 6. До жанрів академічного красномовства не належить:**
- 1) наукова доповідь;
  - 2) наукове повідомлення;
  - 3) наукова лекція (вузівська чи шкільна);
  - 4) виступ на ювілеї;
  - 5) реферат, виступ на семінарському занятті;
  - 6) науково-популярна лекція, бесіда.
- 7. Виклад предмета (теми) розмови й аргументації його – це основна частина:**
- 1) диспозиції;
  - 2) елокуції;
  - 3) акції.
- 8. Наступне положення (мовні висловлювання чи текст), яке стосується тези й обґрунтовує її чи переконливо доводить істинність тези –:**
- 1) виклад;
  - 2) підтвердження;
  - 3) аргумент.
- 9. До чотирьох основних законів логіки не належить:**
- 1) закон тотожності;
  - 2) закон суперечності;
  - 3) закон виключення третього;
  - 4) закон ступеневої послідовності;
  - 5) закон достатньої підстави.
- 10. Завершальний етап ораторської дії – виголошення промови – це:**
- 1) акція; 2) елокуція; 3) диспозиція.
- 11. Хід думки від часткового до загального – це:**
- 1) індукція; 2) дедукція; 3) аксіологія.
- 12. До типів промов не належить:**
- 1) промови, що читають за конспектом;
  - 2) промови, які готуються заздалегідь, але не вчать напам'ять;
  - 3) промови, які готуються заздалегідь і вчать напам'ять;
  - 4) офіційні промови;
  - 5) імпровізовані промови.
- 13. Перший етап підготовки публічного виступу – це:**
- 1) складання його тез;
  - 2) визначення організатором теми й формулювання основних завдань оратора;
  - 3) авторське визначення його теми, мети, предмету й завдань для будівництва його каркасу у вигляді письмових тез;
  - 4) складання його плану.

14. Частина промови, в якій оратор послідовно розвиває свою думку, веде слухачів до розуміння основної ідеї промови, застосовує різноманітні докази правильності положень, які він висуває, ілюструє їх прикладами, цифрами, наочністю – це:

- 1) експозиція;
- 2) вступ;
- 3) основна частина;
- 4) висновки.

15. Вступ промови - це:

- 1) частина промови, в якій коротко викладаються певні зауваження щодо змісту і мети промови;
- 2) частина промови, в якій оратор веде слухачів до розуміння основної ідеї промови;
- 3) частина промови, в якій оратор подає фактичний матеріал.

16. Основними елементами головної частини є:

- 1) виклад і аргументація;
- 2) виклад від очевидця, роздуми;
- 3) інтонація, засоби виразності.

17. Виклад будують у формі:

- 1) диспуту, дискусії, дебатів, полеміки;
- 2) дотепу, гумору, іронії, порівняння;
- 3) розповіді, опису, міркування, пояснення.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Розкрити сутність поняття «педагогічна комунікація». Визначити відмінність комунікації та педагогічної комунікації, з'ясувати функції.
2. Назвіть особистісні показники і професійно важливі якості педагога, які є найбільш значущими для педагогічної комунікації.
3. Розкрити мету та завдання педагогічного спілкування у педагогічній взаємодії.
4. Назвіть особливості та структурні елементи комунікації.
5. Назвіть види освітніх комунікацій, в чому їх суть?
6. Дати характеристику моделі процесу комунікації у педагогічній взаємодії.
7. Розкрити вимоги до педагогічної комунікації.
8. У чому сутність комунікативних законів?
9. Визначте відмінності функціонально-рольового та особистісно-орієнтованого спілкування.
10. Назвіть основні етапи педагогічного спілкування? Дайте характеристику кожному з них.
11. Розкрийте сутність перцептивної сторони спілкування.
12. Розкрийте сутність інтерактивна сторона спілкування.
13. Назвіть і охарактеризуйте основні види взаємодії.
14. Схарактеризувати структуру педагогічного спілкування.
15. Схарактеризуйте рівні педагогічного спілкування.
16. Розкрити принципи педагогічного спілкування.
17. Надайте визначення поняття «стиль педагогічного спілкування». Наведіть класифікації стилів педагогічного спілкування педагогів
18. Що таке «модель педагогічного спілкування»?
19. Які моделі педагогічного спілкування Ви знаєте? Які з названих Вам моделей є найбільш ефективними? Чому Ви так вважаєте?
20. Охарактеризуйте види взаємодії. Назвіть види трансакцій, які найчастіше використовують викладачі
21. Визначте можливі бар'єри та ускладнення у процесі педагогічної комунікації.
22. Назвіть показники, які визначають ефективність комунікації.
23. З'ясуйте, чому в педагогічній комунікації переважає діалог? Назвіть критерії педагогічного діалогу.
24. Які типи запитань слід використовувати у продуктивному діалозі.
25. Назвіть особливості реплік у педагогічному діалозі.
26. Назвіть основні правила відповідей на запитання й репліки.
27. З'ясуйте структуру бесіди та особливості кожної структурної частини.
28. Які прийоми формування атракції доцільно використовувати у процесі діалогу?
29. Що таке конфлікт? Назвіть позитивні та негативні функції конфлікту.
30. Назвіть основні підходи до класифікації конфліктів.

31. Дати характеристику видів педагогічного конфлікту.
32. Розкрити структуру педагогічного конфлікту.
33. Розкрити причини конфліктів у педагогічній взаємодії.
34. Визначити сутність та функції вербальних засобів педагогічної комунікації.
35. Розкрити види вербальних засобів педагогічної комунікації.
36. Розкрити умови реалізації культури слухання у педагогічній комунікації.
37. Дати характеристику видам усного мовлення педагога.
38. Дати характеристику формам писемного мовлення педагога.
39. Дати визначення культури мовлення педагога та розкрити її ознаки.
40. Дати характеристику мовленнєвого етикету педагога.
41. Схарактеризуйте комунікативні якості мовлення.
42. Дати характеристику функціонально-рольовому спілкуванню у педагогічній комунікації.
43. Визначити засоби невербальної комунікації.
44. Розкрити сутність екстралінгвістичних і просодичних засобів комунікації.
45. Розкрити специфіку декодування вчителем невербальної інформації.
46. Назвіть вимоги до елементів невербальної техніки педагога.
47. Дати характеристику типів міжособистісного комунікативного простору.
48. Розкрити особливості візуальної взаємодії у педагогічній комунікації.
49. Розкрити специфіку обміну інформацією у комунікативному процесі.
50. Визначити труднощі на шляху ефективного спілкування.
51. Розкрити сутність техніки мовлення, її функції.
52. Дати характеристику основних стилів слухання та прийомів активного слухання.
53. Назвіть види та жанри публічних виступів. Чи діяльність педагогів та керівників пов'язана з публічними виступами та проголошенням промов? Обґрунтуйте свою думку.
54. Назвіть структуру ораторського твору. Дайте характеристику ділової та наукової доповіді.
55. Назвіть особливості підготовки та проведення лекції.
56. Назвіть типи підготовки до публічного виступу.
57. Доведіть, що логіка є методом переконання аудиторії
58. Яке значення має вступ у промові? Які прийоми привернення уваги, на ваш погляд, є найдієвішими у вступі?
59. Охарактеризуйте основний елемент композиції - головну частину. Розкажіть про способи впорядкування думок у промові.
60. Назвіть прийоми установлення контакту з аудиторією.

ТЕСТИ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Спілкування може виступати одночасно як:

- б) процес взаємодії особистостей;
- 7) процес обміну інформацією;
- 8) відношення людей один до одного;
- 9) взаємовплив людей один на одного;
- 10) процес їх співпереживання і взаєморозуміння.

2. Чи правильним є твердження, що спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

3. Чи правильним є твердження, що спілкування – це вузький комунікативний акт, пов'язаний з передачею інформації за допомогою слова?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

4. Чи правильним є твердження, що спілкування – це взаємодія двох систем, у ході якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе певну інформацію?

- 1) Правильне
- 2) Неправильне

5. Назвіть основні компоненти уміння спілкуватися:

- 1) комунікабельність
- 2) соціальна спорідненість
- 3) позитивізм
- 4) альтруїзм.

6. Комунікативна взаємодія педагога зі учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:

- 1) комунікативний процес;
- 2) професійне педагогічне спілкування;
- 3) навчально-виховний процес;
- 4) комунікація.

7. Визначте правильне співвідношення між поняттями та їхніми дефініціями:

- 1) спілкування А Б В Г;
- 2) комунікація А Б В Г;
- 3) педагогічне спілкування А Б В Г;
- 4) професійно-педагогічне спілкування А Б В Г.

А. Комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату,

психологічну оптимізацію діяльності і стосунків;

Б. Професійне спілкування вчителя й учнів на уроці і поза ним, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату на досягнення їх;

В. Міжособистісна взаємодія, що являє собою сукупність зв'язків і взаємовпливів, які виникають і закріплюються між людьми у процесі їхньої спільної діяльності;

Г. Передавання інформації від однієї системи до іншої через посередництво матеріальних пристроїв або сигналів.

8. Визначте правильне співвідношення між поняттями та їхніми дефініціями:

1) комунікатор	А Б В Г;
2) реципієнт	А Б В Г;
3) комунікація	А Б В Г;
4) педагогічна комунікація	АБ В Г;

А. Людина, яка приймає інформацію пізнавального та емоційно- оцінного характеру, закодовану за допомогою різних знаків (слів, жестів, міміки тощо);

Б. Організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання й передавання інформації з різних джерел;

В. Людина, яка повідомляє інформацію пізнавального та емоційно- оцінного характеру, кодує її за допомогою різних знаків (слів, жестів, міміки тощо);

Г. Спілкування, передавання інформації.

10. Професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування, — це:

- 1) динамізм особистості;
- 2) комунікативність;
- 3) креативність;
- 4) емоційна стабільність.

10. Комплекс мовних, комунікативних та організаторських умінь, спрямованих на створення найоптимальнішої для навчальної взаємодії,— це:

- 1) педагогічне спілкування;
- 2) педагогічна техніка;
- 3) педагогічна майстерність;
- 4) педагогічна технологія.

11. Комунікативна взаємодія педагога зі здобувачами освіти, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:

- 1) комунікативний процес;
- 2) педагогічне спілкування;
- 3) освітній процес;

4) комунікація.

12. Представляє комунікацію як процес одночасного відправлення та одержання повідомлень комунікаторами:

- 1) лінійна модель
- 2) інтерактивна модель
- 3) трансакційна модель

13. До схеми комунікативного акту входять

- 1) контекст, адресант, мовлення, адресат;
- 2) адресант, повідомлення, адресат, контекст, код;
- 3) слова, адресант, адресат, контекст, рухи.

14. Які складові входять до структури спілкування?

- 1) Комунікативна;
- 2) Інтерактивна;
- 3) Інформативна;
- 4) Перцептивна.

15. Чи правильним є твердження, що спілкування одна із форм взаємодії людей в процесі їх діяльності?

- 1) Правильне
- 2) неправильне

16. Формальне спілкування включає такий вид спілкування:

- 1) «контакт масок»;
- 2) світське;
- 3) ділове;
- 4) всі відповіді правильні.

17. З усіх рівнів спілкування найбільш дієвими є...

- 1) діловий та духовний;
- 2) діловий та маніпулятивний;
- 3) стандартизований та ігровий;
- 4) маніпулятивний та ігровий.

18. Емпатія це:

- 1) потяг, внутрішня прихильність, доброзичливість;
- 2) співпереживання, особливий спосіб розуміння іншої людини;
- 3) не лише знання про іншого, але й знання того, як інший розуміє мене; стереотипне уявлення про людину

19. Для педагогічного спілкування характерний такий рівень:

- 1) примітивний;
- 2) маніпулятивний;
- 3) особистісний;
- 4) усі відповіді правильні.

20. Інтерактивна складова структури спілкування передбачає обмін інформацією.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

21. Інтерактивна складова структури спілкування передбачає організацію взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

22. Комунікативна складова структури спілкування передбачає обмін інформацією.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

23. Перцептивна складова структури спілкування розкриває особливості сприймання людини людиною.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

24. Цілеспрямований неаргументований вплив однієї людини на іншу чи групу людей має назву:

- 1) зараження;
- 2) навіювання;
- 3) переконання;
- 4) наслідування.

25. Який характер педагогічних стосунків необхідно забезпечити для того, щоб учень став активним співучасником педагогічного процесу?

- 1) суб'єкт-суб'єктний
- 2) суб'єкт-об'єктний
- 3) об'єкт-об'єктний

26. «Комунікативна атака» - це завоювання ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту.

- 1) Правильно
- 2) неправильно

27. Етап структури процесу спілкування, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії, відбувається планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

28. Етап структури процесу спілкування, під час якого встановлюється емоційний та діловий контакт, у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;

- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

29.Етап структури процесу спілкування, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії, відбувається планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування

30. Етап структури процесу спілкування, під час якого встановлюється емоційний та діловий контакт, у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

31.Підібрати відповідну характеристику кожній стороні спілкування: I - комунікативній; II - перцептивній; III - інтерактивній:

- 1) обмін діями в процесі спілкування;
- 2) обмін інформацією в процесі спілкування;
- 3) сприйняття партнера в процесі спілкування.

32.Згрупуйте відповідно до етапів спілкування (I - виникнення комунікативного наміру; II-підготовчий етап; III -виконавчий етап; IV - завершальний етап) наведені нижче дії:

- 1) орієнтація на особистість співрозмовника;
- 2) вибір конкретних засобів для здійснення ефективного спілкування;
- 3) сприйняття й оцінювання реакції співрозмовника;
- 4) виникнення потреби у спілкуванні;
- 5) контроль ефективності спілкування;
- 6) встановлення зворотного зв'язку у спілкуванні;
- 7) орієнтація з метою спілкування;
- 8) коригування методів і стилю спілкування;
- 9) планування змісту спілкування;
- 10) підбиття підсумків;
- 11) організація і проведення взаємодії.

33.Педагогічна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну адаптацію діяльності і стосунків – це ... .

9. Етапи комунікації (В.А.Кан-Калік):

- .....
- .....
- .....
- .....

34. Стыль спілкування, який характеризується браком стійкої педагогічної позиції проявляється у невтручанні, низькому рівні вимог, формальному розв'язанні проблем – це...

35. Стыль спілкування, при якому співрозмовник розглядається як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу – це....

36. Прибудова властива людям зі слабким характером, соціальною незахищеністю, що просить (правильну відповідь підкреслити):

- 1) прибудова знизу;
- 2) прибудова зверху;
- 3) прибудова поряд.

37. Позиція викладача у спілкуванні, яка на сучасному розвитку вищої освіти в Україні вважається найоптимальнішою (правильну відповідь підкреслити):

- 1) позиція батька у спілкуванні;
- 2) позиція дорослого у спілкуванні;
- 3) позиція дитини у спілкуванні.

38. Стыль педагогічного спілкування – це:

1) система способів і прийомів спілкування, яка має стійкі характеристики і залежить від особистісних якостей педагога та параметрів ситуації спілкування;

2) спосіб організації певної педагогічної ситуації, що зумовлює нові почуття й думки в учнів, які спонукають їх до самозмін;

3) уявна система педагогічної взаємодії, в якій реалізується певний напрямок педагогічного спілкування;

4) професійна комунікативна взаємодія педагога з учнями на уроці і поза ним, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату у навчальній діяльності і у стосунках.

39. Визначте основні стилі педагогічного спілкування (за В. Кан-Каліком):

- 1) спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю;
- 2) ліберальний стиль;
- 3) стиль педагогічного спілкування, що базується на дружньому ставленні;
- 4) стиль спілкування-дистанції;
- 5) стиль спілкування-залякування.

40. Як називається стиль спілкування, який ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу?

- 2) демократичний. 2) авторитарний. 3) ліберальний.

41. Що притаманно ліберальному стилю спілкування?

1) диктат, який перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу;

2) ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу;

3) позиція вчителя виявляється в неутручанні, низькому рівні вимог до здобувачів освіти.

42. Що з переліку не належить до моделей спілкування?

- 1) «Локатор» та «Я сам»
- 2) «Гамлет», «Друг»
- 3) «Тетерук» »Монблан»

43. Як називається модель спілкування, за якої педагог підноситься над класом як гірська вершина?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

44. Як називається модель спілкування, за якої педагога супроводжують сумніви чи правильно він діє, чи адекватно відреагують на його зауваження?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

45. Стиль спілкування педагога при якому здобувач освіти розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не як рівноправний партнер?

- 1) авторитарний;
- 2) демократичний;
- 3) непослідовно-суперечливий;
- 4) ліберальний.

46. Як називається стиль спілкування за якого диктат, перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу?

- 1) демократичний;
- 2) авторитарний;
- 3) ліберальний.

47. Що притаманно демократичному стилю спілкування?

- 1) диктат, який перетворює одного з учасників спілкування на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу;
- 2) ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу;
- 3) позиція педагога виявляється в неутручанні, низькому рівні вимог до здобувачів освіти.

48. Особливостями моделі спілкування «Монблан» є...

- 1) педагог підноситься над класом як гірська вершина;
- 2) педагог цілеспрямовано діє на підставі певної програми;
- 3) під час взаємодії зі здобувачами освіти педагог чує лише себе;
- 4) педагога супроводжують сумніви чи правильно він діє, чи адекватно відреагують на його зауваження.

49. Як називається модель спілкування, за якої педагог цілеспрямовано діє на підставі певної програми?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

50. Як називається модель спілкування, за якої під час взаємодії зі здобувачами освіти педагог чує лише себе?

- 1) «Монблан»; 2) «Робот»; 3) «Тетерук»; 4) «Гамлет».

51. Як називається модель спілкування, за якої відбувається втрата взаємодії педагога та здобувачами освіти?

- 1) «Монблан»; 2) «Друг»; 3) «Тетерук»; 4) «Я сам».

52. Знайдіть правильне співвідношення різних ролевих позицій педагога “батька”, “дитини” чи “дорослого”:

1. Ділова взаємодія, педагог радиться з учасниками освітнього процесу, обговорюють спільні справи;	а) позиція “Батько”
2. Може виявлятися у грі, коли потрібно, щоб здобувач освіти виявляв сміливість, самостійність;	б) позиція “дорослий”
3. Педагог спрямовує, оцінює, засуджує, завжди все знає, схильний до нотацій, вимогливий.	в) позиція “дитини”

53. Утворіть пари співвідношень, обравши відповіді у поданих варіантах (термін-визначення). До зайвого визначення доберіть термін. Відповідь запишіть у вигляді поєднання цифри і літери.

1. Такт	а) основні вихідні положення тактової поведінки педагога;
2. Рольове спілкування	б) почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки стосовно когось; уміння особи належно поводитися, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності;
3. Особистісно-орієнтоване спілкування	в) спілкування, яке передбачає виконання нормативно заданих функцій із виявом особистісного ставлення, почуттів. Основна мета впливу – розвиток учнів;
4. Тактика вчителя	г) лінія поведінки вчителя, засоби досягнення виховної мети;
5. ?	д) суто ділове спілкування, статусне, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Основна мета – забезпечення виконання певних дій, особисте ставлення педагога й учня не враховується і не виявляється.
Ваш варіант відповіді:	

54. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб’єкт-суб’єктному ґрунті є:

1) педагог і здобувачі освіти є активними учасниками педагогічного процесу, здійснюють вплив один на одного, де визнається право кожного на власну думку, позицію;

2) активним є лише педагог, який впливає на здобувачів освіти, керує їхньою діяльністю, нав'язує свою точку зору, а учням при цьому відводиться пасивна роль;

3) авторитарна позиція педагога;

4) педагог не звертає уваги на думки, інтереси, побажання здобувачів освіти.

55. Тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт- суб'єктний принцип взаємодії педагога та здобувачів освіти:

1) монологічне;

2) діалогічне;

3) закрите;

4) авторитарне.

56. Виберіть основні ознаки діалогічного педагогічного спілкування:

1) визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;

2) домінанта педагога над співрозмовником і взаємовплив поглядів;

3) студент, його особистість стає цікавим і важливим для педагога;

4) зосередженість викладача на власній особистості;

5) персоніфікація повідомлення;

6) поліфонія взаємодій, надання викладачем допомоги.

57. Ознаки функціонально-рольового спілкування:

1) суто ділове, стандартизоване;

2) відкрите;

3) обмежене вимогами рольової позиції;

4) особистісно-орієнтоване.

58. Діалогічне педагогічне спілкування – це:

1) стиль педагогічного спілкування, який дає кожному партнерові можливість для самовираження у спілкуванні;

2) тип професійного спілкування, що забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію педагога та учнів;

3) спільність намірів, планів, практичних дій учителя та учнів, єдність слова, діла та вольових зусиль, спрямованих на досягнення мети;

4) вираження особистісного ставлення педагога та учнів до інформації.

59. Виберіть ознаки, які складають психологічний портрет особистісно-орієнтованого педагога:

1) відкритий, дає можливість висловлювати свої думки і почуття;

2) демонструє здобувачам освіти цілковиту довіру, не принижує їхньої гідності;

3) щиро цікавиться життям учнів(студентів), небайдужий до їхніх проблем;

- 4) не вникає в особистісні проблеми учнів(студентів), виявляє емпатійне розуміння.

60. Виберіть ознаки, що свідчать про наявність контакту педагога зі здобувачами освіти під час діалогу:

- 1) взаємне особистісне сприйняття;
- 2) відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях;
- 3) згода з головними змістовими положеннями взаємодії;
- 4) єдність оцінних суджень;
- 5) відсутність емоційної задоволеності взаємодією;
- 6) незацікавленість у подальшій взаємодії;
- 7) високий рівень контакту очей у бесіді;
- 8) неузгодженість поз, міміки та інтонації в діалозі.

61. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є:

- 1) особистісна орієнтація співрозмовників;
- 2) рівність психологічних позицій співрозмовників;
- 3) авторитарна позиція педагога;
- 4) на думки, інтереси, побажання студентів не звертається увага педагога;
- 5) висловлювання своєї незгоди;
- 6) домінантна тенденція поведінки педагога – наполягання, примус.

62. Мимовільне пристосування людиною свого тіла для впливу на зовнішній об'єкт, щоб підпорядкувати його своїм потребам – це...

63. Основні вимоги до діалогу:

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....
- 4) .....

64. Зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних відносинах або взаємодіях індивідів чи груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями – це:

- 1) конфлікт;
- 2) конфлікт поведінки;
- 3) конфлікт діяльності.

65. Розрізняють конфлікти:

- 1) внутрішньо особистісний;
- 2) міжособистісний;
- 3) міжгруповий;
- 4) внутрішньо міжгруповий.

66. Як класифікують конфлікти за характером взаємодії?

- 1) міжособистісні, міжгрупові, міжнаціональні, міждержавні;

- 2) відкриті та приховані;
- 3) конструктивні, стабілізуючі, деструктивні;
- 4) прості та складні.

67. В чому особливість конструктивних конфліктів?

- 1) конфліктуючі сторони використовують лише ділові аргументи;
- 2) конфліктуючі сторони намагаються принизити опонента;
- 3) конфліктуючі сторони дарують один одному подарунки;
- 4) конфліктуючі сторони ніколи не вітаються один з одним.

68. Що з переліку сприяє уникненню конфліктності?

- 1) раціональна організація діяльності педагогів;
- 2) створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі;
- 3) конструктивне вирішення конфліктів.

69. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу інтроспекції?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини
- 3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника
- 4) немає правильної відповіді.

70. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу емпатії?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів;
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини;
- 3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника.

71. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу логічного аналізу?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів;
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини;
- 3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника.

72. Який метод урегулювання конфліктів базується на уявленні себе на місці опонента, його думок, почуттів?

- 1) метод інтроспекції; 2) метод емпатії; 3) метод логічного аналізу.

73. Який метод урегулювання конфліктів заснований на проникненні в переживання іншої людини?

- 1) метод інтроспекції; 2) метод емпатії; 3) метод логічного аналізу.

74. Визначте причини конфліктів у педагогічній діяльності:

- 1) нездатність педагога прогнозувати на уроці поведінку здобувачів освіти, несподіваність їхніх вчинків часто порушує запланований хід уроку, викликає у педагога роздратування і прагнення будь-що усунути "перешкоди";
- 2) свідками ситуації стають інші учні, тому вчитель прагне будь-що зберегти свій соціальний статус і тим самим часто доводить ситуацію до конфліктної, учитель, як правило, оцінює не окремий вчинок школяра, а його особистість;

- 3) оцінка учня нерідко будується на суб'єктивному сприйманні його вчинку і недостатній інформованості про його мотиви, особливості особистості, умови життя в сім'ї і т.п.;
- 4) особисті якості школярів і педагога(роздратованість, грубість), нестандартна поведінка учнів.

75. Визначте стратегії педагогічної взаємодії у конфліктах та конфліктних ситуаціях:

- 1) уникнення конфлікту;
- 2) конфронтація(суперництво) у конфлікті;
- 3) стратегія пристосування;
- 4) компроміс;
- 5) співробітництво;
- 6) усі відповіді правильні.

76. Які існують основні стилі поведінки в конфліктній ситуації:

- 1) Пристосування, уникнення, конкуренція, співробітництво, компроміс.
- 2) Ухилення, згладжування, примушення, компроміс, вирішення проблем.
- 3) Компроміс, конкуренція, співробітництво, пристосування?

77. Якою є людина, яка застосовує стратегію конкуренції в управлінні колективом:

- 1) Активна, має певну владу, авторитетна.
- 2) Активна, поважає особисті відносини, впевнена.
- 3) Активна, цінує особистість, цілеспрямована?

78. Коли застосовують стратегію компромісу:

- 1) Коли обидві сторони володіють однаковою владою і мають взаємовиключні інтереси.
- 2) При небажанні вирішити проблему швидко.
- 3) Коли не влаштовує тимчасове вирішення проблеми?

79. До якої із стратегій належить визначення «є самим важким, але допомагає виробити найбільш прийнятне для обох сторін рішення у складних і важливих конфліктних ситуаціях»:

- 1) Співробітництва. 2) Компромісу. 3) Пристосування.

80. У яких ситуаціях застосовується стратегія співробітництва:

- 1) Існують тісні, взаємозалежні стосунки з іншою стороною.
- 2) Напруження дуже велике і є необхідність послабити її.
- 3) Необхідно зберегти мир і добрі відносини з іншими людьми?

81. Завершіть речення: Комунікативна якість мовлення, яка привертає увагу слухача своєю формою, логічним або емоційним підкресленням – це

- 1) правильність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

82. Яка комунікативна якість мовлення передбачає відповідність мовлення сучасним нормам літературної мови?

- 1) правильність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

83. Завершіть речення: Комунікативна якість мовлення, яка забезпечує адекватне розуміння сказаного, – це...

- 1) ясність;
- 2) точність;
- 3) виразність;
- 4) логічність.

84. Яка комунікативна якість мовлення пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів?

- 1) правильність мовлення;
- 2) точність мовлення;
- 3) чистота мовлення;
- 4) логічність мовлення.

85. Слова якого рядка наголошені неправильно:

- 1) м'їтар, об'їднан'ня, п'їмилка, новина, щ'їпці;
- 2) ц'їрина, вим'їва, ненав'їдити, фен'їмен, чорн'їслив;
- 3) заг'їдка, перек'їс, тип'ївий, сол'їмина, терез'ї;
- 4) д'їнька, д'їщенту, чергов'їй, дочк'ї, кропив'ї.

86. Виберіть рядок, у якому всі слова мають наголос на другому складі:

- 1) заробіток, витрати, газопровід, центнер, терези;
- 2) вимова, вітчм, середина, дочка, учення;
- 3) перепис, благовіст, навчання, вірші, вимога;
- 4) фаховий, бюрократія, мабуть, адже, громадянин.

87. У якому рядку всі неправильні конструкції?

- 1) об'єм знань, існуюча мережа, область науки;
- 2) значно зростає, оплачувати проїзд, бути за приклад;
- 3) лише в освіті, деякою мірою, не звернув уваги;
- 4) на мою адресу, за всіма правилами, цей наказ.

88. Визначте рядок, у якому порушено морфологічні норми?

- 1) шестидесяти, п'ятистами, три лимона, четверо сестер;
- 2) сорока шести, трьомастами, чотири гектари, троє дверей;
- 3) дев'ятьмастами, десятеро вікон, п'ятдесяти;
- 4) сімомастами, три рази, два з половиною метри, нулем.

89. Слова якого рядка в род. відм. одн. мають закінчення -а (-я)?

- 1) горіх, рахунок, сум, акт, соняшник;
- 2) імпульс, графік, розвиток, абзац, Іртиш;

- 3) сектор, документ, обсяг, живопис, агент;
- 4) центнер, каштан, радіус, гараж, Мороз.

90. У якому рядку порушено точність мовлення?

- 1) дружні відношення;
- 2) зумовити зміни;
- 3) погіршення здоров'я;
- 4) поверхові знання.

91. Зазначте, у якому рядку неправильно дібрано відповідники:

- 1) бувший – бувший, следуючий – наступний, по вина – з вина;
- 2) многочисленный – численний, совпадать – збігатися, сопоставлять – зіставляти;
- 3) по вкусу – до смаку, по полям – по полях, по желанию – на бажання;
- 4) по опыту – з досвіду, при помощи – за допомогою, при входе – біля входу.

92. У якому рядку порушено точність мовлення?

- 1) водяна лілія, освітлений будинок, правильне рішення;
- 2) водяна поверхня, гармонійний розвиток, висвітлений у творі;
- 3) гармонічний ряд, музична вікторина, присадибна діляниця;
- 4) дружний колектив, дружній тон, музикальне училище.

93. Виберіть визначення, що відповідає терміну логічність мовлення:

- 1) комунікативна ознака мови, пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів;
- 2) відповідність мовлення нормам літературної мови;
- 3) мовлення, у якому є внутрішня закономірність, яке відповідає законам логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності;
- 4) відповідність вжитого слова його значенню і точний зв'язок між словами в мовленнєвому потоці.

94. У якому рядку порушено доречність мовлення?

- 1) Цей документ підписав заступник директора.
- 2) Довідку видано для представлення в школі.
- 3) 9 листопада – День української писемності та мови.
- 4) Матеріали конференції вже опубліковано.

95. Вимога до мовлення педагога, яка характеризується точним відбором мовних засобів для передачі інформації з урахуванням можливості сприйняття і підготовки слухачів:

- 1) доступність;
- 2) виразність;
- 3) багатство і різноманітність;
- 4) логічність.

96. Дихання, голос, дикція і темпоритм - це:

- 1) комунікативні якості мовлення;
- 2) складові техніки мовлення.

97. Загальні ознаки мовленнєвої культури викладача:

- 1) ясність, точність;
- 2) простота;
- 3) чистота;
- 4) правильність;
- 5) мета.

98. Правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність, пестливість - це:

- 1) комунікативні якості мовлення;
- 2) складові техніки мовлення.

99. Сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню автоматизованих навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив – це:

- 1) техніка мовлення;
- 2) виразність мовлення;
- 3) дикція(вимова);
- 4) інтонація(тон), темп мовлення.

100. До технічних показників виразного мовлення належать:

- 1) дихання, голос, дикція (вимова);
- 2) інтонація(тон), темп;
- 3) милозвучність;
- 4) діапазон.

101. Визначте основні властивості голосу вчителя:

- 1) сила (об'ємність, звучність), політність (злитність);
- 2) гнучкість(рухливість), діапазон;
- 3) тембр, милозвучність, сугестивність, витривалість;
- 4) усі відповіді правильні.

102. Знайдіть правильне співвідношення:

- а) темпоритм - 1. Найголовніший елемент техніки мовлення, який для вчителя є основним засобом праці;
- б) голос - 2. Це ясність і чіткість у вимові слів, складів і звуків;
- в) дикція - 3. Це швидкість в цілому та тривалість звучання окремих слів, складів, а також пауз у поєднанні з ритмічною організованістю, розміреністю мовлення.

103. Швидкість, з якою лектор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому це:

- 1) дикція;
- 2) темп мовлення;
- 3) інтонація;
- 4) ритм мовлення.

104. Здатність голосом впливати на слухача, транслювати, навіювати йому необхідний емоційний стан навіть безвідносно до змісту мовлення:

- 1) сугестивність;
- 2) діапазон;
- 3) тембр;
- 4) милозвучність.

105. Здатність “посилати” свій голос на відстань і регулювати силу голосу:

- 1) сугестивність;
- 2) діапазон;
- 3) тембр;
- 4) політність.

106. Позначте визначення мовленнєвого етикету:

- 1) Процес спілкування шляхом мови, який має свої внутрішні закони і базується на певній системі усталених культурних норм.
- 2) Мікросистема національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування в певній тональності.
- 3) Єдина, цілісна, складна знакова система фонем, морфем, слів, словосполучень, речень, що служить не лише засобом комунікації, обміну думками, закріплення думок, а й засобом їх формування

107. Вербальні комунікації здійснюються за допомогою

- 1) жестів;
- 2) певного темпу мови;
- 3) встановлення певної дистанції між тими, хто спілкуються;
- 4) усної мови.

108. Невербальними засобами спілкування є

- 1) рукостискання;
- 2) хода;
- 3) телефон;
- 4) погляд.

109. Кінесичні засоби спілкування – це

- 1) ритміко-інтонаційні боки мови;
- 2) зорово сприймані рухи іншої людини, що проявляються в міміці, позі, жесті, погляді, ході;
- 3) орієнтація партнерів у момент спілкування і дистанція між ними.

110. Просодичними засобами невербального спілкування виступають:

- 1) інтонація;
- 2) жести;
- 3) плач;
- 4) дистанція між тими, хто спілкується.

111. Екстралінгвістичними засобами невербального спілкування є

- 1) покашлювання;
- 2) тембр голосу;
- 3) сміх;
- 4) паузи.

112. Такесичними засобами невербального спілкування виступають:

- 1) жести;
- 2) рукостискання;
- 3) напрям погляду.

113. Проксемічними характеристиками невербального спілкування є

- 1) кут спілкування партнерів;
- 2) телефон;
- 3) міміка.

114. Для ведення незалежного спілкування необхідно обирати позицію

- 1) за діагоналлю;
- 2) один проти одного;
- 3) поруч один з одним;
- 4) кутового розташування.

115. Щоб бесіда була ефективною, необхідно дивитись співрозмовнику в очі:

- 1) весь час розмови;
- 2) 2/3 часу розмови;
- 3) половину часу розмови;
- 4) іноді.

116. Якщо людина мимохіть у розмові з Вами повторює Вашу позу, жести, слова, міміку, то вона, вочевидь:

- 1) невпевнена в собі людина, усе копіює;
- 2) нервується, знервована;
- 3) хоче швидше з Вами попрощатися;
- 4) погоджується з Вами.

117. Соціальна зона характеризує відстань, на якій люди спілкуються:

- 1) з великою аудиторією;
- 2) із друзями;
- 3) з незнайомими людьми;
- 4) із близькими людьми

118. Яка частина тіла людини найбільш контрольована в процесі спілкування:

- 1) руки;
- 2) обличчя;
- 3) тулуб;
- 4) ноги.

119. Під час вирішення проблемної ситуації на виробництві як краще посадити учасників дискусії:

- 1) за квадратний стіл;
- 2) за круглий стіл;
- 3) за прямокутний стіл.

120. Підберіть правильну інтерпретацію зазначеним жестам:

1) руки схрещені на грудях;	а) нетерпіння;
2) співрозмовник потирає очі;	б) непевність, страх;
3) співрозмовник гризе нігті;	в) недовіра;
4) легкий нахил голови набік;	г) оборонна позиція;
5) легке постукування пальцями;	д) спокій, задоволення.

121. Ораторська діяльність науковця та викладача, який доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки – це:

- 1) юридичне (судове) красномовство;
- 2) академічне красномовство;
- 3) політичне красномовство;
- 4) церковне красномовство.

122. Жанри публічного виступу залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування вирізняють такі:

- 1) доведення, теза, аргумент;
- 2) інформація, звіт, рапорт, заява;
- 3) доповідь, промова, виступ, повідомлення;
- 4) резюме, відгук, анотація, тези.

123. Одна із найважливіших проблем докомунікативної фази роботи ратора:

- 1) композиція промови;
- 2) структура промови;
- 3) зміст промови;
- 4) план промови.

124. Головне завдання вступу публічного виступу:

- 1) сподобатися слухачам;
- 2) розкрити суть проблеми;
- 3) привернути увагу слухачів, налаштувати їх на сприйняття промови;
- 4) розкрити основну думку промови.

125. До головних рис академічного красномовства не відноситься:

- 1) доказовість;
- 2) бездоганна логічність;
- 3) млявість;
- 4) чітка термінологія;
- 5) точність мислення.

126. До жанрів академічного красномовства не належить:

- 1) наукова доповідь;
- 2) наукове повідомлення;
- 3) наукова лекція (вузівська чи шкільна);

- 4) виступ на ювілеї;
- 5) реферат, виступ на семінарському занятті;
- 6) науково-популярна лекція, бесіда.

127. Виклад предмета (теми) розмови й аргументації його – це основна частина:

- 1) диспозиції; 2) елокуції; 3) акції.

128. Наступне положення (мовні висловлювання чи текст), яке стосується тези й обґрунтовує її чи переконливо доводить істинність тези –:

- 1) виклад; 2) підтвердження; 3) аргумент.

129. До чотирьох основних законів логіки не належить:

- 1) закон тотожності;
- 2) закон суперечності;
- 3) закон виключення третього;
- 4) закон ступеневої послідовності;
- 5) закон достатньої підстави.

130. Завершальний етап ораторської дії – виголошення промови – це:

- 1) акція; 2) елокуція; 3) диспозиція.

131. Хід думки від часткового до загального – це:

- 1) індукція; 2) дедукція; 3) аксіологія.

132. До типів промов не належить:

- 1) промови, що читають за конспектом;
- 2) промови, які готуються заздалегідь, але не вчать напам'ять;
- 3) промови, які готуються заздалегідь і вчать напам'ять;
- 4) офіційні промови;
- 5) імпровізовані промови.

133. Перший етап підготовки публічного виступу – це:

- 1) складання його тез;
- 2) визначення організатором теми й формулювання основних завдань оратора;
- 3) авторське визначення його теми, мети, предмету й завдань для будувannya його каркасу у вигляді письмових тез;
- 4) складання його плану.

134. Вступ промови - це:

- 1) частина промови, в якій коротко викладаються певні зауваження щодо змісту і мети промови;
- 2) частина промови, в якій оратор веде слухачів до розуміння основної ідеї промови;
- 3) частина промови, в якій оратор подає фактичний матеріал.

135. Основними елементами головної частини є:

- 1) виклад і аргументація;
- 2) виклад від очевидця, роздуми;
- 3) інтонація, засоби виразності.

ОРІЄНТОВНИЙ ЗРАЗОК МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Тестові завдання

1.Визначте правильне співвідношення між поняттями та їхніми дефініціями:

1) спілкування	А Б В Г;
2) комунікація	А Б В Г;
3) педагогічне спілкування	А Б В Г;
4) професійно-педагогічне спілкування	А Б В Г.

А. Комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків;

Б. Професійне спілкування вчителя й учнів на уроці і поза ним, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату на досягнення їх;

В. Міжособистісна взаємодія, що являє собою сукупність зв'язків і взаємовпливів, які виникають і закріплюються між людьми у процесі їхньої спільної діяльності;

Г. Передавання інформації від однієї системи до іншої через посередництво матеріальних пристроїв або сигналів.

2.Які складові входять до структури спілкування?

- 1) Комунікативна;
- 2) Інтерактивна;
- 3) Інформативна;
- 4) Перцептивна.

3. З усіх рівнів спілкування найбільш дієвими є...

- 1) діловий та духовний;
- 2) діловий та маніпулятивний;
- 3) стандартизований та ігровий;
- 4) маніпулятивний та ігровий.

4.Етап структури процесу спілкування, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії, відбувається планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, - це:

- 1) прогностичний;
- 2) комунікативна атака;
- 3) процес безпосереднього спілкування;
- 4) аналіз процесу спілкування.

5.Визначте основні стилі педагогічного спілкування(за В. Кан-Каликом):

- 1) спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю;
- 2) ліберальний стиль;
- 3) стиль педагогічного спілкування, що базується на дружньому ставленні;

- 4) стиль спілкування-дистанції;
- 5) стиль спілкування-залякування.

6. Як називається стиль спілкування, який ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу?

- 1) демократичний. 2) авторитарний. 3) ліберальний.

7. Особливостями моделі спілкування «Монблан» є...

- 1) педагог підноситься над класом як гірська вершина;
- 2) педагог цілеспрямовано діє на підставі певної програми;
- 3) під час взаємодії зі здобувачами освіти педагог чує лише себе;
- 4) педагога супроводжують сумніви чи правильно він діє, чи адекватно відреагують на його зауваження.

8. Виберіть основні ознаки діалогічного педагогічного спілкування:

- 1) визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;
- 2) домінанта педагога над співрозмовником і взаємовплив поглядів;
- 3) студент, його особистість стає цікавим і важливим для педагога;
- 4) зосередженість викладача на власній особистості;
- 5) персоніфікація повідомлення;
- 6) поліфонія взаємодій, надання викладачем допомоги.

9. Ознаки функціонально-рольового спілкування:

- 1) суто ділове, стандартизоване;
- 2) відкрите;
- 3) обмежене вимогами рольової позиції;
- 4) особистісно-орієнтоване.

10. У чому сутність урегулювання конфліктів за допомогою методу емпатії?

- 1) метод передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів;
- 2) метод заснований на проникненні в переживання іншої людини;
- 3) метод базується на логічному мисленні і уявленні стану співрозмовника.

11. Які існують основні стилі поведінки в конфліктній ситуації:

- 1) Пристосування, уникнення, конкуренція, співробітництво, компроміс.
- 2) Ухилення, згладжування, примушення, компроміс, вирішення проблем.
- 3) Компроміс, конкуренція, співробітництво, пристосування?

12. Яка комунікативна якість мовлення пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів?

- 1) правильність мовлення;
- 2) точність мовлення;
- 3) чистота мовлення;
- 4) логічність мовлення.

13. Екстралінгвістичними засобами невербального спілкування є

- 1) покашлювання;
- 2) тембр голосу;
- 3) сміх;

4) паузи.

14. До головних рис академічного красномовства не відноситься:

- 1) доказовість;
- 2) бездоганна логічність;
- 3) млявість;
- 4) чітка термінологія;
- 5) точність мислення.

15. До чотирьох основних законів логіки не належить:

- 1) закон тотожності;
- 2) закон суперечності;
- 3) закон виключення третього;
- 4) закон ступеневої послідовності;
- 5) закон достатньої підстави.

2. Теоретичний блок

1. Назвіть якості педагога, необхідні для ефективного спілкування.
2. Охарактеризуйте основні комунікативні ознаки культури мовлення.
3. Охарактеризуйте етапи педагогічного спілкування.

3. Практичний блок

1. Відредагуйте словосполучення та речення. *Більш демократичний керівник, запланувати такі міроприємства, із-за неухважності, любий із нас знає, на протязі слідкуючої перерви.*

Я вибачаюсь, що спізнилася. У цьому міроприємстві задіяні всі працівники. Тепер зустрінемося аж у вересні місяці. Він з успішністю впорався з цим завданням. Усі без виключення з'явилися. Треба вміти приміняти правила на практиці. Довелося багато прикласти зусиль

2. Напишіть есе на тему «Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена» (Ф. Вольтер).

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЗНАТЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ»

Поточне оцінювання навчальних досягнень студентів виконується за допомогою процедури об'єктивного контролю – усні відповіді на практичних заняттях, тестування, реферативні повідомлення, практичні завдання тощо.

Оцінюючи усну відповідь на теоретичні питання, ураховується:

- ❖ ґрунтовність теоретичних знань з навчальної дисципліни; повнота розкриття питання;
- ❖ уміння вдало ілюструвати теоретичний матеріал;
- ❖ упевненість, переконливість суджень; уміння аргументувати думку;
- ❖ уміння порівнювати, робити потрібні висновки та узагальнення;
- ❖ логіка викладу думок, рівень володіння культурою мовлення.

Виконання практичних завдань передбачає виявлення таких умінь:

- ❖ добирати літературу, що стосується визначеної проблеми;
- ❖ реферувати прочитане, складати конспект, план висловлювання;
- ❖ користуватися розмаїттям виражальних мовних засобів;
- ❖ аналізувати усний і писемний риторичний текст;
- ❖ аргументувати думку, переконувати, викликати бажання висловитися; брати участь у дискусіях, диспутах;
- ❖ моделювати ситуації спілкування, послідовно дотримуючись культури мовлення й спілкування.

Поточний контроль здійснюється у формі опитування та перевірки результатів виступів, практичних завдань на практичних заняттях в чотирибальній шкалі оцінок.

Оцінка 5 «відмінно» ставиться: повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами; все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються; правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача, що мають мету з'ясувати ступінь розуміння студентом матеріалу, що ним викладається.

Оцінка 4 «добре»: студент дає правильний, повний виклад змісту матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег; при правильному і в цілому зв'язному викладі матеріалу, студент припускає у відповіді неточності, які виправляє сам або при першому зауваженні викладача; недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

Оцінка 3 «задовільно»: студент виявляє знання і розуміння основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає суттєві помилки і усвідомлює їх тільки після повторної вказівки викладача; студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено

його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її; викладає матеріал не достатньо логічно й послідовно.

Оцінка 2 «незадовільно»: студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача; виявляє повне незнання і нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Оцінювання тестових завдань

Студентом надані правильні відповіді на: менш ніж 49–40 % тесту – оцінка “незадовільно”; 50–79 % тесту – оцінка “задовільно”; 80–89 % тесту – оцінка “добре”; 90–100 % тесту – оцінка “відмінно”.

Студент, який не з'являвся на заняття (з поважних причин, підтверджених документально), а отже, не мав поточних оцінок, має право повторно пройти поточний контроль під час консультацій. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені практичні (семінарські) заняття, захистити реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

Самостійна (індивідуальна) студентів передбачає оцінювання різних видів завдань. Оцінка за самостійну роботу студента (в т.ч. ІРС) виставляється як середньоарифметичне декількох оцінок і множиться на відповідний ваговий коефіцієнт.

Модульна контрольна робота має на меті перевірити системність і цілісність засвоєння програмового матеріалу, виявити рівень здобутих знань та сформованих умінь і навичок, комплексного застосування їх у практичній діяльності, діагностування ефективності самостійної навчальної роботи студентів.

Підсумковий контроль виставляється як сума середньозважених балів за видами навчальної роботи студента: аудиторна робота, контрольний захід та самостійна робота студента (в т.ч. ІРС) і множиться на відповідний ваговий коефіцієнт.

Розподіл вагових коефіцієнтів оцінювання навчальної дисципліни

<i>Модульний контроль № 1</i>		
АУДИТОРНА РОБОТА		САМОСТІЙНА РОБОТА (в т.ч. ІРС)
ЗМ1 – ЗМ2		
Лекційні, семінарські (практичні), лабораторні заняття	Контрольний захід (контрольна робота, тестування, колоквіум тощо)	
T1, T2, T3, ...T11	T1-T11	
середнеарифметичне оцінок за національною шкалою	оцінка за національною шкалою	оцінка за національною шкалою/ середнє арифметичне оцінок за національною шкалою
0,3	0,4	0,3

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація /С.Д.Абрамович, М.Ю. Чікарькова: Підручник – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 472с.
2. Абрамович С.Д. Риторика: навчальний посібник. / С.Д Абрамович, М.Ю.Чікарькова – Львів: Світ, 2001. — 240 с.
3. Авраменко В. Культура мовлення учителя як засіб професійно-педагогічної комунікації / В. Авраменко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2010. - № 1.- С. 120-125.
4. Аллан Пиз. Язык телодвижений: Как читать мысли других по их жестам / Аллан Пиз. – СПб. : Издательский дом Рутенберг, 2000. – 272 с.
5. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення/ Н. Д. Бабич – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
7. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с
8. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація:навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
9. Грехнев В. С. Культура педагогического общения: кн. для учителя /В. С. Грехнев. – М. : Просвещение, 1990. – 144 с.
10. Ершов П.М. Режиссура как практическая психология. – М.: Издательство «Мир искусства», 2010. – 408 с.
11. Каган М. С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений. / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
12. Кайдалова Л.Г., Пляка Л.В. Психологія спілкування: навчальний посібник. – Х.:НФаУ,2011– 132 с.
13. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації / Т. Г. Калюжна. – К., 2011. – 51 с.
14. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик/ [Книга для учителя]. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
15. Карнегі Д. Як завойовувати друзів та впливати на людей / Дейл Карнегі. – Харків : Промінь, 2001. – 560 с.
16. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми : Сумський держ. ун-т, 2011. – 187 с.
17. Куньч З. Й. Риторичний практикум: навчальний посібник / З. Й. Куньч, Г.П.Городиловська, Я. Б. Турчин, О. Г. Литвин, Л. В. Харчук та ін. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. – 212 с.
18. Лабунська В. А. Невербальна поведінка (соціально-перцептивний підхід). / Лабунская В. А. – Ростов-на-Дону, 1986 – 252 с.
19. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – М.: Знание, 1979. – 324 с.

20. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ : Вища шк., 2003. – С.110-130.
21. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания: Учебное пособие для ВУЗов. / А. В. Мудрик – М : Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
22. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2006. – 560 с.
23. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В. Г. Пасинок. – К.: Видавництво «Ліра-К», 2012. – 184 с.
24. Педагогіка вищої школи: Навч.посіб. /З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н . Курлянд.— 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
25. Педагогічна майстерність : Підручник/ І.А. Зязюн,Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос [та ін.] ; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
26. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : Навч. посібник. Реком. МОНмолодь спорт України для студ. ВНЗ / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
27. Педагогічна майстерність [Хрестоматія]: навч. посіб. / Упоряд. І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Д. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища шк., 2006. — 606 с.
28. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: Навч. посіб. / За ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. — К.: КНЕУ, 2007. — 528 с.
29. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – С. 136-153.
30. Савенкова Л. О. Педагогічне спілкування / Людмила Олексіївна Савенкова / [Навчальний посібник]. — К. : КНЕУ, 2005. — 140 с.
31. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. / Л. О. Савенкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 298 с.
32. Сагач Г. М. Риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – Вид. 2-ге перероб. і доп. / Г. М. Сагач. – Київ : ВД «ІнЮре», 2000. – С. 73-79.
33. Фенцик О. М. Педагогічна комунікація: навчальний посібник для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр / укладач О. М. Фенцик. – Мукачево: вид-во МДУ, 2018. - 215 с.

ДОДАТКИ

КОМПЛЕКС ДІАГНОСТИЧНИХ ТЕСТІВ

Тест «Оцінка рівня комунікативності» (автор В. Ряховський)

Інструкція: Вашій увазі пропонується кілька простих запитань. Відповідайте швидко, однозначно: «так», «ні», «іноді».

Текст опитувальника

1. Вам належить ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас її очікування з колії?
2. Чи викликає у Вас сум'яття і невдоволення доручення виступати з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якому семінарі, конференції, зборах та будь-якому подібному заході?
3. Чи не відкладаєте ви візит до лікаря до останнього моменту?
4. Вам пропонують виїхати в поїздку до міста, де Ви ніколи не бували. Чи приклясте Ви максимум зусиль, щоб уникнути цієї поїздки?
5. Чи любите Ви ділитися своїми переживаннями з ким би то не було?
6. Чи дратуєтеся Ви, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас з проханням (показати дорогу, сказати час, відповісти на якесь питання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, і що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи посоромитися Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути гроші, які зайняв кілька місяців тому?
9. В їдальні Вам подали явно недоброякісне блюдо. Чи промовчите Ви, лише розсерджено відсунувши тарілку?
10. Опинившись один на один з незнайомою людиною, чи Ви вступите в бесіду і будете перейматися, якщо першим заговорить вона. Чи так це?
11. Вас жахає будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру тощо). Чи вважаєте Ви відмовитися від наміру або встанете в хвіст і будете, незадоволено надувшись, стояти в очікуванні?
12. Чи боїтеся Ви брати участь в будь-якої комісії з розгляду конфліктних ситуацій?
13. У Вас є власні суто індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ніяких чужих думок на цей рахунок Ви не визнаєте. Чи це так?
14. Почувши де-небудь в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого Вам питання, чи віддаєте перевагу Ви тому, щоб промовчати і не вступати в розмову?
15. Чи викликає у Вас досаду чиє-небудь прохання допомогти розібратися в тій чи іншій навчальній темі?

16. Найбільш охоче Ви викладаєте свою точку зору (думку, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Оцінка відповідей: «так» – 2 очка, «іноді» – 1 очко «ні» – 0 очок.

Отримані бали підсумовуються, і за класифікатором визначається, до якої категорії відноситься випробуваний, при цьому низький рівень товарищкості визначається від 25 до 31 очок; середній – від 14 до 24 очок; високий – від менш 3 до 13 очок.

Класифікатор тесту:

30-31 очко. Ви явно некоммунікбельні, і це Ваша проблема, адже найбільше страждаєте від цього Ви самі. Але і близьким Вам людям нелегко. На Вас важко покластися в справі, яка вимагає групових зусиль. Порада – намагайтеся бути більш коммунікбельними, контролюйте себе.

25-29 очок. Ви замкнуті, неговіркі, віддаєте перевагу самотності, тому у Вас мало друзів. Нова робота і необхідність нових контактів якщо і не викликають у Вас паніку, то надовго виводять з рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і буваєте незадоволені собою. Але не обмежуйтеся тільки таким невдоволенням, у Вашій владі переламати ці особливості свого характеру. Адже буває, що при будь-якій сильній захопленості Ви раптом проявляєте повну коммунікбельність.

19-24 очка. Ви певною мірою товариські і в незнайомій обстановці відчуваєте себе цілком упевнено. Нові проблеми Вас не лякають. І все ж, з новими людьми Ви спілкуєтесь з оглядкою, у суперечках і диспутах берете участь неохоче. У Ваших висловлюваннях часом занадто багато сарказму, без всякої на те підстави.

14-18 очок. У Вас нормальна коммунікбельність. Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні, відстоюєте свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. У той же час не любите гучних компаній; екстравагантні витівки і багатослівність викликають у Вас роздратування.

-13 очок. Ви дуже товариські (часом, може бути, навіть надміру). Цікаві, говіркі, любите висловлюватися з різних питань, що, буває, викликає роздратування навколишніх. Охоче знайомитися з новими людьми. Любите бути в центрі уваги, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх виконати. Буває, що Ви розлютились, але швидко відходите. Чого Вам не вистачає, так це посидючості, терпіння і відваги при зіткненні з серйозними проблемами.

4-8 очок. Ви, мабуть, «свій хлопець» у будь-якій компанії. Товарищкість б'є з Вас ключем. Ви завжди в курсі всіх справ і новин. Ви любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у Вас мігрень або навіть нудьгу. Охоче берете слово з будь-якого питання, навіть якщо маєте про нього поверхове уявлення. Усюди почуваете себе в своїй тарілці. Беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди можете успішно довести її до кінця. З цієї самої причини керівники і

колеги ставляться до Вас з деяким побоюванням і сумнівами. Вам необхідно замислитися над цим.

3 очка і менше. Ваша комунікабельність носить болісний характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся в справи, які не мають до Вас ніякого відношення. Беретеся судити про проблеми, в яких зовсім не компетентні. Свідомо чи несвідомо Ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів у Вашому оточенні. Запальні, образливі, нерідко буваєте необ'єктивні. Серйозна робота – це не для Вас. Людям (і на роботі, і вдома, і взагалі всюди) важко з Вами. Так, Вам треба попрацювати над собою і своїм характером. Перш за все виховуйте в собі терплячість і стриманість, шанобливе ставлення до людей.

**Тест «Діагностика емоційних бар'єрів в міжособистісному спілкуванні»
(автор В.В. Бойко, в адаптації автора дисертації)**

Інструкція: Читайте судження і відповідайте «так» або «ні».

1. Зазвичай до кінця занять на моєму обличчі помітна втома.
2. Трапляється, що при першому знайомстві емоції заважають мені провести більш сприятливе враження на тих, з ким мені потрібно спілкуватися (замикаюся або зайво збуджуюся, поводжусь неприродньо).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим занадто суворим.
5. Я проти того, щоб зображати чемність, якщо тобі не хочеться.
6. Я зазвичай вмю приховати від сторонніх спалах емоцій.
7. Часто в процесі спілкування з однокласниками я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, я хочу висловити однокласнику емоційну підтримку (увага, співчуття, співпереживання), але він цього не відчуває, не сприймає.
9. Найчастіше в моїх очах або у виразі обличчя видно заклопотаність.
10. У діловому спілкуванні я намагаюся приховувати свої симпатії до партнера.
11. Всі мої неприємні переживання зазвичай написані на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююся розмовою, то міміка стає надмірно виразною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скутий, затиснутий.
14. Я зазвичай перебуваю в стані нервового напруження.
15. Зазвичай я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися рукоштовками в діловій обстановці.
16. Іноді близькі люди зупиняють мене, зауважуючи: розслаб м'язи обличчя, що не криви губи, що не морщ лоба тощо.
17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.
18. Зазвичай в новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.
19. Мабуть, моє обличчя часто висловлює сум або стурбованість, хоча на душі спокійно.

20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.
21. Якщо я хочу, то мені завжди вдається приховати свою неприязнь до поганої людини.
22. Мені часто буває чомусь весело без будь-якої вагомої на те причини.
23. Мені дуже просто зробити за власним бажанням або за замовленням різні вирази обличчя: зобразити печаль, радість, переляк, відчай тощо.
24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.
25. Мені щось заважає висловлювати теплоту, симпатію людині, навіть якщо я відчуваю ці почуття до неї.

Ключ до тесту:

Підведіть підсумки самооцінювання за допомогою запропонованого ключа:

Невміння управляти емоціями, дозувати їх: +1, -6, +11, +16, -21;

Неадекватний прояв емоцій: -2, +7, +12, +17, +22;

Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій: +3, +8, +13, +18, -23;

Домінування негативних емоцій: +4, +9, +14, +19, +24;

Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі: +5, +10, +15, +20, +25.

Інтерпретація результатів тесту:

Сума набраних балів може коливатися в межах від 0 до 25. Чим більше набране балів, тим очевидніше емоційна проблема в повсякденному процесі комунікації. Якщо балів набране дуже мало (0-2), то це вказує або на невідвертість у відповідях, або на те, що людина погано бачить себе з боку.

Якщо балів набране не більше 5, емоції зазвичай не заважають процесу комунікації з партнерами;

6-8 балів – є деякі емоційні проблеми в повсякденній комунікації;

9-12 балів – емоції «на кожен день» в деякій мірі ускладнюють взаємодію з партнерами;

13 балів і більше – емоції явно заважають встановлювати контакти з людьми, можливо, людина піддається будь-яким дезорганізуючим реакціям.

Шкали: невміння керувати емоціями, неадекватний прояв емоцій, нерозвиненість емоцій, домінування негативних емоцій, небажання зближуватися з людьми на емоційній основі.

Тест на оцінку правильності своєї мови

Насамперед виконайте тест на оцінку правильності своєї мови:

1. Чи помічаєте Ви, що хтось використовує слова та вирази не в тому значенні, в якому це звично для Вас? (Так – 5, ні – 0).
2. Чи помічаєте Ви помилки у мові інших? (Так – 5, ні – 0, іноді – 3).
3. Вмієте помічати свої помилки та обмовки у мовленні інших? (Так – 5, ні – 0).
4. Є у Вашому мовленні слова-паразити («ось», «е-е», «значить» тощо)? (Так – 5, ні – 0).
5. Чи перевіряєте Ви значення слів, у яких сумніваєтесь, за словником? (Так – 5, ні – 0, іноді – 3).

Результати

0-15. Ви впевнені в тому, що розмовляєте правильно, хоча це не завжди так. Якщо сумніваєтесь у значенні слова – не будете його перевіряти, сподіваючись на те, що «ніхто не помітить»; не вмієте почути себе «зі сторони». Вам треба з більшою увагою ставитися до того, що Ви говорите. Не вживайте слів, у значенні яких Ви не впевнені, – краще перевірити їх за словником чи вжити синоніми. Щоби позбутися слів-паразитів, уповільніть темп мовлення – це дасть Вам змогу продумувати свої слова без потреби заповнювати паузи усілякими «мабуть» та «скажімо».

16-20. Правильності Вашого мовлення можна позаздрити. Ви ніколи не будете вживати слова з незрозумілим значенням – краще підберете для нього синонім, у значенні якого впевнені. Ви вмієте аналізувати як власні, так і чужі помилки, що дає Вам змогу ще більш вдосконалюватися.

Методика аналізу встановлення контакту з аудиторією

Інструкція. Дайте відповідь «так» або «ні» на запропоновані питання.

1. Чи піклуєтесь Ви про те, щоб бути зрозумілим?
2. Чи підбираєте Ви слова, відповідні до віку, освіти, інтелекту і загальної культури слухачів?
3. Чи обмірковуєте Ви форму викладу думки, перш ніж висловитися?
4. Чи достатньо короткі Ваші розпорядження?
5. Якщо слухач не задає Вам запитань після того, як Ви висловилися, чи вважаєте Ви, що він Вас зрозумів?
6. Чи достатньо ясно і точно Ви висловлюєтесь?
7. Чи стежите Ви за логічністю Ваших думок і висловлювань?
8. Чи спонукає Ви слухачів задавати питання?
9. Чи задаєте Ви питання слухачам, щоб зрозуміти їх думки?
10. Чи відрізняєте Ви факти від думок?
11. Чи намагаєтесь Ви спростувати думки співрозмовника?
12. Чи прагнете Ви, щоб слухачі завжди погоджувалися з Вами?
13. Чи використовуєте Ви професійні терміни, далеко не всім зрозумілі?
14. Чи говорите Ви ввічливо і доброзичливо?
15. Чи стежите Ви за враженням, створеним Вашими словами?
16. Чи робите Ви паузу для обдумування?

Обробка та інтерпретація результатів

Нараховується по 1 балу за відповіді «ні» на запитання 5, 11, 12, 13 і по 1 балу за відповіді «так» на всі інші. Підрахуйте кількість балів.

12 - 16 балів – високий рівень розвитку вмінь встановлення контакту з аудиторією,
10-12 балів – середній рівень розвитку вмінь встановлення контакту з аудиторією,
менш 9 балів - низький рівень розвитку вмінь встановлення контакту з аудиторією. Вам потрібно задуматися над створенням контакту з аудиторією.

Тест «Батько - Дорослий - Дитя».

Інструкція. За допомогою тесту спробуйте визначити, як поєднуються ці три «Я» у вашій поведінці, оцінюючи наведені висловлення в балах від 0 до 10.

1. Мені часом не вистачає витримки.
2. Якщо мої бажання заважають мені, то я вмію їх придушувати.
3. Батьки як більш зрілі люди повинні влаштовувати сімейне життя своїх дітей.
4. Я іноді перебільшую свою роль у якихось подіях.
5. Мене провести нелегко.
6. Мені би сподобалось бути вихователем.
7. Буває, мені хочеться попустувати, як маленькому.
8. Думаю, що я правильно розумію всі події, що відбуваються.
9. Кожний повинен виконувати свій обов'язок.
10. Нерідко я поведжусь не як треба, а як хочеться.
11. Приймаючи рішення, я намагаюсь продумати його наслідки.
12. Молодше покоління повинно вчитись у старших, як йому треба жити.
13. Я, як і багато людей, буваю вразливий.
14. Мені вдається бачити в людях більше, ніж вони кажуть про себе.
15. Діти повинні безумовно дотримуватись указівок батьків.
16. Я - людина, яка легко захоплюється чимось.
17. Мій основний критерій оцінки людини - об'єктивність.
18. Мої погляди непохитні.
19. Буває, що я не уступаю в суперечці лише тому, що не хочу уступати.
20. Правила виправдані лише доти, доки вони корисні.
21. Люди повинні дотримуватись усіх правил незалежно від обставин.

Обробка результатів тестування.

Підрахуйте окремо суму балів по рядках:

I (стан «Дитина»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 16, 19.

II (стан «Дорослий»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20.

III (стан «Батько»): 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21.

Якщо у вас вийде формула I, II, III, то це значить, що ви маєте почуття відповідальності, у міру імпульсивні та не схильні до повчань.

Якщо у вас вийде формула III, I, II, то для вас характерна категоричність у судженнях і діях, можливо, зайвий прояв самовпевненості при взаємодії з людьми, найчастіше кажете без сумніву те, що думаєте чи знаєте, не піклуючись про наслідки ваших слів і дій.

Якщо на першому місці у формулі стан I («Дитина»), то ви можете виявляти схильність до наукової праці, хоча й не завжди вмієте управляти своїми емоціями.

Тест «Чи вмієте Ви контролювати себе в процесі спілкування?»

Дайте відповідь «так» («+»), якщо Ви погоджуєтесь із твердженням, і «ні» («-»), якщо не погоджуєтесь.

1. Мені важко наслідувати інших людей.

2. Я б, мабуть, зміг прикинутися, щоб привернути увагу або потішити навколишніх.
3. Із мене вийшов би непоганий актор.
4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось значно глибше, ніж це є насправді.
5. У гурті я рідко коли знаходжуся в центрі уваги.
6. У різноманітних ситуаціях під час спілкування з людьми я часто веду себе по різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, у чому щиро переконаний.
8. Щоб досягти успіху у справах і в стосунках із людьми, я намагаюся бути таким, яким мене хочуть бачити люди.
9. Я можу бути приязним із людьми, яких не терплю.
10. Я завжди такий, яким здаюся.

Обробка результатів:

Зарахуйте собі один бал за відповідь «ні» на 1, 5 і 7 твердження і за відповідь «так» на всі інші твердження. Підрахуйте суму балів.

0-3 бали. У Вас низький комунікативний контроль. Ваша поведінка усталена, і Ви не вважаєте за потрібне її змінювати залежно від ситуації. Ви здатні до щирого саморозкриття в спілкуванні, і, мабуть, тому дехто вважає Вас «незручним» співрозмовником у зв'язку з Вашою прямолінійністю.

Зверніть увагу, може, Ви обмежуєте усю багату палітру міжособистісних стосунків однією єдиною роллю, розкриваєтеся перед знайомими тільки однією гранню Ваших душевних якостей, обмежуєте рольову взаємодію.

4-6 балів. У Вас середній комунікативний контроль, Ви щирі, не стримуєтеся у своїх емоційних виявах. Але, можливо, Вам все таки слід рахуватися у своїй поведінці з оточуючими.

7-10 балів. У Вас високий комунікативний контроль, гнучко реагуєте на зміни ситуації і навіть здатні передбачити враження, яке Ви справите на оточуючих. Але надто Ви захоплюєтеся грою, маніпулюванням, підпорядковуючи живі людські взаємини надуманому Вами сценарію.

Тест “Оцінка навичок складання та подачі зв'язного монологу”.

Відповідайте на запитання “так” чи “ні”.

1. Чи можете Ви сформулювати основну думку свого монологу одним реченням? (Так – 5; ні – 0).
2. Коли Ви виступаєте, то читаєте заздалегідь підготовлений текст? (Так – 0; ні – 5).
3. Чи заучуєте Ви текст свого виступу напам'ять? (Так – 0; ні – 5).
4. Чи користуєтесь під час виступу записами? (Так – 5; ні – 0).
5. Під час монологу Ви говорите вільно? (Так – 5; ні – 0).
6. Чи втрачаєте Ви основну думку, якщо Вас перебивають? (Так – 0; ні – 5).
7. Чи включаєте Ви в промову логічного типу фрагменти з переказом подій,

наочним описом ситуацій? (Так – 5; ні – 0).

8. Ви використовуєте у строгому логічному виступі “вільні” слова та вирази (розмовні звороти, приказки, жарти)? (Так – 5; ні – 0).

Результати:

0-15. Монолог – не ваша стихія. Можливо, вам не вистачає впевненості у власних силах, а, можливо, ви просто ніяковієте перед аудиторією чи вважаєте, що співбесіднику буде нецікава ваша точка зору. Коли передбачаєте виступ, то ви вважаєте за краще вивчити його напам’ять із жахом чекаєте можливих запитань. Будьте більш впевненими і пам’ятайте, що саме імпровізація (або хоча б її елементи) створюють невимушену атмосферу у спілкуванні.

20-30. Ви досить непогано вмієте побудувати монолог. Якщо ви повинні виступити перед громадою, то не станете вивчати напам’ять текст промови (хоча попередні записи обов’язково зробите). Ви відчуваєте себе досить впевнено, проте, можливо, не завжди вмієте швидко зосередитися, якщо вас перебили.

35-40. Ви – справжній віртуоз монологу. Вам можна позаздрити. Ви ніколи не розгубитися перед неочікуваними реакціями на ваші думки. Ви навіть не завжди готуєте свій виступ заздалегідь, оскільки вважаєте, що найкращий монолог – це імпровізація (і вони дійсно вам вдаються). Проте вас чекає інша небезпека – захопитися темою і вичерпати свій ліміт часу, так і не сказавши все, що збиралися. У цьому випадку можна порадити напередодні виступу скласти план або, принаймні, записати ключові слова, і пам’ятати про них під час монологу.

Прочитавши результати, визначте умови успішного монологу та перешкоди, які можуть виникнути під час виступу.

Тест “Чи вмієте Ви вести діалог?”

1. Скільки хвилин ви слухаєте співбесідника, не перебиваючи його? (1 хв. – 1; 3 хв. – 5; 5 хв. – 4; вислуховую до кінця – 4).

2. Чи “згортаєте” ви велике висловлювання співбесідника в одну-дві фрази? (Так – 5; ні – 0; іноді – 1).

3. Чи помічаєте ви нечесні прийоми співбесідника в ході розмови? (Так – 5; ні – 0; іноді – 1).

4. Чи маєте ви у своєму мовленнєвому запасі вирази, за допомогою яких можна затягнути відповідь, приховати ніяковість тощо? (Так – 2; ні – 0).

Результати:

1-6. На жаль, діалог для вас перетворюється на монолог. Це означає, що замість того, щоб слухати співбесідника, ви добираєте аргументи до власної точки зору і продумуєте наступні мовленнєві кроки. Це часто призводить до непорозумінь – адже ви можете упустити важливі думки, висловлені протилежною стороною.

7-16. вам притаманне рідке вміння слухати. Ви ніколи не станете перебивати співбесідника, тому що ви з ним не згодні, а завжди дочекаєтесь своєї черги висловити думки. Для того, щоб бути певним в тому, що ви вірно оцінили позицію

співрозмовника, ви часто однією-двома фразами передаєте її сутність і просите поправити, якщо ви щось не зрозуміли. Це демонструє вашу повагу до співбесідника і зацікавленість його позицією, і тому говорити з вами приємно.

Тест «Уміння слухати»

Інструкція. За допомогою відповідей на запитання визначте, наскільки добре ви вмієте слухати співрозмовника. дайте оцінку в балах: завжди - 4 бали, часто - 3, іноді - 2, ніколи - 1 бал.

1. Чи даєте ви співрозмовнику можливість висловитись?
2. Чи звертаєте увагу на підтекст висловлення?
3. Чи намагаєтесь запам'ятати почуте?
4. Чи звертаєте увагу на головне в повідомленні?
5. Слухаючи, чи намагаєтесь зберегти в пам'яті основні факти?
6. Чи звертаєте ви увагу співрозмовника на висновки з його повідомлення?
7. Чи придушуйте ви своє бажання ухилитись від неприємних питань?
8. Чи утримуєтесь від роздратування, коли чуєте протилежну точку зору?
9. Чи намагаєтесь утримати увагу на словах співрозмовника?
10. Чи охоче розмовляють з вами?

Обробка результатів. Підрахуйте суму балів. 32 і більше - відмінно, 7-31 - добре, 22-26 - посередньо, менше 22 балів - вам треба потренуватися слухати співрозмовника.

Чи вмієте ви слухати ? Анкета для педагогів

Чи хочете ви перевірити, що про вас думають учні? Перевірте своє вміння слухати та чути їх. Чесно відповідайте на такі запитання (так чи ні):

- Чи переконують мої вчинки та поведінка учнів у тому, що мене насправді цікавить зміст їхніх висловлювань, що мені цікаво вести з ними розмову; чи не роблю я вигляд, що дуже зайнятий, коли вони бажають поспілкуватися зі мною?
- Чи відкладаю інші справи, коли учень відповідає (починає відповідь)?
- Чи дивлюсь я в очі учневі, коли він розмовляє зі мною?
- Чи підтверджую я мімікою, жестом, поглядом, рухом, що уважно слухаю, коли учень звертається до мене із запитанням?
- Чи підтверджують мої репліки, запитання, кивання головою, що я слухаю учня зацікавлено; чи граю я в «інтерес» тоді, коли знаю, «що скаже» мені учень, задовго до того, як він почне говорити?
- Чи не перериваю я учня під час звернення до мене або у процесі його відповіді?
- Чи не різко я перериваю учня, якщо зміст розмови мене дратує?
- Чи можу я сказати, що сучасний убогий сленг молоді мені добре знайомий і я борюся з ним постійно, оскільки моя мова - взірць точних і влучних висловлювань, які не ображають нікого своєю «сірістю», шаблонністю, убогістю?
- Чи приділяю я належну увагу кожному учневі?

Дев'ять відповідей «так» означають, що ви не тільки вербально доводите своїм

учням, як важливо вміти слухати та чути, а й власними діями - діями вихованої людини - навчаєте їх цього.

**Методика експертної оцінки невербальної комунікації
(автор А. М. Кузнєцова)**

Призначення тесту: з огляду на важливу роль невербальних засобів і «мови тіла» в процесі комунікації, ця методика за допомогою експертних оцінок допомагає визначити діапазон візуально відтворюваних і комунікативно значущих рухів людського тіла, включаючи оцінку різноманітності невербального репертуару, сензитивність до сприйняття невербальної інформації та самоврядування невербальним репертуаром. В якості експертів можна залучати одного з однокласників, педагогів, друга і самого оцінюваного.

Інструкція до тесту: Постарайтеся за наведеними нижче питаннями висловити свою думку про деякі особливості поведінки людини в процесі комунікації з вами. На кожне з питань пропонується чотири варіанти відповідей. Вам потрібно вибрати той з них, який, на Ваш погляд, найбільш точно характеризує цю людину. Обведіть в бланку відповідей ту букву, яка відповідає обраній Вами відповіді:

А – завжди, Б – часто, В – рідко, Г – ніколи.

Тест

1. Чи вважаєте ви, що він (вона) вміє добре доповнювати зміст своїх слів немовними засобами (міміка, жести, поза тощо)?
2. Чи розуміє він (вона) ваші емоції за виразом вашого обличчя?
3. Чи може він (вона) знайти підходящі інтонації голосу для вираження своїх почуттів і ставлення до інших людей?
4. Чи вважаєте ви, що він (вона) вміє правильно розуміти значення ваших поглядів (прояв симпатії, інтересу, залучення уваги, прояв хвилювання тощо)?
5. Чи вважаєте ви, що у нього (неї) бувають «зайві» жести і рухи, коли він (вона) намагається висловити свої думки і почуття?
6. Чи вміє він (вона) стримувати прояви своїх негативних емоцій і відносин?
7. Як ви вважаєте, чи реагує він (вона) на зміни вашого голосу (на прояв іронії, хвилювання тощо)?
8. Чи буває, що його (її) немовна (невербальна) поведінка не відповідає тому, про що він (вона) говорить?
9. Чи вміє він (вона), на вашу думку, виразом очей і поглядом проявити увагу до інших людей, привітність, зацікавленість?
10. Як ви вважаєте, чи може він (вона) керувати своєю мімікою під час конфліктної ситуації?
11. Чи відрізняється його (її) міміка виразністю, різноманітністю, гармонією?
12. Чи є у нього (неї) пози або рухи, непривабливі з вашої точки зору?
13. Чи використовує він (вона) м'які, довірливі інтонації, щоб зняти у інших напругу, викликати на відвертість, заручитися підтримкою?

14. Чи вмiє вiн (вона) зi змiни вашої ходи, пози визначити ваше самопочуття, настрої, стан?

15. Чи може вiн (вона) передати вiдтiнки, нюанси своїх почуттiв, емоцiй, використовуючи рiзні немовні засоби поведiнки?

16. Чи вмiє вiн (вона) досить тонко i зрозумiло показати через мiміку своє доброзичливе ставлення до iнших?

17. Чи можна сказати, що по його (її) виразній поведiнцi легко зрозумiти, якi вiн (вона) вiдчуває почуття до оточуючих?

18. Чи може вiн (вона) зрозумiти ваше ставлення до нього, навiть якщо ви не демонструєте його спецiально?

19. Чи буває вiн (вона) скутим у рухах i жестах, «затиснутим», коли потрапляє в незвичну, незнайому ситуацiю?

20. Як ви вважаєте, чи розумiє вiн (вона), коли ви засмученi, коли не налаштованi на спiлкування?

Обробка i iнтерпретацiя результатiв тесту

Кожне питання має чотири варіанти вiдповiдi i кожному варіанту приписується певний бал вiд одного до чотирьох (А – 4 бали; Б – 3 бали; В – 2 бали; Г – 1 бал).

Методика дає можливість дiагностувати три параметра невербальної комунікацiї:

1. Загальна оцiнка невербального репертуару людини з точки зору її рiзноманiтностi, гармонiйностi, диференцiйованостi – питання: 1, 5, 8, 12, 15, 17. Кiлькiсна оцiнка цього параметру може варіюватися вiд +9 до -9 балiв.

2. Чутливiсть, сенситивнiсть людини до невербальної поведiнки iншого (експерта-спостерiгача), здатнiсть до адекватної iдентифікацiї – питання: 2, 4, 7, 11, 14, 18, 20. Кiлькiсна оцiнка варіюється вiд 28 до 7 балiв.

3. Здатнiсть до управлiння своїм невербальним репертуаром адекватно мети i ситуацiї спiлкування – питання 3, 6, 9, 10, 13, 16, 19. Кiлькiсна оцiнка варіюється вiд 23 до 2 балiв.

Рiвень розвитку кожної з описаних здiбностей обчислюється як сума балiв за вiдповiдi на вiдповiдні питання (за вiдповiдi на питання 5, 8, 12, 19 отриманi бали вiднімаються iз загальної суми за кожним з трьох параметрiв).

Для кожного випробуваного отримують оцiнки трьох експертiв, включаючи його самого. По кожному оцiнюваному параметру знаходиться середнє арифметичне значення трьох експертних оцiнок. Цi оцiнки розглядаються як показники рiвня розвитку кожної з трьох описаних вище здiбностей суб'єкта невербальної комунікацiї.

На основi сумарних оцiнок за трьома аналізованими параметрами визначається загальний показник рiвня розвитку перцептивно-комунікативних можливостей людини. Цей показник може варіюватися вiд 0 до 60 балiв.

Шкали: оцiнка невербального репертуару, чутливiсть до невербальної поведiнки iнших, здатнiсть керувати своїм невербальним репертуаром.

Авторитарний стиль – (від лат. *auctoritas* – вплив, влада) - стиль професійного спілкування, характеризується прагненням особистості домінуючого стану в групі. Виявляється в усуненні інших людей від участі в рішенні важливіших питань, в нищенні ініціативи інших та оцінці її як акту свавілля, в суб'єктивній оцінці досягнутих результатів.

Академічне красномовство – один з основних жанрів ораторського мистецтва, що включає такі його види, як лекція, наукова доповідь, науковий огляд, наукове повідомлення тощо.

Аргументація – спосіб міркування, що забезпечує доказовість і переконливість виступу; сукупність аргументів на користь чого-небудь.

Атракція (від лат. *attrahere* — «привертати, притягувати») — виникнення у процесі сприймання людини людиною привабливості однієї з них для іншої. Здатність привертати і притягувати увагу інших людей, результатом чого є формування певного емоційного ставлення (від неприязні до симпатії та навіть любові), почуття прив'язаності до іншої людини, що проявляється в особливій соціальній установці щодо іншої людини.

Багатство мовлення – одна з якостей мовлення, ознака високої мовної компетенції людини. Багатство мовлення полягає у використанні великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), різних за смыслом і будовою, відсутності невиправданих повторень слів, однотипних синтаксичних конструкцій. Багатство мовлення пов'язане із змістовністю, послідовністю, точністю, виразністю, доречністю, правильністю інформації (усної чи писемної), які формуються на основі літературної мови як акумулятора людських знань.

Бар'єри спілкування – психологічні перешкоди, які виникають у спілкуванні, характеризуються неадекватною пасивністю, нездатністю реагувати на ситуацію та її вирішувати.

Бесіда – одна з форм діалогового спілкування, спільне обговорення тієї чи іншої, зазвичай актуальної теми або проблеми. Б. один із значущих видів ділового, педагогічного спілкування.

Вербальний (від лат. *verbum* – слово) – словесний, мовний, усний.

Вербальне спілкування – усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування.

Вербальна комунікація – цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність адресанта й адресата у процесі інформаційного обміну та впливу на співрозмовника за допомогою знаків природної мови. Інформаційний обмін передбачає передачу різних змістів: денотативного, конотативного, прагматичного, естетичного і т. ін. - і спонукає до певної «відповідної» дії. Вплив адресата має на меті коригування його актуальної поведінки, зміну структур і сценаріїв свідомості, психологічних станів, оцінок тощо.

активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм.

Види педагогічних конфліктів – 1) конфлікти діяльності, що виникають у ході виконання учнями навчальних завдань; 2) конфлікти поведінки (учинків), що виникають з приводу порушення учнем правил поведінки в школі, на уроках, поза школою; 3) конфлікти стосунків, що виникають в емоційно-особистих стосунках учнів і вчителів.

Виразність мовлення або експресивність – одна з головних комунікативних якостей мови, незаперечна перевага оратора. Якість виразності пов'язана з усіма засобами мови (інтонаційна палітра, лексичне багатство, образність, емоційне забарвлення тощо). Умовами виразності можна вважати самостійність мислення, інтерес автора до теми повідомлення, глибоке і ґрунтовне знання рідної мови, історії, культури та ін. В.М. підсилює і підтримує інтерес слухачів впродовж усього виступу.

Вирішення конфлікту – відновлення нормального спілкування між партнерами за спілкуванням

Взаємодія суб'єктів професійно-педагогічної комунікації (ППК) – система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих специфічно обумовлених комунікативних зв'язків.

Виразність мовлення – комунікативна якість писемного чи усного мовлення. Полягає в доборі мовленнєвих одиниць (слів, речень), що найточніше, оригінально, переконливо передають думку висловлювання, привертають увагу читачів або слухачів, впливають на їхні емоції та почуття.

Вирішення конфлікту – відновлення нормального спілкування між партнерами за спілкуванням.

Відкриті запитання – запитання, що забезпечують адресату можливість розвинути свою відповідь, даючи пояснення..

Внутрішнє мовлення – внутрішнє, незвукове звертання особи до себе чи до уявного співрозмовника; особливий внутрішній план мовлення, глибший, ніж семантичний; механізм мовного мислення; живий процес народження думки у слові.

Граматичні норми – поділяються на морфологічні (правильне вживання морфем) і синтаксичні (усталені зразки побудови словосполучень, речень).

Декодування інформації – перекладання інформації на мову одержувача (адресата).

Джерело інформації (комунікатор) – суб'єкт, який формує зміст, структуру інформації, що передається.

Дискусія (латин. discussion – розгляд) – широке публічне обговорення якогось спірного питання.

Діалог – ланцюг реплік, які утворюються в процесі комунікації двох або декількох осіб. Здійснюється за умови безпосереднього або опосередкованого комп'ютерними комунікаціями контакту співрозмовників, кожен із яких по черзі

слухає (сприймає) і говорить (зберігаючи у внутрішньому мовленні початок розмови (зміст попередніх реплік), кожен співрозмовник у внутрішньому мовленні планує „сміслові згустки” наступної репліки, намічаючи основну тезу і логічно просуваючись до бажаної мети.

Діалогічне педагогічне спілкування – тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб’єкт-суб’єктний принцип взаємодії педагога та учнів.

Доповідь – один з видів публічного виступу, що уявляє собою розгорнутий виклад теми. Широко використовується в академічному і соціально-політичному красномовстві. Підготовка Д. вимагає чіткого плану, логічно пов’язаного, проблемного викладу питання, переконливого обґрунтування висунутих положень, доступної мови, точних узагальнень і висновків. Офіційний характер Д. не дозволяє використовувати імпровізацію і експромти. Д. вимагає текстуального виконання.

Доречність мовлення – неодмінна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою мовлення, яка найбільше відповідає тій конкретній ситуації, за якої і задля якої реалізується мовлення.

Емпатія (з гр. співпереживання) – розуміння людиною емоційного стану іншої людини, співпереживання і відповідний вияв свого розуміння цих почуттів.

„Ефект ореолу” (галоефект) – вплив загального враження про іншу людину на сприйняття й оцінку часткових властивостей її особистості.

Жести – рухи, що мають сигнальне значення; виражальні рухи головою, рукою у процесі комунікації.

Закриті запитання — запитання, що вимагають точних відповідей. Відповідями на питання цього типу є– “так”/“ні”, або будь-яка інша дуже коротка відповідь.

Засоби інформації – інструменти передачі повідомлення по каналах комунікації.

Засоби професійно-педагогічної комунікації – знакові системи: природні (вербальні, невербальні засоби), штучні (засоби комп’ютерної комунікації).

Зворотний зв’язок – форма комунікації, за якої одержувач повідомлення, адресат, дозволяє її відправнику, адресанту, зрозуміти, як він сприйняв адресоване йому повідомлення.

Змістовність мовлення – глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого.

Зовнішнє мовлення – наслідок підготовки внутрішнього, що являє собою своєрідну “мисленнєву чернетку” – може бути усним (говоріння або „живе спілкування”) і писемним; розвивається на основі слухових, рухових, зорових відчуттів і сприймань.

Ідентифікація – спосіб пізнання іншої людини, за якого припущення про її внутрішній стан будується на основі спроб поставити себе на місце партнера з комунікації.

Імідж педагогічний (з англ. image) – професійний образ, який створює вчитель відповідно до його уявлень про зовнішній вигляд, поведінку і характер діяльності в заданій ситуації.

Інтонація (від. лат. intono – голосно вимовляю) – термін у психолінгвістиці, що характеризує певний ритмомелодійний лад мовлення. Виявляється в підвищенні або пониженні тону при вимові.

Інформаційна мета ділового спілкування — точне сприйняття мовлення співрозмовника, розуміння та запам'ятовування його змісту.

Інцидент – ситуативна провокація конфліктної ситуації, що виникла в результаті збігу обставин і зумовила привід для конфлікту.

Канали комунікації – шляхи, якими пряма та зворотна інформація рухається до різноманітних суспільних груп та від них.

Канали професійно-педагогічної комунікації – шляхи, якими інформація рухається від джерела (вчитель, засоби інформації) до приймача (студент, учен, колега, адміністрація) та від них.

Кодування інформації – зображення інформації, яку прагне донести комунікатор до реципієнта, у кодах (символах), зрозумілих для нього. Воно має забезпечити інтерпретацію повідомлення одержувачем згідно з метою комунікації, ухваленою відправником. Як коди використовують слова усної і писемної мови (лексика), візуальні образи (люди, предмети тощо) та їх рухи, запахи, звуки (мелодії, інтонація, тембр голосу, модуляція), колір, жести (статус, відношення до чого-небудь).

Комп'ютерна комунікація – комунікація за допомогою вербальних та невербальних комунікативних систем, опосередкована комп'ютерними засобами комунікації (електронна пошта, телеконференції, веб-конференції, чат, форум).

Комунікабельність — здатність відчувати задоволення від процесу спілкування з іншими людьми.

Комунікативний процес – безпосередній або опосередкований обмін інформацією між суб'єктами комунікації.

Комунікативні бар'єри – абсолютна чи відносна перешкода ефективній комунікації, суб'єктивно пережита чи реально наявна у комунікації, причинами якої є мотиваційно-операційні, індивідуально-психологічні, соціально-психологічні особливості суб'єктів комунікації.

Комунікативні вміння – інтегративна властивість особистості, комплекс комунікативних дій, заснованих на ґрунтовній теоретичній, практичній та технологічній підготовленості, що дозволяє творчо застосовувати комунікативні знання та навички для відтворення й перетворення ППК.

Комунікативні якості мовлення – властивості мовлення, що забезпечують спілкування, передачу інформації від людини до людини в процесі діяльності в найбільш ефективній формі. До них відносяться: точність, ясність, багатство, виразність, логічність, чистота, доречність, правильність тощо.

Комунікація — 1) спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо; 2) специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавальної, трудової, професійної діяльності.

Конфлікт – реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні, по-різному усвідомлені протиріччя між людьми зі спробами їх емоційного вирішення.

Конфлікт - зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або об'єктів взаємодії.

Конфлікти поведінки (учинів) – виникають з приводу порушення учнем правил поведінки у школі та поза нею.

Конфлікти стосунків – виникають у сфері емоційно-особистих стосунків учнів і вчителів, у сферах спілкування у процесі педагогічної діяльності.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі.

Культура мовлення – 1) володіння нормами усної та писемної літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики); 2) уміння використовувати виражальні засоби мови в різних умовах спілкування відповідно до цілей та змісту мовлення.

Культура спілкування – процес дотримання комунікантами загальнолюдських морально-етичних норм у процесі комунікативної взаємодії.

Лексичні норми – узагальнене вживання словесних одиниць у відповідному значенні.

Лекція — форма передачі наукових знань. Основна ознака лекції — не тільки опис явищ, а й виявлення причинно-наслідкових зв'язків, доказ певних наукових положень.

Літературність – точність уживання слів, правильність наголосів, закінчень.

Логічність – послідовність розгортання аргументації, утримання на основній ідеї.

Маніпуляція – приховані чи явні дії комунікатора, спрямовані на зміну установок поведінки, ціннісних орієнтацій індивіду незалежно від його бажання.

Маніпулятивна поведінка — модель взаємодії, спрямована на зміну установок поведінки, ціннісних орієнтацій індивіду незалежно від його бажання, завдяки використанню комунікатором низки прихованих чи явних маніпуляцій.

Маніпулятивний стиль педагогічного спілкування. Для представників цього стилю характерні: егоцентрична спрямованість, висока потреба в досягненні зовнішнього успіху; високий рівень розвитку комунікативних умінь та вміле використання їх для прихованого маніпулювання партнерами зі спілкування.

Механізми ділового спілкування: – **ідентифікація** — спосіб пізнання партнерів по спілкуванню шляхом спроби поставити себе на місце співрозмовника; – **емпатія** — емоційне співпереживання партнеру по спілкуванню; – **атракція** — формування стійкого позитивного емоційного ставлення до співрозмовника; – **рефлексія** — здатність співрозмовника уявляти, як він сприймається партнером по спілкуванню. Міжособистісна комунікація — один з найважливіших видів

керівної діяльності, а саме управлінського ділового спілкування.

Міжособистісний конфлікт – ситуація взаємодії людей, за якої вони дотримуються несумісних цінностей і норм, намагаються реалізувати їх у конкурентній боротьбі, здобути обмежені ресурси, утвердити свої інтереси тощо.

Міміка (грец. *mimikos* – наслідувальний) – виразні рухи м'язів обличчя, що відображають внутрішній стан людини, її відношення до чого-небудь. М. – складова частина ораторського мистецтва.

Мова – 1. Система знаків із закодованими у ній результатами пізнання людиною дійсності (система правил), система специфічних національних особливостей, характеристик. 2. Складне суспільне явище, в якому розрізняють такі ознаки: а) найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту; б) засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації; в) засіб формування й розвитку думки, здійснення пізнавальної діяльності.

Мовленнєвий вплив – мовленнєва дія адресанта. Керована цільовою установкою мовного спілкування. Спрямована на зміну поведінки, психологічних станів, свідомості адресата, оцінки ним певного явища і т. ін.

Мовленнєвий етикет – мікросистема національно-специфічних стереотипних стійких формул спілкування, прийнятих суспільством для встановлення контакту співрозмовників, дотримання або ж припинення спілкування.

Мовленнєві помилки – ненавмисні відхилення мовлення від норм мовної системи й узусу сфери спілкування, стилістичних норм, не викликані зміненими станами свідомості, патологією.

Мовлення — це система засобів мовленнєвої діяльності (система знаків, символів і правил), які є інструментом, знаряддям, за допомогою якого думки одержують остаточне оформлення.

Монолог – розгорнуте висловлювання однієї особи, звернене до однієї людини або певного колективу одночасно для повідомлення інформації, впливу або спонукання до дії.

Морфологічні норми – норми словозміни самостійних частин мови (іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів).

Навіювання – особливий вид впливу, а саме: цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу чи на групу.

Наслідування – механізм, спосіб впливу людей один на одного в результаті відтворення індивідом рис і зразків поведінки, яка демонструється.

Невербальна комунікація – комунікація, що здійснюється шляхом невербальних засобів (вираз обличчя, жести, погляд, кивок головою, орієнтація, дистанція, поза тіла, тілесний контакт, зовнішній вигляд, паравербальні та екстравербальні сигнали). Являє собою соціально й психофізіологічно обумовлене застосування невербальних засобів (знакових систем), що виступають виразниками загальнокультурного, професійного досвіду й індивідуальних особливостей особистості та поліпшують взаємообмін (передачу, сприйняття й розуміння)

інформацією.

Невербальне спілкування – обмін інформацією за допомогою несловесних засобів.

Нерефлексивне слухання – “уважне мовчання”, що характеризується невтручанням слухача у монолог мовця.

Об’єкт конфлікту – проблемна ситуація на основі пересічних інтересів суб’єктів комунікації, що бажають контролювати її і керувати нею.

Об’єкт професійно-педагогічної комунікації – спільна діяльність суб’єктів комунікації, результатом якої є поглиблення рівня їх інформованості, якості комунікативної діяльності, сформованості комунікативних умінь, збагачення комунікативного досвіду, особистісне зростання.

Одержувач інформації (реципієнт) – особа (група осіб), яка приймає інформацію та виявляє відповідну реакцію, визначає результативність комунікації.

Опосередковане спілкування – це комунікація, в яку включена проміжна ланка – третя особа, технічний засіб або матеріальна річ. Опосередкування може бути репрезентоване телефоном як засобом зв’язку, написаним текстом (листом), адресованим іншій людині або посередником.

Ораторське мистецтво (від лат. orator з ого — говорю) – майстерність виголошення усного слова, що ґрунтується на засвоєнні основних положень риторики, а також особистих якостей мовця. Див. жанри ораторського мистецтва.

Орфоепічні мовні норми – усталені способи, зразки, вимови окремого звука, найрізноманітніших поєднань звуків, які характеризуються, пояснюються у формі мовноорфоепічних правил.

Пантоміміка – немовний засіб, прийом професійного спілкування, форма організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями (зовнішній аспект). Невербальна поведінка вчителя за допомогою пантоміміки відбиває його думки, емоційний стан, настрої за допомогою м’язів обличчя, рухів тіла, жестів, пози, ходи.

Паравербальні засоби комунікації – супровідні для вербального мовлення знакові засоби, що відіграють значну роль у процесі спілкування, зокрема реалізують протишумову програму мовлення, доповнюють й уточнюють його, надають емотивності й експресивності і т. ін.

Педагогічна техніка – сукупність мовних і немовних засобів і прийомів професійного спілкування; форм організації поведінки вчителя у процесі педагогічної взаємодії з учнями.

Педагогічне спілкування – 1) форма навчальної взаємодії, співробітництва вчителя та учнів, передання суспільного та професійного досвіду (знань, умінь, навичок) від учителя учням; 2) професійне спілкування викладача з учнями на уроці чи поза ним (у процесі навчання й виховання), що має певні педагогічні функції і направлено (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення благодатного психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну

оптимізацію навчальної діяльності і відносин між педагогом та учнями і всередині учнівського колективу; 3) взаємодія педагога і вихованців з метою обміну інформацією й оказання виховного впливу на них. Це цілеспрямований творчий процес, у ході якого створюються умови для вирішення завдань виховання, освіти і розвитку учнів.

Педагогічний діалог – дія в педагогічному процесі, яка дає змогу кожному партнерові самовиразитись у спілкуванні.

Педагогічний імідж – 1) індивідуальна манера поведінки, яка формується на професійно-особистих якостях і допомагає забезпечити емоційний контакт та ефективно засвоєння пізнавальної інформації учнями; 2) полісемантична категорія, що характеризує стиль педагогічної діяльності, спілкування, вміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому виразності, презентувати свою особистість через свідоме оволодіння спеціальними технологіями формування образу власного «я».

Педагогічний такт – міра педагогічно доцільного впливу педагога на тих, хто навчається, вміння встановлювати продуктивний стиль спілкування.

Переконання – механізм впливу на особистість, що здійснюється за допомогою логічного обґрунтування інформації.

Писемна комунікація – засіб обміну інформацією між людьми за допомогою друкованого слова; специфічний код мовленнєвої діяльності, кодування інформації з урахуванням графічного способу зв'язку.

Писемне мовлення – мовлення, в якому людина втілює у графічних символах те, що проговорюється нею попередньо.

Правильність мовлення – повна відповідність мовлення нормам літературної мови, одна з основ мовленнєвої культури.

Предмет конфлікту – протиріччя, яке протиборчі сторони намагаються вирішити.

Прийоми перефразування – формулювання певної думки іншими мовними засобами з метою досягнення якомога точнішого розуміння сказаного.

Професійно-педагогічна комунікація – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків та взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних та невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання та управління процесом комунікації, регуляції професійно-педагогічних відносин.

Промова — монолог з нагоди якоїсь події. Її мета — викликати в слухачів певні думки й переживання щодо даної події, а іноді й безпосередньо вплинути на їхню поведінку, мотивувати необхідність тих чи інших дій.

Рефлексивне слухання – активне слухання, що характеризується багатозначністю слів, кодуванням змісту, суб'єктивністю проявів вираження та сприймання усного мовлення.

Реципієнт – (від лат. *recipiens* - той, що отримує, приймає) – той, хто сприймає мовну інформацію.

Риторика (гр. *rhetorikē* — ораторське мистецтво) — філологічна дисципліна, що вивчає способи побудови художньо виразної мови; наука красномовства, ораторське мистецтво. Її місце на стику цілого ряду дисциплін — філософії, логіки, психології, лінгвістики, етики, сценічної майстерності, літературознавства. Риторика інтегрує в собі змістові компоненти цих наук.

Спілкування — 1. Складний, багатоплановий процес установа й розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності; містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння партнера. 2. Здійснювана знаковими засобами взаємодія суб'єктів, зумовлена потребами спільної діяльності та спрямована на значну зміну в стані, поведінці та особистісно-сміслових утвореннях партнера.

Спілкування — дистанція — суб'єктивне підкреслювання різниці між партнерами (вікової, службової); незважаючи на позитивне ставлення до учнів, учитель тяжіє до авторитарності.

Спілкування — дружнє ставлення — стиль, коли вчитель на особистісно-позитивному ставленні до учнів (повага, інтерес) будує навчально-виховний процес.

Спілкування — загравання — стиль спілкування, коли вчитель за будь-яку ціну намагається сподобатися, отримати авторитет.

Спілкування — залякування — стиль, коли вчитель унаслідок особистої невпевненості або авторитаризму недобррозичливо ставиться до учнів (у творчому плані безперспективний).

Спілкування на основі спільної творчої діяльності — стиль, основа якого єдність високого професіоналізму вчителя та його етичних настанов.

Стилі вирішення конфлікту — стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях.

Стиль — відносно стійка сукупність характерних і повторюваних рис людини, які виявляються в її мисленні, поведінці, спілкуванні. Стиль виробляється в ході теоретичного та практичного освоєння людьми навколишньої дійсності і передбачає, з одного боку, гнучке пристосування до неї, а з іншого — її революційну зміну.

Стиль педагогічного спілкування — стійка система способів і прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога й студентів, зумовлена типологічними та особистісними властивостями педагога, а також параметрами ситуації спілкування.

Стиль педагогічного спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю — в основі його лежить єдність високого професіоналізму педагога та його етичних установок; характерним є активно-позитивне ставлення до студентів, захопленість спільним творчим пошуком.

Стиль спілкування — це сукупність методів взаємодії з партнером/партнерами, що втілюючись у певних формах та маючи відповідний характер реалізації,

сприяють створенню міжособистісних відносин.

Стиль «спілкування-дистанція» – для його представників характерне: пасивно-позитивно ставлення до студентів у сполученні з авторитарністю в організації справи, що забезпечують дисципліну, високу успішність, але гальмують особистісний розвиток студентів.

Стиль «спілкування-загравання» поєднує в собі позитивне ставлення до студентів з лібералізмом; характерний для педагогів, недостатньо впевнених у собі, своїй здатності підтримувати належну дисципліну на заняттях.

Стиль «спілкування-залякування» є типовим для «педагогіки покарань», поєднує в собі негативне ставлення до студентів і авторитарність у способах організації діяльності.

Стратегія ділового спілкування – постановка певної мети, яка стимулює волю учасника спілкування, примушує його діяти усвідомлено, інтенсивно, мобілізувати свої здібності, знання, досвід, уміти підпорядковувати свої сили досягненню цієї мети.

Стратегія спілкування характеризує основні моменти, глобальні цілі та принципи спілкування.

Структура конфлікту – сторони (учасники) конфлікту, умови конфлікту, предмет конфлікту, дії учасників конфлікту, наслідки (результат) конфлікту.

Структура педагогічного спілкування — єдність перцептивного, комунікативного та інтерактивного компонентів.

Тактика спілкування – реалізація в конкретній ситуації комунікативної стратегії на основі володіння техніками спілкування і знання правил спілкування.

Темп мовлення (від лат. tempus – час) – швидкість усного мовлення, яка вимірюється кількістю звуків або складів, що вимовляються за секунди.

Техніка спілкування — сукупність конкретних комунікативних умінь, які дають змогу використовувати різноманітні, придатні для конкретної ситуації взаємодії прийоми і методи спілкування.

Точність мовлення – знання й використання у мовленні точних слів, словосполучень, зафіксованих у спеціальних довідниках. Треба прагнути виражати думку адекватно предмету, що є важливою передумовою якісного, ефективного мовлення, дієвої комунікації. Негативне враження може викликати та ділова людина, яка байдужа до точного вживання термінів, багатозначних слів, паронімів. Це іноді призводить до зниження її інтелектуального, професійного авторитету, професійних втрат на вході-виході інформації.

Усна комунікація – засіб, у якому як знакову систему використовують мовлення.

Фонаційне дихання – 1) мовленнєве дихання, що дає змогу раціонально використовувати повітряний потік під час мовлення. Його основа – діафрагмально-реберне дихання; 2) складова педагогічної техніки, яка впливає на культуру мовлення вчителя.

Функції педагогічного спілкування – комунікативна (обмін інформацією),

інтерактивна (регуляція взаємодії партнерів зі спілкування), перцептивна (сприйняття однією особою іншої), виховна, організаційна.

Шум – те, що викривляє смисл. Джерела шуму, що можуть створювати перешкоди на шляху обміну інформацією, варіюють від мовлення (у вербальному або невербальному оформленні) до відмінностей у сприйнятті, через які може змінюватися смисл у процесах кодування й декодування, і до відмінностей в організаційному статусі між керівником (педагогом) та підлеглими (студентами), які можуть ускладнювати точну передачу інформації.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>